

☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Liiketaloustiede laskentatoimi	Päivämäärä	24.10.2009
Tekijä(t)	Jenni Mannila	Matrikkelinumero	
		Sivumäärä	85
Otsikko	SUOMALAINEN JA IFRS TILINPÄÄTÖSKÄYTÄNTÖ YHTEISKUNNALLISEN TODELLISUUDEN NÄKÖKULMASTA		
Ohjaaja(t)	KTT Heli Hookana ja KTM Anu Ikonen-Kullberg		

Tiivistelmä

Tilinpäätöskäytäntö muodostuu laeista ja standardeista, niiden tulkinnasta, valvonnasta ja soveltamisesta. Suomessa on tällä hetkellä käytössä kaksi tilinpäätösstandardia ja siten myös kaksi tilinpäätöskäytäntöä: kansainvälinen tilinpäätösstandardi (International Financial Reporting Standards, IFRS) ja kansallinen (Finnish Accounting Standards, FAS). Suomalainen tilinpäätöskäytäntö pohjautuu kansalliseen kulttuuriin, historiaan ja instituutioihin. Kansainvälisellä tilinpäätöskäytännöllä ei ole tällaista taustaa, vaan se on yhdistelmä eri kulttuureissa omaksuttuja käytäntöjä.

Tutkielmassa käsitellään tilinpäätöskäytäntöä yhteiskunnallisena ilmiönä, sitä kuinka yhteiskunta muokkaa tilinpäätöskäytäntöä ja tilinpäätöskäytäntö yhteiskuntaa.

Kysymysmuodossa tutkimusongelmat voidaan esittää seuraavasti:

- Miten tilinpäätöskäytäntö muodostuu yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa?
- Millaisia ovat Suomessa vallitsevien tilinpäätöskäytäntöjen perusteet ja periaatteet?

Perusteet ja periaatteet on valittu tarkastelun kohteeksi, koska niiden avulla voi ymmärtää tilinpäätöskäytäntöä kokonaisuudessaan. Tilinpäätöksen perusteilla tarkoitetaan tässä tilinpäätöksen lähtökohtia, mikä on tilinpäätöksen tarkoitus; miksi, kenelle ja miten se laaditaan. Tutkielma on teoreettinen eli tutkielma perustuu olemassa olevaan kirjalliseen aineistoon: kirjoihin, artikkeleihin sekä säännösteksteihin. Tutkimusote on käsitteanalyttinen.

Tilinpäätöskäytäntö on osa yhteiskunnallista todellisuutta. Tilinpäätöskäytäntö on kuten kieli tai säännöt. Ne ovat yhteiskunnallisia sopimuksia ja voimassa, koska ihmiset niitä noudattavat. Tilinpäätös voidaan nähdä myös vallan välineenä. Sen avulla omistajat saavat tietoja johdon toimista ja voivat asettaa tavoitteita. Toisaalta taas monet ratkaisut tehdään tilinpäätöksen tietojen perusteella, joten tilinpäätöksen laatijalla ja tilinpäätöskäytäntöjen muokkaajilla on myös valtaa. Tilinpäätöskäytännöt ovat lähestyneet toisiaan, kun niitä tarkastellaan kirjausohjeiden tasolla. Ylemmällä tasolla eroja löytyy vielä. Suomalainen tilinpäätöskäytäntö pohjautuu lainsäädäntöprosessiin, kun taas IFRS-standardin säätämisestä vastaa yksityinen taho. IFRS:n mukaan tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan, mikäli standardia noudatetaan. Suomalaisessa tilinpäätöksessä taas tilinpäätöksen laatijan tulee arvioida, pitääkö antaa lisätietoja oikean ja riittävän kuvan antamiseksi. IFRS:n periaatteisiin kuuluu tiedon laadullisia ominaisuuksia, kun taas FAS:n periaatteiden on tarkoitus ohjata laatijaa valitsemaan eri kirjaamistapojen välillä.

Asiasanat	tilinpäätös, IFRS-standardit, kirjanpitolaki, yhteiskunta
Muita tietoja	

TURUN KAUPPAKORKEAKOULU
Turku School of Economics

PORIN YKSIKKÖ

SUOMALAINEN JA IFRS TILINPÄÄTÖSKÄYTÄNTÖ
YHTEISKUNNALLISEN TODELLISUUDEN NÄKÖKULMASTA

Liiketaloustiede: laskentatoimen
pro gradu -tutkielma

Laatija
Jenni Mannila 13180

Ohjaajat
KTT Heli Hookana
KTM Anu Ikonen-Kullberg

24.10.2009
Pori

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	2
1.1	Taustaa	2
1.2	Kirjanpidon historia	4
1.3	Tutkielman tavoite, viitekehys ja tutkimusongelma	8
1.4	Tieteenfilosofia, tutkimusote ja tutkimusmenetelmä	10
2	TILINPÄÄTÖSKÄYTÄNTÖ JA YHTEISKUNNALLINEN TODELLISUUS .	15
2.1	Tilinpäätöskäytäntö sääntönä ja kielenä.....	15
2.2	Kulttuurin ja yhteiskunnan vaikutus tilinpäätöskäytäntöön.....	20
2.3	Tilinpäätösteoriat.....	30
2.4	Tieto on valtaa.....	36
3	TILINPÄÄTÖSKÄYTÄNNÖN MUOKKAAJAT	43
3.1	Kirjanpitolainsäädäntö	43
3.2	Tilinpäätöskäytännöstä säätäminen ja säädösten kehittäminen	45
3.3	Tulkinta	57
3.4	Valvonta	60
3.5	Tilinpäätöskäytäntö muodostuu ihmisten yhteistyöllä.....	63
4	TILINPÄÄTÖKSEN PERUSTEET	66
4.1	Tilinpäätöksen tarkoitus	66
4.2	Hyvä kirjanpitotapa	67
4.3	Oikea ja riittävä kuva	69
5	TILINPÄÄTÖSPERIAATTEET.....	72
5.1	Periaatteet EU-direktiivien mukaan	72
5.2	IASB:n viitekehys	72
5.3	Suomen kirjanpitolaissa määritellyt periaatteet	74
6	YHTEENVETO.....	83
	LÄHTEET.....	86
	LIITE 1 IASB:N JÄSENET VUONNA 2009	93
	LIITE 2 KIRJANPITOLAUTAKUNNAN KOKOONPANO VUONNA 2009	95

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Kirjanpitolain mukaan yrityksen on laadittava tilinpäätös, joka sisältää taloudellista asemaa kuvaavan taseen ja tilikauden tuloksen muodostumista kuvaavan tuloslaskelman (KPL 3:1). Lisäksi 3. luvun toisen pykälän mukaan: ”*Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (oikea ja riittävä kuva)*. Tilinpäätösstandardit antavat ohjeita siitä, mitä tietoja tulisi antaa, jotta oikea ja riittävä kuva muodostuisi. Standardit eivät kuitenkaan ole aukottomia. Jokaiseen tilanteeseen ei voida antaa yksiselitteistä ohjetta. Tilinpäätös onkin osittain laatijansa tulkinta siitä, mitkä ovat oikeat ja riittävät tiedot juuri kyseisessä tilanteessa.

Tilinpäätösstandardeista ja niiden yleisesti hyväksytyistä tulkinnoista muodostuu tilinpäätöskäytäntö, joka ohjaa tilinpäätöksen laatijaa. Yleisiin tilinpäätösperiaatteisiin kuuluu se, että valittua laskenta- ja esitystapaa ei tule muuttaa ilman perusteltua syytä (KPL 3:3). Näin ollen tilinpäätöksen laatimisessa tehdyt valinnat ohjaavat valintoja myös seuraavissa tilinpäätöksissä niin yleisesti (tilinpäätöskäytäntö) kuin yksittäisen yrityksenkin osalta (menetelmien jatkuvuus).

Suomessa on tällä hetkellä käytössä kaksi tilinpäätösstandardia. Yrityksen, jonka arvopapereita on julkisen kaupankäynnin kohteena, tulee laatia konsernitilinpäätöksensä kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (International Financial Reporting Standards, IFRS) noudattaen (KPL 7a). Muut yritykset voivat valita, laaditaanko tilinpäätös kansallisen (Finnish Accounting Standards, FAS) vai kansainvälisen säännösten mukaan. Myös edellä mainitut yritykset, joiden arvopapereita on julkisen kaupankäynnin kohteena, saavat muiden kuin konserniraportoinnin osalta valita, kumpaa säännöstöä ne noudattavat.

Laskentatoimi ja erityisesti tilinpäätöskäytännöt heijastavat niitä ympäröivää yhteiskuntaa. Ne ovat syntyneet tiettyssä paikassa ja tietyssä aikana. Standardit ovat muuttuneet vuosien mittaan, kun aikaisemmin raportoidut asiat ovat menettäneet merkitystään ja toisille asioille on haluttu antaa suurempi painoarvo. Heijastuksen tavoin tilinpäätösstandardit muuttuvat yhteiskunnan muuttuessa, mutta myös heijastus voi muuttaa yhteiskuntaa. Standardimuutoksella voidaan pyrkiä tuomaan jokin asia esiin ja näin yhteiskunnan tietoisuuteen.

Kuviossa 1 on maailman kartta, johon on merkitty IFRS-standardia soveltavat maat. Vaalealla värillä on merkitty maat, joissa IFRS-standardien soveltaminen on sallittua tai

pakollista. Tummallalla ovat maat, jossa standardien hyväksyminen on kesken. Valkoisella merkityissä maissa ei käytetä IFRS-standardia.

Kuvio 1 IFRS-standardin tilanne huhtikuussa 2009 (Deloitte. IAS PLUS. IFRS Around the World, 2009)

Kuvio kertoo, että IFRS on todella kansainvälinen standardi. Tällainen kansainvälinen standardi, jonka lähtökohtana on sovellettavuus useissa maissa ja erilaisten tilinpäätös-käytäntöjen yhtenäistäminen, on tuskin täysin yhteneväinen yhdenkään maan oman tilinpäätöskäytännön kanssa. Suomalainen FAS pohjautuu professori Martti Saarion kehittämään meno-tulo -teoriaan. Siinä olennaista on tilikaudelle jakotettavan tuloksen ja voitonjakokelpoisten varojen laskeminen. IFRS taas on tasekeskeisempi. IFRS-standardin mukaan olennaista on yrityksen arvon määrittäminen. FAS on lähentynyt ja lähentymässä kohti IFRS:ia, mutta eroavaisuuksia on vielä.

Yhteiskunnan ja standardien toisiinsa nivoutumisesta esimerkkinä voisi mainita Kauppalehdessä 15.10.2008 uutisoidun pankeille tilinpäätösvaatimukseen myönnetyn helpotuksen. Uutisen mukaan pankit saavat markkinakriisin vuoksi vapautuksen IFRS:n vaatimuksesta arvostaa sijoitussalkkunsaa päivän markkinahintaan. Pankit saavat nyt siirtää sijoitussalkkunsaa arvopapereita pitkäaikaisiksi sijoituksiksi, joille päivän markkina-arvoa ei tarvitse laskea. Helpotus myönnettiin, koska pörssikurssit sahaavat, eikä kaikille arvopapereille löydy ostajia, eikä näin ollen ole myöskään olemassa markkinahintaa. Päätös lisää pankkien taseiden läpinäkymättömyyttä, vaikka IFRS:n käyttöönotossa nimenomaan pyrittiin tuomaan tilinpäätöksen taseet avoimiksi. Markkinatilanne muutti standardin tulkintaa eli tilinpäätöskäytäntöä.

1.2 Kirjanpidon historia

Kirjanpidon historian alkupistettä ei ole pystytty yksiselitteisesti määrittelemään. Arvellaan, että kirjanpitoa on jossakin muodossa harjoitettu useissa sivilisaatioissa, kuten esimerkiksi Kiinassa, Egyptissä ja Assyriassa jo 3000 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Kirjanpito on kehittynyt yhdessä yhteiskunnan kehittymisen kanssa. Jotta kirjanpitoa voitaisiin harjoittaa, tulee sivilisaation olla saavuttanut tiettyjä kehitysasteita. Ensinnäkin, koska kirjanpidossa on kyse muistiinmerkitsemisessä, täytyy yhteiskunnan olla omaksunut kirjoitustaito ja laskutaito. Lisäksi yksilöillä tulee olla omistusoikeus eli yhteiskuntajärjestyksen mukaan esineet kuuluvat jollekulle. Tarvitaan myös jonkinlainen raha tai muu vaihdon väline, jolla esineiden arvo voidaan määrittellä (Riahi-Belkaoui 2004, 2).

Tiettävästi ensimmäinen kirjallinen kuvaus kahdenkertaisesta kirjanpidosta löytyy Luca Pacciolin vuonna 1494 kirjoittamasta teoksesta (Majala 1987, 11; ks. Virtanen 2002, 39). Paccioli ei kuitenkaan keksinyt kahdenkertaista kirjanpitoa, vaan hän kuvasi menetelmää, jota kutsuttiin Italian tai Venetsian metodiksi (Riahi-Belkaoui 2004, 3). Paccioli eli Italian kaupunkivaltiossa, jossa keskiajalla käytiin vilkkaasti kauppaa. Siihen aikaan menestyvät kauppiaat palkkasivat avukseen taloudenhoitajia hoitamaan omaisuuttaan. Taloudenhoitajan tehtävänä oli pitää kirjaa kauppiaan tavaroista, varoista ja veloista. Lisäksi kirjanpidon tarkoituksena oli suojata kauppiaan omaisuutta väärinkäytöksiltä ja pitää kauppiaan omaisuus erillään muiden kauppiaiden omaisuudesta. Taloudenhoitaja oli tilivelvollinen (engl. accountable) taloudenpidostaan kauppiaille ja teki tälle vuosittain tilityksen taloudellisesta tilasta. Tilivelvollisuus eli accountability on kirjanpidolle olennaista tänäkin päivänä ja nykyaikaiset tilinpäätökset juontavat juurensa keskiaikaisiin vuosittaisiin tilityksiin (Majala 1987, 11; ks. Virtanen 2002, 39).

Alkuperäisestä taloudenhoitajien laskentatoimesta (engl. stewardship accounting) laskentatoimi kehittyi teollisen vallankumouksen myötä. Teknologian kehitys johti yritysten kasvamiseen. Sen myötä omistusrakenne muuttui ja syntyi osakeyhtiöitä. Laskentatoimesta tuli väline omistajien tiedontarpeen tyydyttämiseen. Omistajien tietotarpeita varten kehittyi tuloslaskelma ja tase (Näsi 1994, 491–493). Italian kaupunkivaltioista kahdenkertainen kirjanpito levisi ensiksi Saksaan ja sitten Ranskaan ja Hollantiin. Kahdenkertainen kirjanpito saapui Suomeen 1800-luvulla (Majala 1987, 12–14). August Lilius kirjoitti ensimmäisen suomenkielisen kirjanpidon oppikirjan nimeltään Käytännöllinen opastus Yksinkertaisessa kirjanpidossa varsinkin Tehdastelijoille ja Ammattilaisille. Teos julkaistiin vuonna 1862 (Virtanen 2007, 116–117; Näsi 1994, 492). 1850-luvulta lähtien Suomi alkoi muuttua agraariyhteiskunnasta teolliseksi yhteiskunnaksi. Vuonna 1860 teollisuuden ja käsityöläisammattien parissa työskenteli 41 000 henkeä kun taas vastaava luku vuonna 1917 oli 148 000. Laki, joka salli kauppaliikkeiden pitämisen myös maaseudulla, astui voimaan vuonna 1860 ja heti

ensimmäisenä vuonna 202 kauppaa avasi ovensa. Vuonna 1870 kauppoja oli Suomessa yhteensä 1022 kappaletta ja vuonna 1913 5670 kappaletta. Vuonna 1879 annettu kauppalaki poisti kiltajärjestelmän jäänteet ja antoi kaikille Suomen kansalaisille vapauden harjoittaa teollisuustoimintaa ja kauppaa (Näsi 1994, 492). Kirjanpidon tavoitteena oli 1800-luvun jälkipuoliskolla auttaa yrityksen omistajaa pysymään perillä saamisistaan ja veloistaan sekä omaisuuden määrästä ja muutoksista. Liliuksen kirjanpidossa yritys ja omistaja olivat yhtä kokonaisuutta. Kirjanpito järjestettiin nimenomaan omistajan tarpeista ja ehdoilla. Omistaja sai itse päättää, miten asiat kirjattiin tai millaiset tilinpäätökset laadittiin. Kirjanpitoa voitiin käyttää todisteena konkurssioikeudenkäynnissä, mutta ensisijaisesti kirjanpito oli omistajaa varten (Virtanen 2007, 116–117).

Ranskassa säädettiin maailman ensimmäinen kirjanpitolaki, Ordonnance de Commerce vuonna 1673. Samalla annettiin ensimmäinen tasekaava (Majala 1987, 12). Suomessa viittauksia kirjanpitovelvollisuuteen sisältyi rikoslakiin, konkurssisääntöön ja osakeyhtiölakiin 1800-luvulta alkaen. Osakeyhtiöt määrättiin kirjanpitovelvollisiksi osakeyhtiölaissa vuonna 1895. Määräysten mukaan kirjanpito tuli pitää sellaisena kuin yhtiön toiminnan laatu vaati. Ensimmäinen varsinainen kirjanpitolaki astui Suomessa voimaan 14.2.1925. Lain mukaan kirjanpidosta tuli selvitä varat ja velat sekä niiden muutokset, yksityiskäyttöön otto sekä yrityksen tulos. Vuonna 1928 säädettiin tilinpäätös julkiseksi. Silloinen tilinpäätös sisälsi omaisuustaseen sekä voitto- tai tappiotalaseen. (Virtanen 2007, 117). Ennen ensimmäistä kirjanpitolakia Suomen väkiluku oli sadassa vuodessa yli kaksinkertaistunut. 1820 suomalaisia oli 1,2 miljoonaa ja vuonna 1920 3,1 miljoonaa. Vuonna 1920 teollisuuden, käsitöiden, kuljetusten, kaupan ja palveluiden parissa työskenteli 23 % väestöstä eli noin 700 000 henkeä (Näsi 1994, 493). Kirjanpito alkoi koskettaa yhä useampia ihmisiä, joten kirjanpitolaille oli tilausta.

Laskentatoimen kehityksen kannalta tärkeä Helsingin kauppakorkeakoulu perustettiin vuonna 1911. Tukholman kauppakorkeakoulu oli perustettu kahta vuotta aikaisemmin, Kööpenhamina sai koulunsa 1917 ja Bergen vasta vuonna 1936 (Näsi 1994, 494). Ennen norjalaisten ensimmäistä kauppakorkeakoulua Bergenissä oli Suomessa ehditty perustaa jo kaksi uutta koulua. Vuonna 1927 aloitti Helsingin Svenska Handelshögskolan. Samana vuonna perustettiin Turkuun Handelshögskolan vid Åbo Akademi, joten Suomessa oltiin liikkeellä Pohjoismaiden etunenässä. (Virtanen 2007, 119). Kauppakorkeakoulun tarpeellisuutta kyseenalaistettiin aluksi. Helsingin kauppakorkeakoulun ensimmäisessä vuosikertomuksessa julkaistussa mielipiteessä kauppakorkeakoulua pidettiin turhanpäiväisenä ylellisyytenä: pienelle ja eristäytyneelle maalle riittäisi hyvin alemmilla kouluasteilla koulutetut tai käytännöstä oppinsa saaneet talouden ammattilaiset.

Ensimmäisen kerran kirjanpitolainsäädäntöä uudistettiin vuonna 1945 (Virtanen 2007, 119). Takana oli sota-aika. Kirjanpitolainsäädännön uudistus tapahtui jälleenrakentamisen aikoihin, kun kansakunta yritti toipua sodasta, tavarapulasta ja saada

maksettua sotakorvaukset. Toisaalta sodan aikaiset koettelemukset olivat yhdistäneet kansakuntaa, joka oli jakautunut kahtia vuoden 1918 sisällissodassa. Kun kirjanpitolainsäädäntö 1945 uudistettiin, se kontrolloi entistä tiukemmin yrityksiä ja asetti niille yksityiskohtaisia vaatimuksia kirjanpidon järjestämiseksi. Uusi laki korosti kirjanpidon merkitystä koko yhteiskuntaa ja talouselämää koskevana instituutiona. Kirjanpitolainsäädäntöön sisällytettiin kaikkia koskevat yhteneväiset tuloslaskelma- ja tasekaavat, mikä helpotti tilinpäätösten vertailtavuutta. Vuoden 1945 kirjanpitolain valmistelutyöt teki Helsingin kauppakorkeakoulun liikelaskentaopin professori Ilmari Kaitila (Virtanen 2007, 117–119). Kaitila kannatti Schmalenbachin dynaamista taseteoriaa ja seurasi muutenkin saksalaista tilinpäätöskäytäntöä. Kaitilan vuonna 1928 julkaistussa teoksessa mainittiin ensimmäistä kertaa termi laskentatoimi vastineena englanninkieliselle termille accounting. Sana laskentatoimi on mitä ilmeisimmin käänös vastaavasta saksalaisesta termistä Rechnungswesen (Näsi 1994, 496).

Myös seuraavassa kirjanpitolainsäädännön uudistuksessa, vuonna 1973, oli kauppakorkeakoulun professorilla suuri vaikutus. Tällöin kirjanpitolainsäädäntö rakennettiin Martti Saarion meno-tulo -teorian pohjalle. Martti Saario toimi laskentatoimen professorina Helsingin kauppakorkeakoulussa ja Turun kauppakorkeakoulussa. Uudistuksen tavoitteena oli kehittää tilinpäätösinformaatiota niin, että siitä olisi mahdollisimman suuri hyöty yrityksen ulkoisille sidosryhmille. Tällä toivottiin muutosta pääomamarkkinoihin. Tarkoituksena oli helpottaa yritysten omanpääoman hankkimista osakesijoittamiseen kannustamalla ja täten vähentää yritysten velkaantumista (Virtanen 2007, 117). 1960-luvulla Pohjoismaat olivat neuvotelleet yhteneväisestä tilinpäätöksen sääntelyn mallista, mutta Suomessa päädyttiin kuitenkin omaan kansalliseen sääntelyyn, joka siis ohjautui Saarion teoriaan, eikä ollut yhtenäinen muiden Pohjoismaiden kanssa. Vuoden 1973 kirjanpitolain uudistuksessa pyrittiin pääomamarkkinoiden muutoksen lisäksi tasoittamaan yritysten suuria tulonvaihteluita verotuksen avulla. Kirjanpitoon sai tehdä erityisiä varauksia tai suunnitelmaa suurempia poistoja verotettavan tuloksen pienentämiseksi. Lisäksi kirjanpitolainsäädännön tavoitteena oli ohjata yrityksiä sijoittamaan voitollinen tulos takaisin yritykseen investointeina sen sijaan, että se olisi jaettu osinkoina osakkeenomistajille (Pirinen 2005, 217–218). Ohjaus osinkojen jakamisesta investointeihin ja toisaalta omanpääomanehtoisten sijoitusten lisääminen vaikuttaisivat olevan ristiriitaisia tavoitteita. Kuitenkin tavoitteena oli nimenomaan ohjata oman pääoman kasvattamiseen. Mikäli yritys saisi hankittua omaa pääomaa osakesijoituksilla, valtiolta ei halunnut että omaa pääomaa olisi alettu jakaa yrityksestä pois osinkoina.

1970-luvun ja 1980-luvun taitteessa alkoi kaupan kansainvälistyminen, mikä heijastui myös laskentatoimeen (Näsi 1994, 506–507). Aikaisemmin Suomi oli ollut melko eristäytynyt markkinatalous, mikä johtui muun muassa maantieteestä sekä aikoinaan erilaisista rajoituksista, joilla oli ollut tarkoitus suojella kotimarkkinoita. 1980-luvun puolivälissä Suomen pankki vapautti pääoman liikkumista poistamalla valuuttakaupan

rajoituksia. Tämä lisäsi suomalaisten yritysten mahdollisuuksia investoida ulkomaille. Ensimmäinen suomalaisen yhtiön listautuminen ulkomaiseen pörssiin tapahtui vuonna 1982, kun Kone listautui Tukholman pörssiin. Ulkomaalaisia investointeja Suomeen oli rajoittanut säädös, jonka mukaan ulkomaisille ostajille oli oltava oma osakekiintiö, joka sai olla korkeintaan 20 % yrityksen osakepääomasta. Mikäli yritys myi jotakin muita kuin kiintiöosakkeita ulkomaalaisille, se ei enää itse saanut omistaa toisten suomalaisten yritysten arvopapereita. Säädös oli peräisin tsaarien ajalta, jolloin sen avulla oli ollut tarkoitus rajoittaa venäläistä omistusta Suomessa. 1980-luvun aikana säädöstä lievennettiin ja lopulta se poistettiin vuonna 1993 Euroopan integraation vastaisena. Vaikka ulkomaista omistusta oli rajoitettu, suomalaisten yhtiöiden listautuminen ulkomailla ja ulkomaisten sijoittajien kiinnostus suomalaisia yrityksiä kohtaan aiheutti sen, että ulkomaisten sijoittajien ääntä oli kuunneltava (Pirinen 2005, 219–220).

Kansainvälistymisen seurauksena lisääntyivät vaatimukset siitä, että suomalaisten tilinpäätösten tulisi olla vertailukelpoisia kansainvälisen tilinpäätöskäytännön kanssa. Vaatijoiden etunenässä olivat yritykset, jotka joutuivat tekemään erimuotoisia tilinpäätöksiä kotimaisiin ja kansainvälisiin tarkoituksiin, sekä KHT-yhdistys, joka edusti keskuskauppakamarin hyväksymiä tilintarkastajia. (Majala 1987, 1). Vuoden 1992 kirjanpitolain uudistuksen aikaan ei ollut vielä päätetty, kuinka kansainvälisen vertailtavuuden vaatimukset täytettäisiin. KHT-yhdistys oli kuulunut kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja tekevään IASC:hen heti sen perustamisesta vuodesta 1973 alkaen, joten oli luonnollista, että se halusi luotsata suomalaista tilinpäätöskäytäntöä tähän suuntaan (KHT 2009, kansainväliset yhteydet). Toisaalta taas haluttiin mukaan yhdentyvään Eurooppaan ja siksi uudistustyössä otettiin huomioon myös Euroopan yhteisöjen direktiivit. Kun uudistustyö alkoi 1989 komitean nimeämisellä, vaikutti siltä, että suomalainen kirjanpitolaki suuntautuisi enemmän kohti kansainvälistä tilinpäätöskäytäntöä. Neuvostoliiton hajottua suomalainen liike-elämä käänsi kuitenkin katseensa kohti Eurooppaa (Pirinen 2005, 218–222) Hallituksen esityksestä käy ilmi, että uudistuksen ensisijaisena tarkoituksena oli yhdenmukaistaa suomalaista lainsäädäntöä direktiivien mukaiseksi. Kuitenkin haluttiin pysyä uskollisena omaksutulle teorialle: *”Ehdotus ei merkitse muutoksia voimassa olevan lainsäädäntömme taustalla olevaan teoriaan eli niin sanottuun meno-tulo-teoriaan, vaan ehdotetuissa muutoksissa on pitäydytty voimassa olevan lainsäädäntömme teoriapohjaan.”* Lisäksi mukaan otettiin joitakin kansainvälisen standardin ratkaisuja vaihtoehtoiksi. Tämän jälkeen laissa oli muun muassa direktiivin mukainen vaatimus oikeasta ja riittävästä kuvasta ja kansainvälisten standardien mukainen mahdollisuus pitkien hankkeiden osatuloutukseen. Osatuloutus ja muut kansainvälisten standardien mukaiset menettelytavat olivat kuitenkin enimmäkseen vaihtoehtoja. Aikaisemmin käytössä olleet, vanhemman kirjanpitolain mukaiset menettelytavat säilyivät edelleen toisena vaihtoehtona (HE 111/1992).

Direktiivien vaatimuksia ei kuitenkaan ollut saatu täydellisenä kirjattua kirjanpitolakiin. Kun Suomi liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995, tuli kirjanpitolain uudistaminen jälleen ajankohtaiseksi. Koska direktiivien rakenne poikkesi huomattavasti vuonna 1973 säädetyn ja 1992 uudistetun kirjanpitolain rakenteesta, päätettiin säätää kokonaan uusi kirjanpitolaki. Uudessa laissa direktiivin kaikki pakolliset artiklat otettiin huomioon ja samalla kirjanpitolakiin otettiin mukaan lisää kansainvälisen standardin mukaisia menettelytapoja (HE 173/1997).

Euroopan unionissa säädettiin vuonna 2002 kansainvälisten standardien soveltaminen pakolliseksi konsernitilinpäätöksissä, mikäli kirjanpitovelvollisella on arvopapereita julkisen kaupankäynnin kohteena (Räty & Virkkunen 2004, 38–39). Suomalaista kirjanpitolakia uudistettiin vuonna 2004 tästä johtuen. Uudistuksessa määriteltiin, että ne, joiden ei ollut pakko noudattaa kansainvälistä standardia, saivat päättää, laativatko he tilinpäätöksen kansallisen vain kansainvälisen standardin mukaisena (HE 126/2004).

1.3 Tutkielman tavoite, viitekehys ja tutkimusongelma

Tutkielman tavoitteena on tuottaa tietoa suomalaisen ja kansainvälisen tilinpäätöskäytäntöjen periaatteista sekä siitä, miksi tilinpäätöskäytännöt ovat sellaisia kuin ne ovat. Tutkielman viitekehysenä hyödynnetään tilinpäätöskäytäntöjen kansainvälisiä vertailuja. Tällaisia eri käytäntöjen vertailuja on tehnyt muun muassa Christopher Nobes ja Robert Parker teoksessaan *Comparative International Accounting* (2004). Lisäksi hyödynnetään Reino Majalan (1987) kehittämää mallia eri maiden tilinpäätöskäytäntöjen tutkimisesta ja vertailusta. Tässä tutkielmassa viitekehystä ei käytetä niinkään vertailemiseen vaan tilinpäätöskäytännön tutkimiseen ja kuvaamiseen.

Tässä tutkielmassa käytetään termiä tilinpäätöskäytäntö, vaikka esimerkiksi Majala käyttää termiä kirjanpitoikäytäntö vastaavassa merkityksessä. Kirjanpidon ja tilinpäätöksen suhdetta Majala (1987, 10) kuvaa seuraavasti:

”Kirjanpidon katsotaan yleisesti koostuvan kahdesta osasta, tilikauden aikaisesta liiketapahtumien aika- ja asiajärjestyksessä tositteisiin perustuvasta järjestelmällisestä muistiinmerkitsemisestä ja näihin tietoihin perustuvasta tuloslaskelman ja taseen eli tilinpäätöksen laatimisesta. – Tilinpäätöksessä suoritetaan näin historiallisesti todennettujen tietojen eli toistettujen liiketapahtumien tulkintaa.”

Termi kirjanpitoikäytäntö korostaa sitä, että kirjanpito on kokonaisuus, johon tilinpäätös kuuluu yhtenä osana. Tässä tutkielmassa käytetään termiä tilinpäätöskäytäntö, koska tilikauden aikainen muistiin merkitseminen tapahtuu lähes samankaltaisena tilinpäätöskäytännöstä riippumatta ja tilinpäätöskäytäntö-termin valinta korostaa sitä, että tutkielman aiheena on nimenomaan kirjanpidon tulkinnanvarainen osa eli tilinpäätös.

Majalan mukaan kirjanpitoikäytäntöjä voidaan vertailla eri tasoilla. Tasoja on neljä: kulttuuritaustataso, kirjanpidon teoriataso, kirjanpidon säätelytaso ja formaattitaso. Kirjanpitoikäytännöissä formaattitaso on tunnetuin ja tarkastelluin taso. Formaattitasolla kuvataan tilinpäätösinformaation muotoja, kuten tuloslaskelman ja taseen kaavoja. Majala luonnehtii formaattitasoa vain jäävuoren huipuksi. Se on näkyvissä ja siihen kiinnitetään huomiota, mutta todelliset haasteet ovat pinnan alla (Majala 1987, 25).

Tässä tutkielmassa keskitytään tutkimaan jäävuoren merenpinnan alapuolista osaa eli kulttuuritasoa, teoriatasoa ja säätelytasoa. Kirjanpito on ihmisten toimintaa, joka on sidoksissa yhteisössä vallitsevaan kulttuuriin. Kulttuuritasolla kirjanpitoa tarkastellaan osana yhteisön historiaa ja talousjärjestelmää. Kirjanpito voi perustua joko johonkin tiettyyn teoriaan, kuten esimerkiksi Suomessa meno-tulo -teoriaan tai kirjanpitoikäytännöt voivat perustua sovittuihin menettelytapoihin, kuten esimerkiksi Englannissa. Kirjanpitoiteorioita ja niiden kehitysvaiheita tutkitaan teoriatasolla. Säätelytasolla taas tarkastellaan säätelyä, jota yhteiskunta kohdistaa yritysten kirjanpitoon. Säätelytasolla kohteena ovat lait, asetukset, standardit, erilaiset viranomaisohjeet sekä säätelyä tekevät instituutiot (Majala 1987, 25–28).

Tutkielmassa selvitetään nykyisten Suomessa vallitsevien tilinpäätöskäytäntöjen säädösten muokkaumisprosessia sekä perusteita ja periaatteita. Säädösprosessin kuvaksi avulla hahmotellaan, mitkä tahot osallistuvat tilinpäätöskäytännön muokkamiseen ja kuinka säädösten mukaan tilinpäätöskäytäntöä muokataan. Perusteet ja periaatteet on taas valittu tarkastelun kohteeksi, koska perusteiden ja periaatteiden avulla on helpompi ymmärtää tilinpäätöskäytäntöä kokonaisuudessaan kuin kirjausohjeita tarkastelemalla. Tilinpäätöksen perusteilla tarkoitetaan tässä tilinpäätöksen lähtökohtia, mikä on tilinpäätöksen tarkoitus; miksi, kenelle ja miten se laaditaan. Tilinpäätösperiaatteet taas ohjaavat tilinpäätöksen laadintaa. Tavoitteena on, että periaatteiden avulla saadaan täytettyä tilinpäätöksen tarkoitus. Suomessa vallitsee kaksi tilinpäätöskäytäntöä: kansallinen standardi (FAS) ja kansainvälinen standardi (IFRS) sekä niiden tulkinnat. Molemmat standardit ovat Suomessa hyväksytyjä ja siksi molemmat ovat tavallaan osa suomalaista tilinpäätöskäytäntöä.

Nykyisen tilinpäätöskäytännön eli tilinpäätöksen perusteiden ja periaatteiden ja ymmärtämiseksi tarkastellaan ensin luvuissa kaksi ja kolme sitä, kuinka tilinpäätöskäytäntö muodostuu. Tilinpäätöskäytännön muodostumista tarkastellaan sekä yleisesti osana yhteiskuntaa että yksityiskohtaisemmin suomalaisen ja kansainvälisen tilinpäätöskäytäntöä muokkaavien tahojen toimintana. Tilinpäätöskäytännön perusteita ja periaatteita kuvataan luvuissa neljä ja viisi.

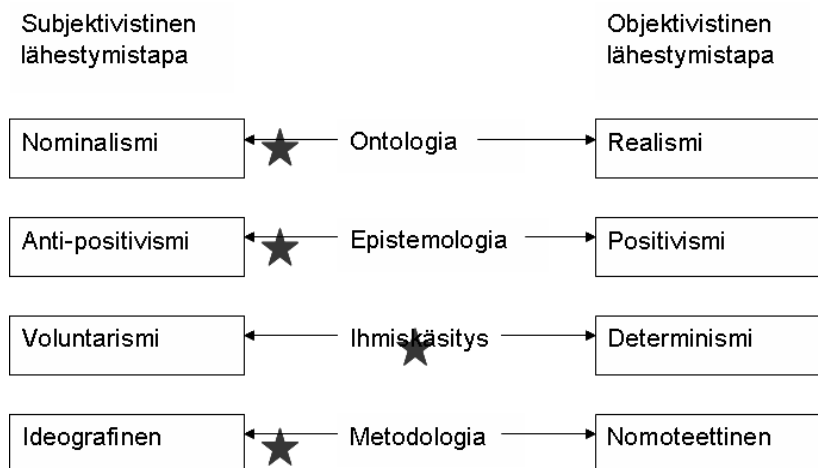
Kysymysmuodossa tutkimusongelmat voidaan esittää seuraavasti:

- Miten tilinpäätöskäytäntö muodostuu yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa?
- Millaisia ovat Suomessa vallitsevien tilinpäätöskäytäntöjen perusteet ja periaatteet?

Tutkielman kohteena on suomalainen yhteiskunta ja Suomessa käytössä olevat tilinpäätöskäytännöt. Kansainvälisiä yhteiskunnallisia muutoksia tarkastellaan siltä osin kuin ne ovat vaikuttaneet Suomeen tai Suomessa käytössä olevaan IFRS:iin. Tutkielma perustuu olemassa olevaan kirjalliseen aineistoon: kirjoihin, artikkeleihin sekä säännösteksteihin.

1.4 Tieteenfilosofia, tutkimusote ja tutkimusmenetelmä

Liiketalouden tutkimusten tieteenfilosofisten valintojen tekemisessä voidaan hyödyntää Burrellin ja Morganin (1979, 1–9) näkemystä yhteiskuntatieteen perusolettamuksista. Heidän mukaansa tutkijalla on aina perusolettamus sosiaalisesta maailmasta ja siitä, miten sitä voidaan tutkia. Perusolettamukset koskevat ontologiaa (oppi olevaisesta), epistemologiaa (tieto-oppi), ihmiskäsitystä ja metodologiaa. Näiden perusolettamusten kautta tutkimuksen tieteenfilosofinen lähestymistapa voidaan määritellä subjektivistiseksi tai objektivistiseksi. Kuvio 2 havainnollistaa perusolettamuksia ja lähestymistapoja. Kuvioon on merkitty tähdillä tämän tutkielman lähestymistavat subjektivistinen-objektivistinen -akselilla.

Kuvio 2 Tieteenfilosofiset lähestymistavat (Burrell & Morgan 1979, 3)

Kuvion jaottelun mukaan ontologinen perusolettamus voi olla joko nominalistinen tai realistinen. Subjektivismiin liittyy nominalismi, jonka mukaan todellisuus näyttäytyy jokaiselle erilaisena. Objektivistinen näkemys ontologiasta taas on realismi, jonka

mukaan on olemassa erillinen, havainnoijasta riippumaton todellisuus. Ontologiaan liittyy hyvin läheisesti epistemologia. Positivismin mukaan tieto on objektiivista ja suoraan toisille välitettävissä. Positivismi on valtasuuntaus erityisesti luonnontieteissä. Subjektivismissa lähtökohtana on anti-positivismi, jossa ajatellaan tiedon olevan subjektiivista ja perustuvan yksilön omiin kokemuksiin (Burrell & Morgan 1979, 1–2).

Tässä tutkielmassa ontologiset ja epistemologiset perusolettamukset pohjautuvat konstruktionistiseen näkemykseen, jonka mukaan todellisuus on sosiaalinen rakenne, joka luodaan vuorovaikutuksessa. Vaikka näkemys on nominalistinen, se ei kuitenkaan kiellä täysin realismia, vaan paremminkin pitää havainnoijan tai kokijan ulkopuolista (reaalista) todellisuutta irrelevanttina. Reaalista todellisuutta ei voida selvittää, koska todellisuutta ei voida välittää ilman kieltä (Gergen 1999). Tietoa voidaan välittää ihmiseltä toiselle kielen avulla, mutta kuitenkin jokainen ymmärtää tiedon omalla tavallaan. Kuten Wittgenstein (1981) vuonna 1953 totesi: kieleemme rajat ovat ajattelumme ja maailmamme rajat. Epistemologinen perusolettamus on siis tutkielmassa anti-positivistinen. Ontologisen ja epistemologisen perusolettamuksen perusteella tämän tutkielman lähestymistapa on subjektivistinen.

Perusolettamus ihmiskäsityksestä voi olla voluntaristinen tai deterministinen tai jotakin niiden väliltä. Deterministisen näkemyksen mukaan ihminen on ympäristönsä tuote. Hän ja hänen toimintansa on täysin tilanteen ja ympäristön määrittelemää. Vastakkaisen näkemyksen, voluntarismien, mukaan taas ihmisellä on vapaa tahto ja hän on ympäristönsä muokkaaja (Burrell & Morgan 1979, 6). Voluntarismi-determinismi - akselilla tämä tutkielma sijoittuu keskivaiheille. Ihmisten toimintaan vaikuttavat sekä ympäristötekijät, että ihmisen oma tahto.

Koska tämän tutkielman ontologinen ja epistemologinen perusolettamus viitoitti subjektivismiin, metodologiseksi perusolettamukseksi tutkielmalle muodostui subjektivistiselle lähestymistavalle tyypillinen ideografinen perusolettamus, jossa tavoitteena on pyrkiä selvittämään, miten yksilö luo, muokkaa ja tulkitsee ilmiöitä. Ideografinen metodologia painottaa yksilöllisten kokemusten vaikutusta sosiaaliseen maailmaan. Tutkimustuloksilla ei pyritäkään yleistykseen vaan ymmärtämiseen. Nomoteettinen metodologia taas keskittyy selvittämään havaintomaailman lainalaisuuksia ja elementtien suhteita (Burrell & Morgan 1979, 2–3). Tässä tutkielmassa aiheena on yhteiskunnallisen kulttuurin osa, tilinpäätöskäytäntö. Kyseessä on pikemminkin yhteiskunnan tarkastelu kuin yksittäisen yksilön kokemukset. Toisaalta taas tämä tutkielma on yhden yksilön, tutkijan, käsitys tilinpäätöskäytännöstä. Ideografinen perusoletus sopii tälle tutkielmalle nomoteettista paremmin, koska kulttuurien muotoutumisesta on vaikea löytää yksiselitteisiä lainalaisuuksia. Harvoin voi sanoa, että koska tämä on näin, kulttuuri on noin. Samoin on laita tilinpäätöskäytännön kohdalla. Tutkielman tavoitteena on ymmärtää tilinpäätöskäytännön muodostumista, ei antaa yksiselitteistä mallia muodostumiselle.

Perinteisesti laskentatoimen tutkimuksissa on käytetty Neilimon ja Näsin (1980, 67) jaottelua liiketaloustieteen tutkimusotteista. Heidän mukaansa tutkimusotteet voidaan jakaa käsiteanalyttisiin, nomoteettisiin, päätöksentekometodologisiin ja toiminta-analyttisiin. Kasanen, Lukka ja Siitonen (1991) lisäsivät myöhemmin tähän jaotteluun konstruktiiivisen tutkimusotteen. Oheinen kuvio havainnollistaa liiketaloustieteissä yleisesti käytettyä tutkimusotteiden jaottelua.

	Teoreettinen	Empiirinen
Deskriptiivinen	KÄSITEANALYYTTINEN TUTKIMUSOTE	NOMOTEETTINEN TUTKIMUSOTE
Normatiivinen	PÄÄTÖKSENTEKO- METODOLOGINEN TUTKIMUSOTE	TOIMINTA- ANALYYTTINEN TUTKIMUSOTE
		KONSTRUKTIIVINEN TUTKIMUSOTE

Kuvio 3 Liiketaloustieteen tutkimusotteet (Kasanen ym. 1991, 302)

Tutkimusotteet on sijoitettu kuvioon 3 tiedon hankintatavan ja käyttötarkoituksen perusteella. Hankintatapoja ovat teoreettinen ja empiirinen. Tiedon käyttötarkoituksia taas ovat deskriptiivinen eli kuvaileva ja normatiivinen eli ohjeistava. Teoreettinen tutkimus perustuu suurelta osin aikaisempaan teoriaan sekä ajattelun ja päättelyn metodiin. Empiirisessä tutkimuksessa puolestaan perusaineisto hankitaan joko kentältä tai laboratoriosta (Lukka 1991, 167). Tässä tutkielmassa pääasiallisena lähdeaineistona toimivat suomalainen ja kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö eli standardit, tulkinnat ja ohjeistukset sekä säädäntötyöstä saatavilla olevat dokumentit, kuten lakiesitykset ja tilinpäätöskäytännöistä kirjoitetut teoriat. Tutkimuskirjallisuus ja teoriat toimivat taustakirjallisuutena ja lakiesityksiä sekä säädöstekstejä tulkintoineen käytetään ydinaineistona, jota analysoidaan ja tulkitaan. Lähdemateriaalina ei käytetä empiiristä aineistoa, kuten haastatteluja tai tilinpäätöksiä, koska halutaan nimenomaan tietää, miten tilinpäätöskäytäntö on muodostunut. Tilinpäätöksiä analysoimalla voidaan arvioida nykyistä tilinpäätöskäytäntöä, mutta se ei kerro perusteista tai periaatteista, ainoastaan niiden noudattamisesta tai noudattamatta jättämisestä. Yhteisöltä voi kysyä, miksi tilinpäätöksen laadinnassa toimitaan tietyllä tavalla, mutta harva kirjanpitovelvollinen tietää, miksi jotkut asiat ovat tilinpäätöksessä sallittuja ja toiset taas eivät. Tilinpäätöskäytäntö on muovautunut niin pitkän ajan kuluessa, että kyselytutkimuksilla on mahdollista selvittää ainoastaan viimeaikaisia muutoksia. Edellä mainituista syistä

johtuen lähdeaineistona ovat aikaisemmin kirjoitetut teoriat ja tekstit, ja on kyseessä ei-empiirinen eli teoreettinen tutkimus.

Rajaamalla tutkimusotteiden jaottelusta ulkopuolelle empiiriset tutkimusotteet jäljelle jäävät käsiteanalyttinen ja päätöksentekometodologinen tutkimusote. Päätöksentekometodologinen tutkimusote pyrkii jonkin tietyn, yleensä käytännön, ongelman ratkaisuun ja on siis luonteeltaan normatiivinen (Neilimo & Näsi 1980). Ohjeistaminen ei ole kuulu tämän tutkielman tavoitteisiin, joten jaottelusta parhaiten tätä tutkielmaa luonnehtii käsiteanalyttinen tutkimusote. Käsiteanalyttinen tutkimus perustuu pääosin aiempaan käsiteanalyysiin. Metodina on teoreettiselle tutkimukselle tyypillisesti ajattelun ja päättelyn metodi. Koettelu ja teorian testaaminen eivät perustu niinkään verifiointiin vaan argumentointiin ja tutkimuskohteina voivat olla tosiasiat, arvot tai normit (Neilimo ja Näsi 1980, 32).

Käsiteanalyysilla tarkoitetaan yleensä nimenomaan käsitteiden analysointia, jonka tavoitteena on selkiyttää käsitteiden merkityksiä ja tuottaa selkeitä käsitteitä (Neilimo & Näsi 1980; Näsi 1980). Kuitenkin Näsin (1980, 32) mukaan käsiteanalyttinen tutkimus voi myös tarkoittaa jonkin erityistieteen filosofista pohdintaa tai filosofisen metodin soveltamista erityistieteen perusteisiin. Käsiteanalyysia voidaan siis myös pitää liiketaloustieteen filosofisena tutkimuksena.

Tällä tutkielmalla voidaan katsoa olevan hermeneuttinen tiedonintressi, joka on ominainen humanistisille tieteille. Hermeneuttinen tiedonintressi tarkoittaa ymmärtämään ja tulkitsemaan pyrkivää intressiä, jonka päämääränä voidaan pitää ihmisten itseymmärryksen lisäämistä (Kallio 2006, 513). Hermeneuttiseen tiedonintressiin sopii hyvin Takalan ja Lämsän (2001) määrittelemä metodologinen termi tulkitseva käsite-tutkimus. Tulkitsevassa käsitetutkimuksessa painotetaan toisten kirjoittajien tekstien sisältämien käsitteiden ja niiden määritelmien tulkintaa valitusta teoreettisesta näkökulmasta (teoreettinen viitekehys). Kirjoittaminen nähdään tulkitsevassa käsitetutkimuksessa tulkinnan apuvälineenä, eikä siis ainoastaan kirjoitetun raportin muodossa tuloksena. Tulkitsevassa käsitetutkimuksessa tutkijan havainnot ja teoria ovat kirjoittamisen kautta vuorovaikutussuhteessa. Tutkimusprosessi ei usein ole loogisesti etenevä, vaan pikemminkin oppimisprosessi, jossa jatkuva kirjoittaminen mahdollistaa tutkijan uudet oivallukset ja uudelleentulkinnat. Toisin kuin empiirinen tutkimus, jossa tutkimus etenee teoriasta hypoteesien kehittämiseen, aineiston keräämiseen ja hypoteesien testaamiseen, teoreettinen tutkimus etenee analyysin ja synteysin vuoropuheluna. Analyysissä kokonaisuus hajotetaan paremmin hallittaviin osiin, kun taas synteesi on kokoava ote, jonka tehtävänä on muodostaa kokonaiskuva ilmiöstä (Kallio 2006, 527). Onnistuessaan prosessin tuloksena on hedelmällinen asioiden uudelleentulkinta jostain ennen tarkastelamattomasta näkökulmasta (Takala & Lämsä 2001, 377). Tätä voidaan pitää myös tämän tutkielman tavoitteena.

Yhteiskuntatieteissä, joihin laskentatoimikin tämän tutkielman näkökulmasta kuuluu, tieto on usein ajan ja paikan mukaan muuttuvaa. Toisin kuin luonnontieteissä, yhteiskuntatieteissä ei ole nähtävissä universaaleja lainalaisuuksia. Täten johtopäätökset rakentuvat suurimmilta osin näkökulmiin ja tulkintoihin. Tutkimustulosten tai teorian oikeellisuutta voi siis olla vaikea verifioida. Teoreettisessa tutkimuksessa onnistumista voidaan arvioida esimerkiksi aineiston valikoimisen ja argumentoinnin perusteella. Aineiston valikointi ja lähdekritiikki on olennainen osa teoreettista tutkimusta. Lähdekritiikki kohdistuu ensinnäkin valittuun näkökulmaan ja toiseksi käytettävien lähteiden tasoon. Aineiston ja kysymyksenasettelun tulisi käydä vuoropuhelua, niin että tutkimusongelma rajaa aineistoa ja aineiston avulla taas rajataan tutkimusongelmaa. Argumentointi on teoreettisessa tutkimuksessa erityisen tärkeää, koska tuloksia ei voi perustaa empiriaan. Argumentointi ei välttämättä perustu logiikkaan, koska valtaosa yhteiskuntatieteellisestä päättelystä ei ole matemaattista tai formaalia. Näin ollen argumentointi tapahtuu enimmäkseen retoriikan keinoin: tutkimuksen on oltava uskottava (Kallio 2006; Takala & Lämsä 2001).

Yhteenvedona voidaan todeta, että tämän tutkielman tieteenfilosofinen lähestymistapa on subjektivistinen, joten tutkielmassa ei pyritä antamaan yksiselitteisiä, mitattavia vastauksia. Tutkimus on teoreettinen ja deskriptiivinen, joten tutkimusote on käsitteanalyttinen, mikä sopii subjektivistiselle tieteenfilosofialle tyypilliseen ideografiseen metodologiaan. Pyrkimyksenä on analysoida ja ymmärtää eli tutkielma on hermeneuttinen ja sitä voi kuvata termillä tulkitseva käsitetutkimus.

2 TILINPÄÄTÖSKÄYTÄNTÖ JA YHTEISKUNNALLINEN TODELLISUUS

2.1 Tilinpäätöskäytäntö sääntönä ja kielenä

Tilinpäätöskäytäntö tai laskentatoimi yleisemminkin on yhteiskunnallinen instituutio, osa kulttuuria. Laskentatoimi tai mikä tahansa yhteiskunnallinen instituutio on olemassa, koska me, siis ihmiset yhteiskuntana, uskomme, että se on olemassa. Filosofisessa mielessä voidaan kiistellä siitä, että jos kukaan ei ole kuulemassa, kun puu kaatuu, kuuluuko siitä ääni. Yleisesti ollaan kuitenkin sitä mieltä, että Mont Blancin huippu on olemassa silloinkin, kun se on pilvien peitossa. Mont Blanc ei ole yhteiskunnallinen instituutio. Vaikka yhteisesti sovittaisiin, ettei vuoria enää ole, olisi tietyissä kohdissa hankala kulkea, koska siellä olisi edelleen maanpinnan kohoumia. Ja toisaalta Mont Blancin huippu on ollut olemassa jo ennen kuin ihmiset löysivät sen. Jos sovittaisiin, ettei avioliittoa enää ole, joillakin ihmisillä olisi edelleen sormuksia sormessa, mutta sillä ei olisi merkitystä vaikkapa perinnönjaossa tai verotuksessa. IFRS-standardia tai esimerkiksi poistoeroa ei taas ollut olemassa ennen kuin ne keksittiin. Rahalla on arvoa, koska yhteiskunnassa on sovittu, että sillä on. Tilinpäätösinformaatiolla on merkitystä, koska on ensinnäkin sovittu, että tietyllä tavalla esitetyt numerot ovat tilinpäätös ja toisaalta, että tilinpäätösinformaatiolla on merkitystä (Ordelheide 2004, 273–275; Searle 1995, 31–37).

Kielet ja säännöt ovat olennainen osa yhteiskuntaa. Niiden voi sanoa olevan perimmäisiä yhteiskunnallisia instituutioita. Säännöt ja kielet muodostavat yhteiskunnan ja sääntöjen ja kielten avulla muodostetaan muut yhteiskunnalliset instituutiot. Osa yhteiskunnallisista instituutiosta voidaan myös itsessään olla säännön tai kielen kaltaisia.

Sääntöjen tarkoituksena on mallintaa ilmiöitä (Alasuutari 2007, 30). Tilinpäätöstä voidaan pitää yhtenä tapana mallintaa ja järjeistää maailmaa, tarkemmin ottaen yrityksen toimintaa. Toisaalta taas tilinpäätöksen ja laskentatoimen voidaan ajatella olevan kieli, jonka avulla kuvataan yrityksen taloudellista menestystä ja taloudellista asemaa (vrt. Hines 1988, 253). Tässä kappaleessa käsitellään tilinpäätöskäytäntöä yhteiskunnan rakennuspalikoiden, kielen ja säännön kannalta.

Sosiaalinen todellisuus on monimutkaista. Edes yksinkertaisinta asiaa ei voida viestittää turvautumatta toisiinsa viittaavien käsitteiden rakennelmaan. Kuitenkin ihmiset pystyvät käsittelemään tätä monimutkaista sosiaalista todellisuutta vaivattomasti usein paljonkaan miettimättä (Alasuutari 2007, 30). Monimutkaisen todellisuuden käsittelyssä auttaa sen järjestäminen erilaisten sääntöjen avulla. Giddens (1984, 18) antaa neljä esimerkkiä säännöstä (engl. rule): 1) pelisääntö, kuten shakkimatin määri-

telmä shakissa, 2) kaavasääntö esimerkiksi matematiikassa tai kemiassa, 3) säännönmukaisuus, kuten lauseessa ”Matti herää säännönmukaisesti joka aamu kello kuusi” ja 4) ohjesääntö, esimerkiksi ”työntekijöiden tulee olla työpaikalla kello kahdeksan”.

Tilinpäätöskäytäntö voidaan sovittaa useaan Giddensin säännöistä. Tilikauden tuloksen määritelmä vastaa sääntöä yksi. Tilinpäätöksen esittämisessä on omia kaavoja ja tilinpäätöksen laskemisessa hyväksikäytetään matematiikan kaavoja, joten tilinpäätöskäytäntö sopii myös sääntöön kaksi. Koska tilinpäätöskäytännössä on kyse nimenomaan käytännöstä, joka muotoutuu osittain yhteisesti käyttöönotetuista toimintatavoista, voidaan säännön numero kolme eli säännönmukaisuuden katsoa sopivan tilinpäätöskäytäntöön. Tilinpäätöskäytännöt ovat osittain muodostuneet, koska säännönmukaisesti toimitaan tietyllä tavalla. Toisaalta tilinpäätöskäytäntöä määrittävät myös säännön neljä mukaiset ohjeet, kuten kirjanpitolaki.

Kaikki säännöt eivät ole eksplisiittisiä ja niitä noudattavien henkilöiden tietoisesti säännöiksi tunnistamia. Sääntöjä ei myöskään välttämättä koeta normeiksi eli joksikin, mitä on pakko noudattaa riippumatta halusta tehdä toisin. Niitä voidaan myös pitää itsestään selvinä ja noudattaa ilman muuta (Alasuutari 2007, 60). Tällaiset itsestään selvät säännöt voivat olla joko konstitutiivisia sääntöjä tai rutiineja.

Giddensin esimerkeistä numero yksi edustaa konstitutiivista sääntöä. Konstitutiivinen sääntö antaa merkityksen sosiaaliselle toiminnalle aivan kuten sääntö shakkimatista antaa merkityksen pelille nimeltä shakki. Konstitutiivista sääntöä ei yleensä pidetä normatiivisena pakotteena toisin kuin regulatiivisia sääntöjä, jollainen on esimerkissä numero neljä. Shakkipelin säännöt määrittelevät pelin, eikä niiden koeta estävän pelaajaa toimimasta haluamallaan tavalla. Toinen esimerkki konstitutiivisesta säännöstä on kielioppisäännöt. Ihmiset noudattavat niitä voidakseen kommunikoida keskenään, eivät siksi, että heidät määrättäisiin tekemään niin (Alasuutari 2007, 62; Searle 1995, 31–58).

Yllä olevista esimerkeistä rutiinina voidaan pitää numeroa kolme. Giddensin (1984, 19) mukaan rutiineja ja tapoja ei voida pitää suoranaيسina sääntöinä, koska niiden noudattaminen ei ole seurausta annetusta ohjeesta tai käskystä, eikä noudattamatta jättämisestä seuraa rangaistusta. Alasuutarin (2007, 36) määritelmän mukaan rutiini on havaittu tai havaittavissa oleva säännönmukaisuus tai käyttäytymispiirre, jota ei ole ilmaistu kielellisesti. Asia on saattanut olla aikaisemmin tiedostettu ja tunnettu sääntö, jonka alkuperä on unohtunut ja tavasta on tullut rutiini. Kun jokin sosiaalinen käytäntö on vakiintunut, sitä aletaan pitää itsestään selvänä. Ihmisen sopeutuvuus perustuukin ennen kaikkea rutiineihin (Alasuutari 2007, 30–31). Bergerin ja Luckmannin mukaan todellisuuden sosiaalinen rakentuminen selittyy siten, että kun rutiinit tavanomaistuvat, niistä muodostuu itsestään selvä osa seuraavan sukupolven maailmaa. Kun rutiinina ollut tapa ilmaistaan kielellisesti, tullaan tietoiseksi tästä aikaisemmin huomiotta jääneestä tai unohdetusta asiasta. Kielelliseen asuun pukeminen ei tarkoita ainoastaan asian nimeämistä, vaan viittaa myös siihen, että rutiinia ollaan kyseenalaistamassa ja

muuttamassa. Sanallinen ilmaisu jäsentää sen, miten asia havaitaan. Keskustelu määrittää aikaisemman rutiinin paikan ja aseman, mutta paikka ja asema myös muuttavat sitä (Alasuutari 2007, 35–38; Berger & Luckmann 1966).

Kieli ja sääntö ovat siis toisiaan täydentäviä yhteiskunnan ilmiöitä. Rutiineja lukuun ottamatta yhteiskunnallisia sääntöjä on vaikea kuvitella olevan olemassa ilman kieltä. Säännöistä sovitaan kielen avulla ja keskustelemalla sääntöjä voi myös muuttaa. Aivan kuten säännötkin, kieli auttaa hahmottamaan ja mallintamaan ympäröivää maailmaa. Sen sijaan, että kuvailisimme ja määrittäisimme jonkin ilmiön yksityiskohtaisesti joka kerta, voimme viitata lyhyesti käsitteeseen, ilmiön nimeen, esimerkiksi ”musta aukko” tai ”tilinpäätöskäytäntö” (kts. Hines 1998, 252–253). Tilinpäätöskäytännöt ovat syntyneet kommunikoimalla. Standardeja säätäneet ovat kommunikoineet ja sopineet säännöistä ja säännöt on kirjattu standardeihin kielen avulla. Toisaalta kielellä pitää olla säännöt, jotta sitä voitaisiin käyttää kommunikoimiseen. Säännöt määrittelevät, mitä kielen eri sanat tarkoittavat. Keskustelukumppanien on hyväksyttävä samat säännöt eli samat merkitykset sanoille voidakseen ymmärtää toisiaan.

Kieli ei ole pelkkä työväline vaan myös metakieli, jota käytetään puhuttaessa kielestä. Tieteen kokoaman tiedon voi ilmaista vain kielen avulla, joten tietoa ja kieltä ei voi erottaa toisistaan. Jotta toiset voisivat ymmärtää havaittuja tapahtumia tai ilmiöitä, ne selitetään luontaisesti kielen avulla (Alasuutari 2007, 82). Tässä mielessä laskentatoimen voidaan ajatella olevan kieli. Sen avulla kuvataan yrityksestä kerättyä tietoa. Tilinpäätöstä käytetään kommunikointiin. Tilinpäätös ei ole kuva todellisuudesta, vaan selostus, jonka avulla lukijalle muodostuu kuva (Virtanen 2006; Hines 1988). Laskentatoimi on myös metakieli: sen avulla keskustellaan laskentatoimesta. Laskentatoimen termit tai tunnusluvut selitetään toisten termien ja tunnuslukujen avulla.

Ilmiöitä voidaan ymmärtää ja selittää vain, jos ne pystytään yhdistämään sellaisiin tuttuihin asioihin, jotka jo ymmärretään. Siten ymmärrys on vertauskuvien varassa, eli selittämättömiä ilmiöitä selitetään ja mallinnetaan vertaamalla niitä tuttuihin asioihin. Kielen avulla ihminen voi pysähtyä ajattelemaan ja tarkastelemaan sitä, mihin ei joka-päiväisessä elämässä kiinnitetä lainkaan huomiota. Kielen avulla kyetään levittämään tietoa ja välittämään kokemuksia. Käsitteiden ansiosta ihmiset pystyvät hyödyntämään älyllistä suoristuskykyään tehokkaammin, koska uudessa tilanteessa asioiden selittämistä ei tarvitse aloittaa aivan alusta. Yleensä käsite kiteyttää jo kokonaisen ajatusprosessin tulokset yhteen sanaan, ja tämä tieto auttaa osallistujia siirtymään eteenpäin palapelin kokoamisessa. (Alasuutari 2007, 83; Giddens 41–44). Toisaalta kieli punoo vakavimmat virheet ja väärät mielikuvat. Kielen avulla voi rakentaa kokonaisia kuvitteellisia maailmoja. (Alasuutari 2007, 83). Kuten kieltä, myös tilinpäätöstä voidaan käyttää virheellisesti tai jopa valheellisesti. Tuloksen vääristely on tästä hyvä esimerkki.

Arkipäiväisen käsityksen mukaan kieli on irrallaan todellisuudesta. Sitä käytetään todellisuudesta kertomiseen tai kiistelyyn. Se nähdään luettelona ulkoisen todellisuuden

objektien nimistä. Se ymmärretään läpinäkyväksi linssiksi, joka itsessään ei puutu rooliinsa välineenä. Kielen ei siis ajatella tuottavan häiriötä siihen kuvaan, jonka se piirtää todellisuudesta. Lausunnot todellisuudesta voivat olla tosia tai epätosia ja enemmän tai vähemmän tarkkoja. Jos esimerkiksi kahden todistajan lausunnot ovat ristiriidassa keskenään, tätä voidaan pitää todisteena siitä, että toinen ei kerro totuutta. Lautamiehet myös saattavat järkeillä tapahtumien kulun sellaiseksi, että molemmat todistukset voivatkin olla paikkansapitäviä. Puhutaan selostusten vertaamisesta todellisuuteen. Todellisuus ja totuus rinnastetaan toisiinsa. Maailman saatetaan olettaa olevan esine, joka ei ole riippuvainen siitä, miten se määritellään (Alasuutari 2007, 84–86; Hines 1998).

Ferdinand de Saussuren (1966) teorian mukaan kieli on järjestelmä, joka koostuu merkeistä ja niiden keskinäisistä suhteista. Merkit taas koostuvat kahdesta erillisestä osatekijästä, merkitsijästä ja merkitystä. Merkitsijä viittaa äänneyhdistelmään, josta sana muodostuu, kun taas merkitty viittaa siihen, mitä äänneyhdistelmä merkitsee. Merkitsijän ja merkityksen suhde on sattumanvarainen ja keinotekoinen: sanan äänneasusta ei voi tulkita sen merkitystä. Yksittäisen sanan merkitys määräytyy muiden sanojen perusteella. Esimerkiksi sanakirjassa sanan merkitys määritellään muiden sanojen avulla. Määrittelyyn käytetyt sanat taas määritellään toisten sanojen avulla (Alasuutari 2007, 87–88).

Sosiaalisessa konstruktionismissa kieltä lähestytään käytännön kautta. Kieltä pidetään inhimillisen todellisuuden osana, eikä kielen ja käytäntöjen välille vedetä rajaa. Kielelliset merkit eivät paljonkaan eroa niistä merkeistä, joita ihmiset lukevat materialistisesta ympäristöstään. Kaikki toiminta perustuu toimijan kykyyn havaita pysyviä ominaisuuksia ja muutoksia ympäristössään sekä kykyyn muokata käytöstään niiden mukaan. Tässä mielessä kielenkäyttö ei ole poikkeus, vaikka se onkin paljon monimutkaisempi kuin monet muut merkit (Alasuutari 2007, 96; Searle 1995, 1–2; Berger & Luckmann 1966). Esimerkiksi polkupyörällä ajamista opetellessa lapsi hyödyntää sekä kuulemiaan ohjeita että tunto- ja näköaistiaan sen havainnoimiseen, pysyykö hän pyörällä pystyssä ja sopeuttaa toimintaansa niiden mukaan.

Tilinpäätöksessä yrityksen tilikauden toiminta kiteytetään muutamaankin sivuun. Arkipäiväisen käsityksen mukaan tämä selostus toiminnasta voi olla joko oikea tai väärä. Se joko vastaa todellisuutta tai ei. Ruth Hines (1988) esittää artikkelissaan ”Financial Accounting, in communicating reality we construct reality” toisenlaisen näkemyksen. Hinesin mukaan todellisuus muodostuu, kun siitä kommunikoidaan. Tulo on tulo, kun se on kirjattu tuloksi. Kun ihmiset toimivat tilinpäätösinformaation mukaisesti, tekevät päätöksiä siihen perustuen, tulee tilinpäätöksestä osa todellisuutta. Sillä, mikä oli ”todellinen” tulos tai liikevaihto ja onko ylipäänsä sellaisia olemassa, ei varsinaisesti ole merkitystä. Päätökset tehdään tilinpäätökseen kirjattujen lukujen perusteella, joten tilinpäätökseen kirjatut luvut ovat todellisia.

Tilinpäätöksen laatijat siis muokkaavat todellisuutta laatiessaan tilinpäätöstä. Yrityksellä menee taloudellisesti huonosti silloin kun tilinpäätös näyttää huonoa tulosta. Huonon tuloksen näyttäminen saattaa säikäyttää rahoittajat ja asiakkaat, ja tällöin huono tulos vielä huononee. Mikäli taas tilinpäätöksessä pystytään näyttämään kohtuullista tulosta, voi yritys selvittää huonojen aikojen yli. Mikäli kohtuullista tulosta näyttänyt yritys meneekin konkurssiin, epäillään usein, että tilinpäätös on ollut harhaanjohtava eli siinä on valehdeltu. Asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksiselitteinen. Yrityksen tulos on ihmisten välinen sopimus ja on riippuvainen laskentatavasta. Samalla yritykselle samalle ajalle voidaan saada laskettua hyvinkin erilaiset tulokset riippuen esimerkiksi siitä, mille ajanjaksolle tulot kohdistetaan ja mitkä menot katsotaan vastaavaksi näitä tuloja. Erilaisten epävarmuustekijöiden (esimerkiksi takuuvaraus) mukaan ottaminen vaikuttaa myös tulokseen. Vaikka sitä, mikä tulos on täsmälleen oikea, ei pystytäkään määrittelemään, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että mikä tahansa tulos olisi oikea. Tilinpäätös pohjautuu kuitenkin yrityksen toimintaan ja on olemassa yleisesti hyväksytyjä laskentatapoja, joiden mukaan tulos lasketaan. Vaikka siis yksiselitteistä totuutta yrityksen toiminnasta ei olekaan olemassa, tilinpäätös ei kuitenkaan saa olla liian kaukana siitä (Hines 1988, 254–256).

Tässä mielessä tilinpäätös on kuin kieli. Ihmiset ovat sopineet, mitä mikin sana tarkoittaa. Monilla sanoilla voi kuitenkin olla useampi merkitys, eikä mikään näistä merkityksistä ole sinällään väärä. Voidaan myös kehittää uusia sanoja ja liittää vanhoihin sanoihin uusia merkityksiä. Uudet sanat tai merkitykset ovat osa kieltä, kun tarpeeksi moni ne tunnistaa ja tunnustaa. Kedolla kasvava kukka voi olla valaistuksesta ja katsojasta riippuen keltainen tai oranssi, jolloin määritelmät ”tuo kukka on keltainen” ja ”tuo kukka on oranssi” voivat molemmat olla tosia, vaikka puhutaan samasta kasvista. Sen sijaan lause ”tuo sieni on keltainen” ei ole tosi, mikäli puhutaan kedolla kasvavasta kasvista ja yhteisesti on sovittu, että kasvista käytetään sanaa kukka.

Laskentatoimen avulla todellisuuden tapahtumia ilmaistaan rahaproessin kuvauksella. Laskentatoimen avulla tapahtumista valitaan ne, mitä pidetään oleellisena ja olennaiset tapahtumat tulkitaan tilinpäätökseen. Laskentatoimi heijastelee yhteiskunnan arvoja ja ilmiöitä. Se, mitä pidetään olennaisena, päätyy tilinpäätökseen. Kun yhteiskunta muuttuu, muuttuu myös laskentatoimi. Hyvänä esimerkkinä muutoksesta on ympäristölaskentatoimen ja henkilöstölaskentatoimen mukaantulo (Virtanen 2006).

Toisaalta taas yleisesti tilinpäätöksen ja varsinkin siinä ilmaistun tuloksen ajatellaan kuvaavan yrityksen menestymistä (Virtanen 2006). Yhtälö toimii siis myös toisin päin. Se, mitä tilinpäätöksessä kuvataan, koetaan tärkeäksi. Aivan kuten kieli tai säännöt, tilinpäätöskäytäntö on osa yhteiskuntaa ja vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa. Tilinpäätöskäytäntö muokkaa yhteiskuntaa ja yhteiskunta muokkaa tilinpäätöskäytäntöä. Esimerkiksi, jos yhä useammat ihmiset olisivat sitä mieltä, että yritystoiminnan aiheuttamat saasteet pitäisi näkyä yrityksen taseessa, seuraisi siitä jossakin vaiheessa se,

että saasteista alettaisiin raportoida. Raportointi voisi olla joko vapaaehtoista, esimerkiksi liitetiedoissa olevaa, tai se otettaisiin mukaan säädöksiin. Lopulta se, mitä pidetään yrityksen tuloksena ja taloudellisena asemana, sisältäisi myös saastuttamisen vaikutukset. Tällöin yrityksen menestymisen mittarina olisi myös se, kuinka vähällä saastuttamisella yritys tulee toimeen. Mikäli saastuttamiselle määriteltäisiin tilinpäätöskäytännössä hinta, se vaikuttaisi yrityksen tulokseen ja taloudelliseen asemaan negatiivisesti, jolloin yrityksen pitäisi kumota vaikutus ottamalla saastuttaminen huomioon tuotteiden hinnoittelussa. Viimekädessä tilinpäätöskäytännön muuttuminen vaikuttaisi myös tuotteiden hintoihin. Tämä taas vahvistaisi tarvetta raportoida saastuttamisesta mahdollisimman tarkasti. Yhteiskunnallisille instituutioille tällainen kehä tai spiraali on tyypillistä. Itse asiassa kaikki yhteiskunnan osat ja koko yhteiskunnallinen todellisuus on rakentunut ja muovaantuu tällaisessa osien vuorovaikutuksessa (kts. esim. Hines 1988; Berger & Luckmann 1966, Giddens 1984, 5 Searle 1995).

Yllä olevassa esimerkissä muutos käynnistyi, koska suuri osa ihmisistä alkoi ajatella tietyllä tavalla. Muutos voi kuitenkin lähteä liikkeelle myös tilinpäätöskäytännön muokkaamisella. Lainsäätäjät voivat päättää, että jokin asia täytyy nostaa esiin ja määrätä se raportoitavaksi tilinpäätöksessä. Myös tilinpäätöksen laatija voi todeta, että jostakin seikasta on raportoitava oikean ja riittävänä kuvan antamiseksi ja tämä voi käynnistää muutoksen. On kuitenkin huomioitava, että koska tilinpäätöskäytäntö on osa yhteiskuntaa, muutos tilinpäätöskäytäntöön ei voi olla täysin yleisestä mielipiteestä poikkeava. Laskentatapa tai raportointimalli, joka ei saavuta yleistä hyväksyntää, ei voi olla tilinpäätöskäytäntöä (ks. Hines 1988).

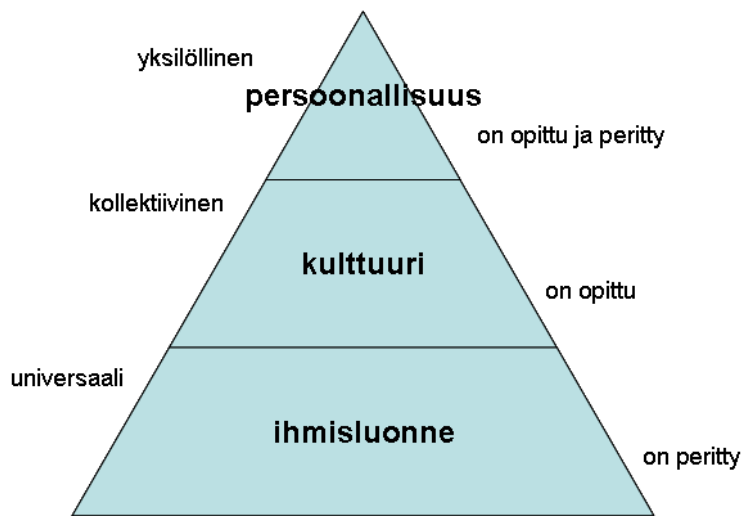
2.2 Kulttuurin ja yhteiskunnan vaikutus tilinpäätöskäytäntöön

Kirjanpidon kehitys on seurannut yhteiskunnan taloudellis-sosiaalista kehitystä. Aikaisempia kirjanpitoikäytäntöjä tarkastelemalla sen voi huomata sopineen aina oman aikansa ympäristöön ja vallinneisiin olosuhteisiin. Kirjanpito on kehittynyt olosuhteiden ja odotusten muuttuessa. Näin ollen kirjanpito on sosiaalisen evoluution tulos. Se on sekä ympäristönsä tuote että siihen vaikuttava (Majala 1987, 12; Virtanen 2006).

Kulttuurin määritelmä ei ole yksiselitteinen. Kulttuurilla voidaan tarkoittaa ihmiskunnan tietyn ryhmän aikaansaannoksia ja toimia sekä niiden välineitä tietyllä ajankaksolla tai tietyssä paikassa. Kulttuuriin voidaan katsoa kuuluvaksi esimerkiksi käsitteet, taide, maanviljelys, talous, taiteet, uskonto, traditiot ja kieli (Webster Comprehensive Dictionary 1996, 314). Kulttuuri koostuu tiedoista, uskomuksista, tavoista ja tottumuksista. Kulttuuri määrittelee sen, millaiseksi ihmiset haluavat yhteiskunnan ja sen eri osien rakentuvan (Nobes & Parker 2004, 17). Unescon määritelmän mukaan kulttuurilla tarkoitetaan yhteiskunnalle tai yhteiskuntaryhmälle ominaisten

henkisten, aineellisten, älyllisten ja tunne-elämän piirteiden joukkoa ja siihen kuuluvat taiteen ja kirjallisuuden lisäksi elämäntavat, yhteiselon muodot, arvojärjestelmät, perinteet ja uskomukset (Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaailmallinen julistus 2002)

Geert Hofsteden mukaan kulttuuri on mielen ohjelmointi, joka erottaa tietyn ryhmän jäseniä toisten ryhmien jäsenistä. Jokaisella ihmisellä on oma yksilöllinen persoonallisuutensa, joka muodostuu toisaalta perityistä geeneistä, universaalista ihmismielestä ja toisaalta taas kollektiivisesta opitusta kulttuurista (Hofstede 2005, 2–5). Ihmismielen ohjelmointia voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla.

Kuvio 4 Ihmismielen ohjelmoinnin kolme tasoa (Hofstede 2005, 4)

Kuviossa 4 ihmismielen ohjelmoinnissa jäävuoren huippuna näkyy persoonallisuus ja merenpinnan alapuolella on ihmisluonne. Kulttuuri löytyy merenpinnan tasosta. Se on osittain piilossa pinnan alla mutta osittain näkyvissä eri ilmenemismuotoineen. Koska tilinpäätöskäytäntö on kulttuuria, Hofsteden määritelmä sopii myös siihen. Tilinpäätöskäytännön pohjalta löytyvät universaalit ihmisten ominaisuudet, esimerkiksi kyky matemaattis-loogiseen päättelyyn ja kielelliseen kommunikointiin. Opittua kollektiivista kulttuuria tilinpäätöskäytännössä edustaa esimerkiksi tulos- ja tasekaavat tai hyvän tuloksen tavoittelu. Yksilöllinen persoonallisuus taas heijastuu säädösten tulkinnassa ja yksittäisissä tilinpäätöksissä tehdyissä ratkaisuisissa.

Kulttuuridimensiot Hofsteden mukaan

Hofstede tutki 1970-luvulla suurta kansainvälistä organisaatiota, IBM:ää ja sen eri maissa asuvien työntekijöiden arvoja. Hofstede huomasi, että arvot poikkesivat toisistaan ja jakoi havaintojensa perusteella kansalliset kulttuurit neljään eri dimensioon: valtaetäisyys, yksilöllisyys, maskuliinisuus ja epävarmuuden välttäminen.

Valtaetäisyys kuvaa, missä määrin vähemmän valtaa omaavat yksilöt sietävät sosiaalista eriarvoisuutta ja vallan epätasaista jakautumista yhteiskunnassa. Tarkemmin määritellen kyse on vallan kohteena olevien asenteista ja arvoista, sillä auktoriteetin valta edellyttää aina muiden alistumista vallankäyttöön. Suomi oli tutkimuksen perusteella pienen valtaetäisyyden maa, kuten muutkin Pohjoismaat. Suurimmillaan valtaetäisyys oli Etelä-Amerikan maissa. Pienen valtaetäisyyden maissa pyritään mahdollisimman suureen tasa-arvoon esimerkiksi esimiehen ja alaisten kesken. Näissä kulttuureissa hierarkia organisaatiossa on tarkoituksenmukaisuudesta johtuvaa roolien eriarvoisuutta, organisaatiot ovat usein hajautettuja, palkkahaitari pieni ja statuksen esille tuomista paheksutaan (Hofstede 2001, 79–88).

Yksilöllisyys-dimensiossa vertaillaan, onko yhteisö enemmän individualismia vai kollektiivisuutta suosiva. Kollektivistinen eli yhteisöllinen kulttuuri asettaa ryhmän edun yksilön edun edelle, kun taas individualismissa yksilön oikeudet ovat tärkeimmät. Yhteisöllisessä kulttuurissa velvollisuus ja lojaalisuus ryhmää kohtaan ovat tärkeämpiä kuin yksilöllinen valinnanvapaus tai itsenäisyys. Yhteisön normien rikkomisesta seuraa häpeän tunne ja kasvojen menetys. Myös viestintätavoissa on eroa. Yksilöllisestä kulttuurista tulevilla ihmisillä viestimisen tarve on suuri. Hiljaisuutta pidetään kiusallisena tai epänormaalina. Kevyt keskustelu, ”small talk”, on lähes välttämätöntä, vaikka puheenaiheet olisivat kuinka merkityksettömiä. Suurin osa maailman ihmisistä asuu yhteisöissä, jossa kollektiivisuus painottuu enemmän. Yhteiskunnan yksilöllisyyden aste on yhteydessä sen taloudelliseen hyvinvointiin. Mitä vauraampi maa, sitä todennäköisemmin siinä vallitsee yksilön etuja painottava kulttuuri. Pääsääntönä voi pitää, että Euroopan ja Pohjois-Amerikan maat sekä Australia ovat luonteeltaan individualistisia ja Aasian ja Etelä-Amerikan maat kollektivistisia. Tutkimus kattoi 53 maata ja yksilöllisyysasteikolla Suomi sijoittui seitsemänneksitoista (Hofstede 2001, 209–216).

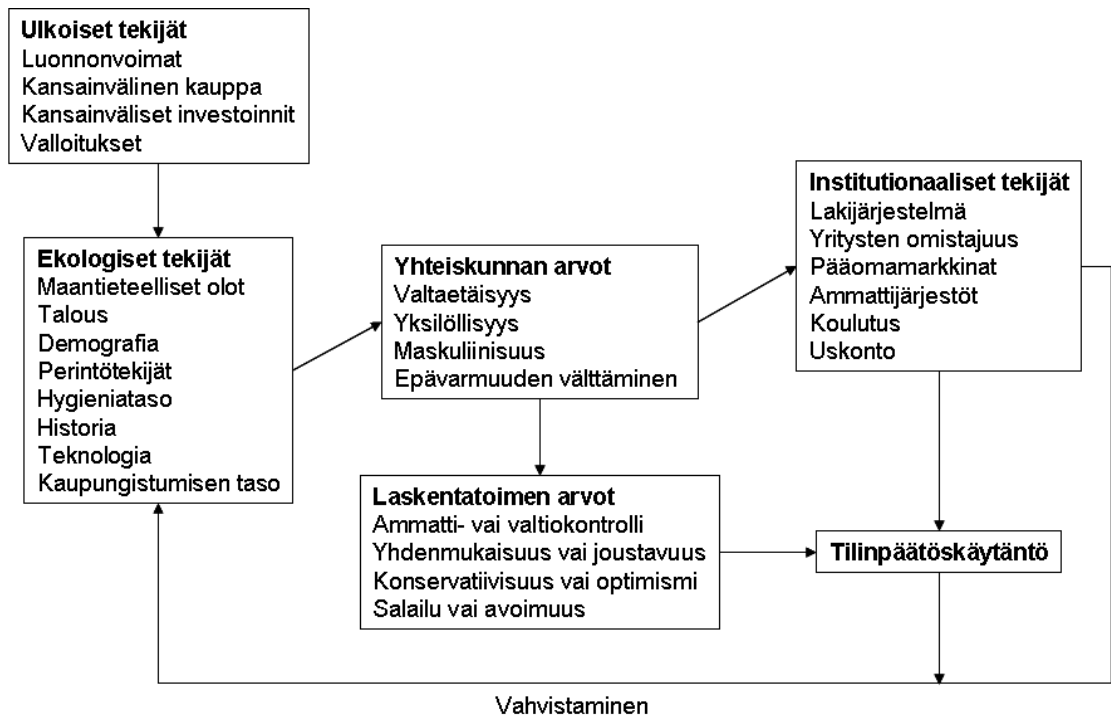
Maskuliinisessa kulttuurissa suositaan saavutuksia, sankareita, jämäkkyyttä, taloudellista menestystä. Feminiininen kulttuuri taas korostaa ihmissuhteita, vaatimattomuutta, heikommista huolehtimista ja elämänlaatua. Maskuliinisuus liittyy yhteiskuntiin, joissa sukupuolten sosiaaliset roolit ovat selkeästi erilaiset. Miesten odotetaan olevan jämäköitä ja kovia, keskittyvän aineelliseen menestykseen ja naisten puolestaan olevan vaatimattomia, helliä ja kiinnostuneita elämän laadusta. Feminiinisyys liittyy yhteiskuntiin, joissa sukupuolten sosiaaliset roolit menevät päällekkäin. Sekä miesten että naisten odotetaan olevan vaatimattomia, pehmeitä ja kiinnostuneita elämän

laadusta. Maskuliinisuus ei ole yhteydessä yhteiskunnan varallisuuteen, toisin kuin yksilöllisyys. IBM-tutkimuksen mukaan Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on feminiininen kulttuuri (Hofstede 2001, 279–336).

Epävarmuuden välttäminen viittaa kulttuurin huolitasoon, toisin sanoen missä määrin kulttuurin jäsenet tuntevat itsensä uhatuiksi epävarmoissa tai tuntemattomissa tilanteissa. Tämä tunne ilmenee stressinä ja ennustettavuuden tarpeena. Suomi sijoittuu IBM-tutkimuksen perusteella niiden kansojen joukkoon, jotka sietävät epävarmuuden tunnetta melko huonosti. Tällaisissa kulttuureissa asioita on tapana varmistella odottamattomien tilanteiden varalle. Tällaiselle kulttuurille on kuvaavaa pyrkimys yksityiskohtaisuuteen ja muodollisuuteen, sillä siten voidaan lisätä turvallisuuden tunnetta ja ennakoitavuutta. Kulttuureissa, joissa epävarmuuden sieto on pientä, on suurempi tarve kodifoidulle laille kuin epävarmuutta sietävissä maissa. Yleistäen voi sanoa, että common law maissa on suurempi epävarmuuden sietokyky kuin Suomen kaltaisissa maissa. Epävarmuutta välttävässä maissa lait ovat usein yksityiskohtaisempia ja niillä pyritään antamaan ratkaisu monenlaisiin tilanteisiin. Epävarmuutta välttävässä kulttuureissa luetaan vähemmän sanomalehtiä, kirjoja tai internetiä kuin epävarmuutta hyvin sietävissä maissa. Epävarmuutta sietävissä maissa ihmiset ottavat suurempia riskejä ja sijoittavat suoraan pörssiosakkeisiin. Epävarmuutta välttävässä maissa taas haetaan varmempia sijoituskohteita (Hofstede 2001, 145–180).

Kulttuurin vaikutus tilinpäätöskäytäntöön Grayn mukaan

S.J. Gray aloitti 1980-luvulla kehittämään teoriaa siitä, kuinka kulttuuritekijät vaikuttavat tilinpäätöskäytäntöön. Gray hyödynsi mallissaan Hofsteden kulttuuridimensioita ja kehitti dimensioissa esiintyviä yhteiskunnallisia arvoja vastaavat laskentatoimen arvot. Grayn mallissa yhteiskunnan arvot heijastuvat laskentatoimen arvoihin, jotka taas yhdessä institutionaalisten tekijöiden kanssa heijastuvat tilinpäätöskäytäntöön. Institutionaaliset tekijät ovat seurausta yhteiskunnan arvoista. Institutionaalisia tekijöitä ovat esimerkiksi lakijärjestelmä ja markkinajärjestelmä (Gray 1988, 5–6). Kuvio 5 havainnollistaa Grayn mallia.

Kuvio 5 Eri tekijöiden vaikutus tilinpäätöskäytäntöön (Gray 1988, 7)

Kuviossa 5 näkyvät Grayn määrittelemät neljä laskentatoimen arvoa. Ensimmäisessä arvossa määritellään, pidetäänkö laskentatoimessa parempana yksittäisten ammattilaisten arvioita ja päätöksiä ja ammattilaisten itseohjautuvuutta vai sitä, että julkinen valta säätelee laskentatoimea esimerkiksi lakien kautta. Yhdenmukaisuus ja joustavuus ovat toisen ulottuvuuden ääripäitä. Joko pidetään tärkeämpänä sitä, että tilinpäätökset ovat vertailukelpoisia tai sitten sitä, että ne kuvaavat kirjanpitovelvollisen toimintaa juuri kyseistä toimintaa parhaiten kuvaavalla tavalla. Kolmannen arvon mukaan korostetaan riskien kirjaamisessa joko varovaista lähestymistapaa eli tilinpäätöksessä kuvataan huonoin todennäköinen lopputulos tai sitten pyritään optimismiin ja kuvaamaan paras mahdollinen lopputulos. Viimeisenä arvona Gray asettaa vastakkain tiedon luottamuksellisuuden ja avoimuuden eli tietojen julkistamisen (Gray 1988, 8).

Gray muodosti hypoteesit Hofsteden kulttuuridimensioiden ja omien laskentatoimen arvojensa korreloinnista (Gray 1988, 9–11).

- Mitä individualisempi kulttuuri ja mitä enemmän se sietää epävarmuutta, sitä suuremmalla todennäköisyydellä se suosii laskentatoimessa ammattivaltaa.
- Mitä suurempi epävarmuuden välttäminen kulttuurissa vallitsee ja mitä suurempi siellä on valtaetäisyys ja kollektiivisuus sitä suuremmalla todennäköisyydellä laskentatoimessa suositaan yhdenmukaisuutta.

- Mitä suurempi epävarmuuden välttäminen sekä mitä pienempi maskuliinisuus ja individualismi kulttuurissa vallitsee, sitä suurempi on todennäköisyys laskentatoimen konservatismiin.
- Mitä suurempaa on kulttuurissa epävarmuuden välttäminen, valtaetäisyys ja mitä pienempää individualismi ja maskuliinisuus, sitä suurempaa on laskentatoimessa todennäköisyys avoimuuden vaatimuksille.

Hofsteden tutkimuksen mukaan suomalainen kulttuuri on valtaetäisyydeltään pieni, yksilöllisyydeltään enemmän pieni kuin suuri, maskuliinisuudeltaan pieni ja epävarmuuden välttämislähtöinen suuri. Grayn teorian mukaan Suomessa siis suositaan valtiotodentatoinen sääätelyä laskentatoimessa. Suurella epävarmuuden välttämislähtöllä, pienellä valtaetäisyydellä ja pienehköllä kollektiivisuudella päädyttäneen jonnekin tilinpäätösten yhdenmukaisuuden ja joustavuuden välimaastoon. Laskentatoimen konservatismi-optimismi-akselilla Suomi taas olisi Grayn teorian mukaan selkeästi varovaisuuden kannalla. Melko selkeästi Suomi osuu Grayn teoriassa myös tilinpäätöstiedon mahdollisimman suuren avoimuuden kannalle, vaikka valtaetäisyys ei Hofsteden tutkimuksen mukaan ollutkaan suurta.

Salter ja Niswander testasivat Grayn hypoteeseja 29 maata käsittäneessä vuonna 1995 julkaistussa tutkimuksessaan. Heillä oli kuitenkin ongelmia Grayn laskentatoimen arvojen mittaamisessa. Esimerkiksi yhdenmukaisuutta mitattiin sillä, onko maassa common law vai code law -lakijärjestelmä. Tämä ei kuitenkaan oikeastaan kerro tilinpäätöksen yhdenmukaisuusvaatimusten tasosta, vaan pikemminkin sen mahdollisista syistä. Tarkemmassa tarkastelussa Grayn hypoteesit eivät juuri kestäneet. Ainoa selkeä yhteys löydettiin epävarmuuden välttämisen ja avoimuuden välillä. Mitä pienempi oli kulttuurin tarve välttää epävarmuutta, sitä suurempia olivat avoimuuden ja tiedon julkisuuden vaatimukset (Nobes & Parker 2004, 19).

Institutionaalisten tekijöiden vaikutus tilinpäätöskäytäntöön

Pontus Trobergin (2007, 19) mukaan institutionaaliset tekijät vaikuttavat tilinpäätöskäytäntöön. Tärkeimpinä näistä hän mainitsee rahoittajat, verojärjestelmän, laskentatoimen roolin sekä lainsäädännön. Nobes ja Parker (2004, 16–31) nimeävät samat tekijät kuin Troberg ja niiden lisäksi tilinpäätösteoriat, inflaation ja onnettomuudet sekä yhteiskunnan ulkopuolisten tahojen vaikutukset. Reino Majala puhuu kulttuuritasosta. Hänen mukaansa valtion historiallinen kehitys ja erityisesti talousjärjestelmä instituutiointineen vaikuttaa tilinpäätöskäytäntöön. Kirjanpitoikäntö voidaan nähdä erääksi kulttuurin ilmenemismuodoksi, eräänlaiseksi osakulttuuriksi (Majala 1987, 28–29). Riahi-Belkaoui (2004, 17) taas listaa laskentatoimeen vaikuttaviksi tekijöiksi kulttuurin, kielen, politiikan, talouden, demografian eli ikärakenteen, lain ja verojärjestelmän. Täydellistä luetteloa tai luokittelua tilinpäätöskäytäntöön vaikuttavista tekijöistä on

tuskin laadittu. Koska tilinpäätöskäytäntö on osa yhteiskuntaa, siihen vaikuttavat kaikki ne tekijät, jotka vaikuttavat ja toimivat yhteiskunnassa. Jako kulttuuriin ja institutionaalisiin tekijöihin on hieman keinotekoinen, mutta tällaisella määritelmällä pyritään helpottamaan asian käsittelyä. Institutionaalisilla tekijöillä tarkoitetaan tässä selkeästi havaittavia ja mitattavia yhteiskunnan piirteitä. Aikaisemmassa osiossa käsitelty kulttuuri on taas abstraktimpi käsite, joka kuvaa lähinnä yhteiskunnan luonnetta.

Yritysrahoitus voi olla omanpääomanehtoista, vieraanpääomanehtoista eli lainaa tai yritysomaisuus voi olla julkisen tahon omistuksessa. Jälkimmäinen on tyypillistä suunnitelmataloudelle. Troberg käsittelee kahden ensin mainitun vaikutusta tilinpäätöskäytäntöön, mutta jättää talousjärjestelmän vaikutuksen huomioimatta. Majala taas nostaa talousjärjestelmän merkityksen tärkeään rooliin tilinpäätöskäytännön muokkaajana, mutta ei käsittele eri rahoitusmuotojen vaikutusta tilinpäätöskäytäntöön. Näkemuserot saattavat johtua kirjoitusajankohdasta. Majala kirjoitti teoksensa vuonna 1987, jolloin talousjärjestelmät ilmenivät puhtaampina ja erot olivat selvästi nähtävissä. Trobergin kirjoittaessa teostaan 2000-luvulla talousjärjestelmät olivat sekoittuneet, eivätkä eroavaisuudet olleet enää niin suuria. Eroja kuitenkin esiintyy edelleen ja eri valtioissa vallinneet erilaiset järjestelmät selittävät tilinpäätöskäytäntöjen eroja. Tässä tutkielmassa sekä talousjärjestelmä että vallitseva yritysrahoituksen muoto katsotaan olennaiseksi ja toisiinsa liittyviksi.

Talousjärjestelmät johtuvat erilaisista poliittisista ideologioista ja poliittisista järjestelmistä. Talousjärjestelmien ääripäissä on sosialismi ja kapitalismi. Sosialismin yhteydessä voidaan puhua myös suunnitelmataloudesta. Tätä termiä käyttävät esimerkiksi Nobes ja Parker teoksessaan *Comparative International Accounting*. Markkinatalous on kapitalismista kehittynyt lievempi versio, jossa talous toimii osittain valtion ohjaamana. Kun sosialistisissa maissa yksityinen ja kilpailuun perustuva yritystoiminta on sallittua, voidaan puhua markkinasosialismista. Talousjärjestelmiksi saadaan siis kapitalismi, markkinatalous, markkinasosialismi ja sosialismi. Talousjärjestelmien erot ilmenevät päätöksenteossa, informaatiomekanismissa, omistuspohjassa ja tavoitteissa. Nämä kaikki vaikuttavat kirjanpidon luonteeseen ja tehtävään. Talousjärjestelmien eroja on kuvattu taulukossa 1. (Majala 1987, 29).

Taulukko 1 Talousjärjestelmien luokittelu (Majala 1987, 33)

	Kapitalismi	Markkina- talous	Markkina- sosialismi	Sosialismi
Päätöksenteko järjestelmä	hajautettu	hajautettu	hajautettu, keskitetty	keskitetty
Informaatio- mekanismi	markkina- mekanismi	markkina- mekanismi	säännöstely, markkina- mekanismi	suunnitelma, säännöstely
Omistus pohja	yksityinen, valtio	yksityinen, kollektiivi	valtio, kollek- tiivinen, yksityinen	valtio
Tavoitteet	materiaaliset	materiaaliset, moraaliset	materiaaliset, moraaliset	materiaaliset, moraaliset
Kirjanpidon luonne ja tehtävä	omistaja kirjanpito, voiton ja/tai omaisuuden laskeminen	sidosryhmä- kirjanpito, jakokelpoisen voiton laske- minen, yritys- ten ohjaus	makrokirjan- pidon osa, suunnitelman tarkkailu, yritysten ohjaus	makrokirjan- pidon osa, suunnitelman tarkkailu, yritysten ohjaus

Kuten edellä olevasta taulukosta nähdään, sosialistinen suunnitelmatalous on järjestelmä, jossa tuotantoa, kulutusta ja investointeja johdetaan keskitetysti. Suunnitelmataloutta on harjoitettu muun muassa Kiinassa, Venäjällä ja Itä-Euroopassa. Laskentatoimen ja taloudellisen raportoinnin kehitykselle suunnitelmataloudella on ollut dramaattinen vaikutus. Suunnitelmataloudessa taloudellisen raportoinnin merkitys on täysin erilainen kuin markkinataloudessa. Esimerkiksi raportoinnissa ei tarvita kirjanpidon varovaisuuden periaatetta, koska ei ole olemassa erillisiä yksiköitä, jotka voisivat mennä konkurssiin. Laskentatoimen päätavoite on lähinnä taloudellisten tilastojen tuottaminen käytettäväksi valtiollisissa budjeteissa. Taloudellinen raportointi ei suuntaudu markkinoille, vaan valtion hallinnollisiin rakenteisiin. Yleisesti ei edellytetä oikeanlaista esittämistä eikä oikean ja riittävän kuvan antamista. Laskentatoimella on matala status (Nobes & Parker 2004, 335–339; Majala 1987, 29–35).

Suunnitelmatalous on menettänyt asemaansa 1980-luvun lopulta alkaen. Kommunistinen puolue on menettänyt valta-asemaansa Itä-Euroopassa ja Kiinassa on siirrytty sosialistiseen markkinatalouteen, mikä on näkynyt myös tilinpäätöskäytännöissä. Yritystoiminta ja sijoittaminen ovat kansainvälistyneet, mikä on tuonut muutospaineita raportointiin. IFRS on saanut jalansijaa ja kansallisetkin standardit ovat saaneet länsimaisia piirteitä (Nobes & Parker 2004, 335–339).

Kapitalismissa ja markkinataloudessa yritykset ovat pääosin muiden kuin valtion omistuksessa. Jotkut taloustieteilijät ovat linkittäneet kapitalismin ja kirjanpidon vahvasti toisiinsa. Max Weberin mukaan kapitalismi ei olisi ollut mahdollista ilman kotitalouksien ja yrityselämän erottamista ja ilman kahdenkertaista kirjanpitoa. Väite on sikäli uskottava, että kahdenkertaisen kirjanpidon avulla yrityksen johto ja omistajuus on mahdollista pitää erillään. Toisaalta taas kirjanpidon, kuten muidenkin yhteiskunnallisten ilmiöiden suhteen, on vaikea sanoa, mikä vaikutti mihinkin. Kirjanpito on voinut syntyä, koska on tarvittu tämänkaltaista järjestelmää tai järjestelmän olemassa olo on voinut mahdollistaa kapitalismin (Riahi-Belkaoui 2004, 12).

Ennen teollista vallankumousta yritystoiminta oli pääosin pienten perheyriyten hoivissa. Useimmiten omistaja myös työskenteli yrityksessä, eikä ulkopuolista rahoitusta juuri käytetty. Teollisen vallankumouksen myötä yritykset alkoivat kasvaa ja tähän kasvuun tarvittiin rahoitusta. Isossa-Britanniassa kehittyivät sekä oman- että vieraanpääomanerhoitiset rahoitusmarkkinat, kun taas Suomessa ja muualla Manner-Euroopassa pääosa rahoituksesta tuli vieraanpääomanerhoituisina lainoina pankeilta (Troberg 2007, 19–22; Nobes & Parker 2004, 21).

Omistuksen hajaannuttua omistajien lukumäärä kasvoi niin, etteivät kaikki omistajat enää voineet toimia yrityksen johdossa. Kun taas yrityksen johto ja omistus olivat eriytyneet, kehittyi tarve yrityksen tuloksen raportoinnille. Sijoittajat eivät sijoittaneet yritykseen, mikäli sen taloudellisesta asemasta tai tuloksesta ei ollut saatavissa riittävästi tietoja. Maissa, jossa yritysrahoitus perustui pääosin omanpääomanerhoitukseen, alkoi kehittyä nykyisen kaltainen tilinpäätöskäytäntö, jonka tavoitteena on tarjota oikea ja riittävä kuva päätöksenteon tueksi (Troberg 2007, 20). Niissä maissa, jossa yritysrahoitus oli pääosin pankkien tarjoamaa, tilinpäätöskäytäntö alkoi muodostua erilaiseksi. Kun pankki toimii yrityksen päärahoittajana, se sai yleensä edustuksen yrityksen hallitukseen. Näin ollen sijoittaja sai suoraan tietoa yrityksestä, eikä tarvetta ulkoisen raportoinnin kehittämiseksi ollut. Tilanne oli oikeastaan päinvastainen. Yritykseen sijoittanut pankki ei halunnut, että yrityksestä olisi tuotettu tietoa toisten pankkien hyödynnettäväksi. Esimerkiksi Suomessa tämänkaltainen tilanne johti siihen, että tilinpäätöksen tärkeimmäksi tehtäväksi tuli jakokelpoisten varojen laskeminen ja näin velkojien aseman turvaaminen. (Troberg 2007, 23; Nobes & Parker 2004, 23).

Yritysrahoituksen lähteet ovat vaikuttaneet omalta osaltaan myös laskentatoimen arvostukseen, mikä taas vaikuttaa tilinpäätöskäytäntöihin. Suunnitelmataloudessa laskentatoimi ei ollut kovinkaan arvostettua, eikä sen kehittämiseen panostettu. Asukaslukuun suhteutettuna laskentatoimen ammattilaisten määrä on ollut suurin Anglosaksisissa maissa eli Englannissa, Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Australiassa. Laskentatoimen ammattilaisia ja erityisesti tilintarkastajia tarvittiin lisäämään raportoinnin luotettavuutta. Yrityksen ulkopuolella olevat omistajat eivät pystyneet todentamaan raportin oikeellisuutta, joten he palkkasivat ulkopuolisia ammattilaisia

tarkastamaan raportteja. Niissä maissa, joissa laskentatoimen status ja ammattilaisten määrä on ollut korkea, laskentatoimen ja standardien kehitys on ollut pääosin heidän vastuullaan (Troberg 2007, 20–22).

Anglosaksisissa maissa verotus on pidetty erillisenä raportoinnista. Verottajaa varten toimitettavien laskelmien perusteet ja periaatteet poikkeavat virallisten raporttien laskelmista. Niissä maissa, joissa raportoinnin pääpaino ei ole osakkeenomistajan tiedon tarpeen täyttämässä, raportointi verottajalle on usein yhdistetty tilinpäätösraportointiin. Näin on esimerkiksi Suomessa ja yleisesti Manner-Euroopassa. Verokytkös merkitsee usein sitä, että verovähennyksen saadakseen sama vähennys on tehtävä tilinpäätöksen tuloslaskelmassa (Troberg 2007, 23–24; Nobes & Parker 24–26). Suomalaisessa tilinpäätöskäytännössä verokytkös on nähtävissä esimerkiksi poistoissa. KPL 5:12 mukaan voidaan kirjata suunnitelman ylittäviä poistoja, jos siihen on erityistä syytä. Tällainen syy on muun muassa EVL:n 54.2, jonka perusteella poistojen hyväksyminen verotuksessa edellyttää niiden tekemistä kirjanpidossa (HE 173/1997). Verokytköksen myötä raportoinnin yhtenä tavoitteena on verotettavan tuloksen laskeminen. Raportoinnilla ei välttämättä ensisijaisesti pyritä täyttämään omistajan tietotarpeita, vaan minimoimaan maksettavaksi tulevat verot. Silloin kun raportoinnin tarkoituksena on verotettavan tuloksen ja jakokelpoisten varojen laskeminen, raportoinnin sääntely on pääosin julkisen vallan käsissä (Troberg 2007, 23–24). Mikäli tilinpäätös ja verotus ovat kytköksissä toisiinsa, tarkoittaa se yleensä sitä, että verotuksen säädökset ylittävät oikean ja riittävän kuvan vaatimukset. Esimerkiksi edellä kuvatun suunnitelman mukaisista poistoista poikkeavan poiston kirjaaminen ei varmastikaan edistä oikean ja riittävän kuvan antamista, vaikka se lainmukaista onkin. (vrt. Nobes & Parker 24–25). Nobes ja Parker (2004, 39–49) ilmoittavat jopa, että oikean ja riittävän kuvan vaatimus ei voi täytyä, mikäli tilinpäätöstä ei irroteta verokytköksestä.

Tilinpäätöskäytäntöä säädellään laeilla, mutta varsinaisen lainsäädännön lisäksi säätelyä tehdään standardien, ohjeiden ja suositusten kautta. Standardit eivät ole varsinaisia lakeja, mutta niiden noudattamiseen velvoitetaan yleensä laissa. Toimijoiden joukko vaihtelee maasta toiseen. Käytäntö muokkaantuu sen mukaan, mikä ryhmä pääsee kulloinkin päättämään (Majala 1987, 35–37). Eri oikeusjärjestelmillä on vaikutusta kirjanpidon säätelytasoon. Tapaoikeus (engl. common law) on oikeusjärjestelmä, jossa lainsäädäntö muodostuu tuomioistuinten ratkaisujen perusteella. Järjestelmä ei siis perustu ainoastaan kirjoitettuun lakiin vaan tuomioistuimen tulkinnat muodostavat osan säätelyä. Erityisesti merkitystä on korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla, joita noudatetaan myöhempiä juttuja ratkaistaessa. Common law -oikeusjärjestelmän maita ovat muun muassa Yhdysvallat ja Iso-Britannia. Näissä maissa tilinpäätöksestä ja kirjanpidosta ei juuri ole säädely laissa, vaan säätely perustuu standardeihin, joita muodostavat auktorisoidut yksityisen sektorin toimijat. Suomessa ja muissa Manner-Euroopan maissa on käytössä roomalaiseen oikeusjärjestelmään pohjautuva säädös-

oikeudellinen järjestelmä (engl. code law). Säädoikeudellisessä järjestelmässä laki on yksityiskohtaisempi ja kirjoitetulla lailla pyritään ohjeistamaan monenlaisia tilanteita. Näissä maissa myös tilinpäätöksen ja kirjanpidon ohjeistus on yleensä kirjattu lakiin melko yksityiskohtaisesti (Troberg 2007, 24–25; vrt. Nobes & Parker 2004, 20; vrt. Alexander & Nobes 2007, 48–49).

Lakijärjestelmällä on vaikutusta myös siihen, mikä taho päättää tilinpäätöskäytännöstä. Tyypillisesti code law -maissa tilinpäätöskäytännön säätely on valtiovallan ja lainoppineiden vastuulla, jolloin voidaan varmemmin turvata laskentatoimen demokraattinen kehitys. Common law -maissa taas tilinpäätöskäytäntöä muokkaavat ensisijaisesti laskentatoimen ammattilaiset. Tästä on etuna se, että tilinpäätöskäytäntöä pystytään kehittämään enemmän yritystoiminnan etujen mukaisesti ja tilinpäätöskäytäntöä voidaan tarvittaessa muuttaa nopeastikin yritystoiminnan ja markkinoiden muuttuessa (Alexander & Nobes 2007, 50).

Common law -maissa kynnys haastaa oikeuteen on huomattavasti pienempi kuin code law -maissa. Code law -maissa lainsäädäntö on yksityiskohtaisempaa, joten lain noudattaminen on yksiselitteisempää. Mikäli joku haastetaan oikeuteen, lain rikkomisesta on vahva epäily. Common law -maissa asia on epäselvempi ja siksi oikeustapauksia on enemmän. Ennen oikeuden päätöstä ei voida olla varmoja, mikä on oikea menettelytapa (Troberg 2007, 25).

Common law -maissa tilinpäätöskäytännöstä on useimmiten säädelty standardeilla, kun taas code law -maissa säätely on kirjattu lakiin. Standardeihin pohjautuvissa tilinpäätöskäytännöissä etuna on joustavuus ja kehityksen nopeus. Standardiperusteiset tilinpäätöskäytännöt ovat kehittyneet pala palalta käytännön tarpeiden pohjalta ja yksittäisiä standardeja voidaan tarvittaessa nopeastikin muokata. Riskinä on kuitenkin ristiriitaisuus standardien välillä, mikäli standardeja ja käytäntöä ei tarkastella kokonaisuutena. Lainsäädäntöön perustuva tilinpäätöskäytäntö on usein yhdenmukaisempi kuin standardiperusteinen, mutta lainsäädäntöperusteisuus saattaa jäykistää tilinpäätöskäytäntöä. Lainsäädäntöperusteinen tilinpäätöskäytäntö ei pysty reagoimaan muutoksiin yhtä nopeasti kuin standardiperusteinen (Majala 1987, 36–37).

2.3 Tilinpäätösteoriat

Kirjanpito teoria sisältää yleensä kuvauksen liiketapahtumien käsittelystä ja tilinpäätöksen periaatteista. Liiketapahtumien kirjaamisessa ei ole olennaisia eroja eri kirjanpito teorioiden välillä, vaan kaikissa käytetään Luca Pacciolin luomaa kahdenkertaista kirjanpitoa. Kirjanpito teorioiden eroavaisuudet löytyvät siitä, minkä katsotaan olevan liiketapahtuma, millainen on tilijärjestelmä tai käsitelmäärityt. Erot selittyvät sillä, että eri teorioilla on eri käsitys tilinpäätöksestä ja sen tarkoituksesta. Tilinpäätöstä koskevia

teorioita kutsutaan yleisesti taseteorioiksi (Majala 1987, 17). Tässä tutkielmassa käytetään kuitenkin nimitystä tilinpäätösteoria, koska sen katsotaan paremmin kuvaavan eri laskelmien muodostamaa tilinpäätöskokonaisuutta.

Tilinpäätösteoriat voidaan jakaa kolmeen eri tyyppiin: staattisiin, dynaamisiin ja orgaanisiin. Vanhimmat, staattiset tilinpäätösteoriat painottavat omaisuuslaskentaa. Dynaamiset tilinpäätösteoriat painottavat tilinpäätöksen tuloslaskentatehtävää. Nimitykset perustuvat siihen, että tulos lasketaan tietyltä ajanjaksolta, tilikaudelta, kun taas tase laaditaan tietyltä hetkeltä ja voidaan siten luonnehtia staattiseksi. Orgaaninen tilinpäätösteoria on yhdistelmä kahdesta edellä mainitusta. Orgaaniset teoriat painottavat sekä omaisuuden määrittämistä että tuloksenlaskentatehtävää (Majala 1987, 17–18; Graves 1992).

Staattiset tilinpäätösteoriat

Staattisten tilinpäätösteorioiden mukaan tase ilmoittaa yrityksen nettoarvon (Schmalenbach 1980, 25). Nettoarvo näkyy taseen omana pääomana eli omaisuuden ja vieraan pääoman erotuksena. Tuloslaskelmalla on lähinnä kontrollimerkitys. Sen avulla varmennetaan oman pääoman lisäys (voitto) tai vähennys (tappio). Staattisten tilinpäätösteorioiden mukaan poistot perustuvat omaisuuden arvon alentumiseen joko kulumisena tai taloudellisen kehityksen seurauksena. Käsitys poistoista sopii yhteen sen ajatuksen kanssa, että taseen oma pääoma ilmentää yrityksen nettoarvoa. Nykyisin tuloslaskelma on saanut enemmän painoarvoa, mutta staattinen tasekäsitys on edelleen perusajatuksena vallalla monissa maissa, kuten Yhdysvalloissa ja Ranskassa. Näissä maissa kirjanpidon ja tilinpäätöskäytännön peruste on yrityksen arvon laskeminen (Majala 1987, 17–18).

Dynaamiset tilinpäätösteoriat

Dynaamiset taseteoriat ovat kehittyneet, kun voitonjakokelpoisen tuloksen laskeminen on noussut yhä tärkeämmäksi. Omistajien lisäksi tiedosta ovat kiinnostuneet muutkin sidosryhmät, kuten julkinen valta verotuksen vuoksi tai palkansaajat tulospalkkioiden vuoksi. Yrityksen nettoarvosta kiinnostuneita ovat lähinnä luotonantajat ja nekin ovat usein kiinnostuneempia yrityksen takaisinmaksukyvästä kuin reaaliavakuuksista (Majala 1987, 17–18). Taloudellisen taantumien myötä kiinnostus yrityksen nettoarvoon on saattanut nousta. Vakavarainen yritys selviää varmemmin taantumasta ja on siten luotettavampi sijoituskohteeksi tai työnantaja. Vaikka painotukset tuloksen ja taseen välillä vaihtelevat, se ei kuitenkaan tarkoita, että tilinpäätöskäytäntö pohjautuisi eri teorioihin eri hetkinä. Tilinpäätöskäytännön pohjalla oleva teoria viittaa siihen, minkä katsotaan olevan olennaisinta ja ensisijaista.

Kansainvälisesti tunnetuin dynaaminen tilinpäätösteoria on Eugene Schmalenbachin *Dynamische Bilanz Lehre*. Hän kritisoi perinteistä staattista teoriaa muun muassa siitä, että jos tavoitteena on määrittellä yrityksen tämänhetkinen arvo, se ei voi perustua eri omaisuuserien hankintahintoihin. Hankintahinnat ovat hankintahetken arvoja eivätkä siten vastaa tämän hetken arvoja. Lisäksi Schmalenbachin mukaan yrityksen arvo on muuta kuin eri omaisuuserien summa. Yrityksen arvo muodostuu sen kyvystä käyttää eri omaisuuseriä tuloksen tekemiseen. Teorian mukaan yrityksen arvo on sen tulevaisuudessa tuottamat tulot lisättynä yrityksen lopettaessa omaisuuserien myynnistä saaduilla tuotoilla diskontattuna nykyarvoon. Tällaisen oikeaoppisen yrityksen arvon laskeminen käytännössä ei onnistu. Schmalenbach keskittyikin teoriassaan tuloksen määrittelyyn. Hänen mukaansa tulos kertoi yrityksen toiminnan tehokkuudesta ja oli siten paras mittari kertomaan siitä, kannattaako yritykseen sijoittaa (Graves 1992, 80–81; Schmalenbach 1980).

Suomalaisen tilinpäätöskäytännön perustaksi otettiin kirjanpitolainsäädäntöä vuonna 1973 uudistettaessa professori Martti Saarion kehittämä meno-tulo -teoria, joka on luonteeltaan dynaaminen (Virtanen 2007, 118). Se keskittyy tuloslaskentaan, ja taseella on oikeastaan ainoastaan tekninen tehtävä siirtää tietyt erät tilikaudelta toiselle. Tasetta ei laadita omaisuusarvostuksen näkökulmasta, vaan se kertoo tulevista menoista ja rahanlähteistä. Muita dynaamisia teorioita ovat Walbin bilanssi ja Pagatorische Bilanz, jonka kehitti Kosiol (Majala 1987, 19).

Ennen Saarion meno-tulo -teoriaa suomalainen kirjanpitokäytäntö ja erityisesti kirjanpidon opetus perustui staattiseen taseyhtälöteoriaan. Siinä lähtökohtana on taseen tasapaino. Varat eli omaisuus on yhtä suuri kuin koko pääoma ja kun omaisuudesta vähennetään velat, saadaan oma pääoma. Liiketapahtumat nähdään muutoksina omaisuuteen ja siten lisäyksinä tai vähennyksiä omaisuustileihin. Oman pääoman muutokset lukuun ottamatta sijoituksia ja pääoman palautuksia merkitään kuitenkin tilikauden ajaksi tuotto- ja kulutileille. Jo tilikauden aikana tulee kirjatessa päättää, kuuluuko kirjaus omaisuuden lisäykseksi tai vähennykseksi vai tuotoiksi tai kuluksi. Taseyhtälöteorian mukainen tilinpäätös aloitetaan inventaarilla. (Omaisuus)taseeseen tuodaan inventaarin osoittamat varat ja velat sekä oman pääoman tilin saldo. Lopputuloksena, mikäli tase-tilin debet-puolen saldo on kredit-saldoa suurempi, on erotus veloitusjäännöstä eli voittoa ja debet-saldoa suurempi kredit-saldo taas tarkoittaa hyvitysjäännöstä eli tappiota. Taseen laatimisen jälkeen laaditaan tulostili, toiselta nimeltään tulostase. Kulutilit tyhjennetään tulostilin debet-puolelle, kuten myös omaisuustilien veloitusjäännökset. Tulostilin kredit-puolelle taas kirjataan tulotilien saldot ja omaisuustilien hyvitysjäännökset. Debet-puolen ja kredit-puolen saldojen erotuksen eli voiton tai tappion tulee olla sama kuin omaisuustaseesta laskettu (Saario 1959, 8–9 & 154–155).

Saario loi meno-tulo -teorian nimenomaan siksi, että kirjanpito olisi johdonmukaisesti selitettävissä ja opetettavissa. Hän halusi luoda teorian, jonka perusteella olisi mahdollista ymmärtää kirjanpitoa kokonaisuutena sen sijaan, että opettelee ulkoa kirjauksia. Taseyhtälöteoria on Saarionkin mukaan matemaattisesti johdonmukainen, mutta käytännössä sillä on hankala selittää kirjauksia. Esimerkkeinä Saario mainitsee, että on hankala hahmottaa, miksi tavara, joka on ostettu 100 markalla saattaa myydessä pienentää omaisuutta 120 markalla. Myöskään annettujen alennusten käsittelyä tavaravaraston lisäyksen kaltaisena on vaikea ymmärtää. Saarion tarkoituksena ei ollut niinkään muuttaa vallitsevaa tilinpäätöskäytäntöä, vaan pikemminkin kehittää teoria, jolla voidaan selittää kirjanpito. Hänen tavoitteenaan oli teoria, joka sopisi kirjanpitoon toiminnan tarkoituksesta huolimatta. Meno-tulo -teorian piti jo alusta alkaen olla teoria, joka soveltuu myös julkisoikeudellisten yhteisöjen kirjanpitoon (Saario 1959, 10–11). Noin neljäkymmentä vuotta myöhemmin Saarion tavoite toteutui. Kunnat siirtyivät hallinnollisesta kirjanpidosta liikekirjanpitoon vuonna 1997 ja kun valtion kirjanpito uudistettiin vuonna 1998, talousarvion toteutumista seuraavan kameralaisen menettelyn (eli hallinnollinen kirjanpito tai talousarviokirjanpito) rinnalle sovitettiin tuolloin kirjanpitolain mukaiset liikekirjanpidon periaatteet (Valtiokonttori 2009, 1).

Saario asetti kyseenalaiseksi myös sen, pyritäänkö taseyhtälöteorialla todellakin laskemaan yrityksen arvoa vai sittenkin tulosta. Mikäli pyrkimyksenä olisi mitata arvoa, tulisi esimerkiksi kaluston arvon olla jotakin muuta kuin ”*sille merkityn muistimarkan arvoinen*”. Saario päätelee, että ristiriitaisuudet johtuvat siitä, että käytännössä tilinpäätöskäytännössä on jo niin paljon dynaamisia piirteitä, että ne eivät sovellu taseyhtälöteorian mukaiseen kirjanpitoon (Saario 1959, 10).

Orgaaniset tilinpäätösteoriat

Orgaanisten tilinpäätösteorioiden tavoitteena on, että tilinpäätös ilmoittaisi sekä yrityksen tuloksen että omaisuusarvon. Saksalainen Fritz Schmidt kehitti orgaanista teoriaa maanmiehensä Schmalenbachin dynaamisen teorian pohjalta. Schmidin teos *Die Organische Tageswertbilanz* julkaistiin vuonna 1929. Schmidin teoriassa tehtiin ero toimintavoiton ja arvonnousuvoiton välille. Taseessa omaisuuden arvomuutokset osoitetaan nimellis- ja jälleenhankinta-arvoin (Majala 1987, 22–23).

Schmidin teorian mukaan yritysmaailma on kuin mikä tahansa organismi. Yritykset ovat kuin soluja, niillä on omia osiaan, mutta kuten solut muodostavat organismin, yritykset ovat osa markkinoita. Yritys on osa markkinoita kahden virtauksen kautta. Ensimmäinen virta, joka näkyy taseen debet-puolella, koostuu tavaroista. Tavaravirta kiertää kehää yrityksen läpi. Ne tulevat yritykseen markkinoilta, ja siirtyvät joko myyntiin suoraan tai jalostettuina tai niitä käytetään tuotannontekijöinä ja ne palaavat markkinoille jalostettujen tuotteiden kautta. Toinen kehä, rahavirta, näkyy taseen kredit-

puolella. Yritykseen tulee rahaa tuloina tai sijoituksina ja yrityksestä lähtee rahaa tavaroiden ja tuotannontekijöiden hankkimiseen. Aina tilikauden päättyessä molemmat virrat ovat osittain kesken: yritykseen on hankittu tavaraa, jota ei vielä ole saatu myytyä ja yritykseen on tullut rahaa, joka ei vielä ole poistunut yrityksestä. Toisaalta tilikauden aikana tavaravirta ja rahavirta ovat jo ehtineet pyörähtää monta kokonaista ympyrää. Schmidtin mukaan tuloslaskelmassa on listattuna kokonaiset kehät ja taseessa ne erät, joiden kehä on kesken. Täten tuloslaskelma vastasi dynaamisen teorian tuloslaskelmaa ja tase taas kertoi yrityksen varastossa olevat tuotteet ja kassassa olevat rahat. Taseen loppusumma kertoo Schmidtin mukaan myös yrityksen arvon (Graves 1992, 82–83).

Schmidtin mukaan on kaksi tapaa määritellä yrityksen arvo: sen tase-erien summa tai sen tulonhankkimiskyky. Schmalenbach oli valinnut jälkimmäisen ja piti mahdottomana, että tasetta voitaisiin käyttää sekä tuloksen määrittelyyn apuna että yrityksen arvonmäärittelyyn. (Graves 1992, 82–83). Saario oli samaa mieltä Schmalenbachin kanssa: ”*Staattisuontoinen kirjanpito teoria ja ... dynaaminen taseteoria ovat ristiriidassa keskenään.*” Esimerkkinä ristiriidasta Saario piti Suomessa 1950-luvulla valitun kirjanpito käytännön ja teorian välisiä epäjohtonmukaisuuksia (Saario 1959, 10). Schmidt kuitenkin ajatteli toisin. Mikäli tulonhankkimiskyky määriteltäisiin nykyhetken eikä tulevaisuuden mukaan, voisi taseella kuvata molempia. Hänen mukaansa yrityksen nykyinen tulonhankkimiskyky vastaa normaalia liikevaihtoa jaettuna normaalilla tuottokertoimella. Tämä taas vastaa omaisuuserien yhteenlaskettua arvoa lisättynä aineettomilla hyödykkeillä (kuten liikearvolla). Aineettomien hyödykkeiden voisi tässä katsoa vastaavan synergiaetua eli sitä, että yrityksen arvo on enemmän kuin omaisuuserien summa. Toisin sanoen nämä aineettomat hyödykkeet mahdollistavat sen, että yritys tuottaa enemmän tai vähemmän voittoa kuin toinen yritys samoilla aineellisilla hyödykkeillä.

Schmidtin teoria yrityksen arvosta kaavamuodossa:

$$\frac{\text{liikevaihto}}{100 * (1 + \text{tuottoprosentti})} = \text{omaisuuserät} + \text{aineettomat}$$

Erotus normaalin liikevaihdon sekä tuottoprosentin avulla saadun yrityksen arvon ja omaisuuserien arvon välillä johtuu siis Schmidtin mukaan aineettomista hyödykkeistä eli yrityksen kyvystä tuottaa tuloa aineellisilla hyödykkeillään. Nämä aineettomat hyödykkeet voidaan Schmidtin mukaan jakaa kolmeen eri ryhmään: 1) yrityksen henkilöstöön ja omistajiin liittyvät, 2) yrityksessä kehitetyt hyödykkeet, kuten monopoli 3) yrityksen markkinoilta hankkimat hyödykkeet (Graves 1992, 82–87).

Kun omaisuuseriin lisätään yrityksen henkilöstön tai omistajien ominaisuuksista aiheutuvat aineettomat ominaisuudet (kohta 1), saadaan koko yrityksen tulon-

hankkimiskyky. Schmidtin mukaan näitä ei kuitenkaan voi laskea mukaan yrityksen arvoon, koska nämä ominaisuudet tai kyvyt ovat henkilökohtaisia, eivätkä siis esimerkiksi yrityksen myytävissä. Mikäli koko yritys myydään, johtaja voi lähteä ja tällöin hän vie tulonhankkimisominaisuudet mennessään. Toisaalta taas, mikäli johtaja jää ja hänen kykynsä tuottavat edelleen voittoa, muodostuu normaali tuotto korkeammaksi, jolloin tälle ominaisuudelle ei enää jää taseeseen merkittävää arvoa. Mitä suurempi on yrityksen normaali tuotto verrattuna omaisuuserien arvoon, sitä pienempi aineettomien hyödykkeiden osuus (Graves 1992, 82–87).

Yrityksen varallisuusarvo saadaan, kun omaisuuserien summaan lisätään kohdat 2 ja 3 eli kaikki yrityksen kehittämät tai hankkimat aineettomat hyödykkeet. Varallisuusarvossa ei siis oteta huomioon henkilöstön kykyjä tuottaa poikkeuksellista tuottoa. Schmidtin mukaan yrityksen sisäisesti tuotettujen aineettomien hyödykkeiden mukaan ottaminen on sikäli ongelmallista, että niille ei ole määritelty objektiivista (markkinoiden määräämää) arvoa. Lisäksi nämä yrityksessä kehitellyt hyödykkeet saattavat usein olla kehittelijöidensä henkilökohtaisessa omistuksessa tai muuten niin vahvasti sidoksissa henkilöstöön, ettei niiden voida katsoa olevan osa yrityksen arvoa (Graves 1992, 82–87).

Kun yrityksen varallisuusarvosta vähennetään itse kehitellyt aineettomat hyödykkeet, jäljelle jää omaisuuserien summa lisättynä markkinoilta ostetuilla aineettomilla hyödykkeillä. Tätä Schmidt pitää yrityksen objektiivisimpana arvona. Schmidtin mukaan tämä arvo kertoo toisaalta yrityksen jälleenhankinta-arvon ja toisaalta tulontuottokyvyn. Tulontuottokyky paranee tai heikkenee yrityksen henkilöstön ja omistajien kykyjen mukaan, mutta tämä ei Schmidtin teorian mukaan kuulu yrityksen arvoon (Graves 1992, 82–87).

Schmidtin tilinpäätösteoriaa ei otettu sellaisenaan käyttöön hänen kotimaassaan Saksassa tai muissakaan maissa. Schmidtin teoria, kuten myös muut orgaaniset teoriat ovat olleet vahvimmillaan inflaation aikana. Inflaation ollessa suuri hankintahintoihin perustuva arvostus vääristää laskelmia ja silloin jälleenhankintahinta on usein kuvaa-vampi. Schmidtin teoria vaikutti laskentatoimen kehitykseen erityisesti Saksassa 1930-luvulla ja sitä hyödynnettiin myös 1970-luvun inflaation aikaan (Graves 1992, 87). Myös Englannissa 1970-luvun inflaatio sai aikaan sen, että orgaaniset tilinpäätösteoriat saivat jonkinasteista hyväksyntää. Myöhemmin määrättiin, että inflaation vaikutuksia lasketaan tilinpäätöksen liitetiedoissa ja siten orgaaninen tilinpäätösteoria jäi varjoon (Majala 1987, 24).

Käytäntö ja teoriat

Kuten aikaisemminkin tutkielmassa todettiin, suomalainen tilinpäätöskäytäntö on pohjautunut Saarion meno-tulo -teoriaan. Se, että tilinpäätöskäytäntö pohjautuu teoriaan, ei ole kansainvälisesti kovinkaan yleistä. Monissa muissa maissa, kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa ja muissa anglosaksisissa maissa tilinpäätöskäytäntö pohjautuu standardeihin. Kolmas vaihtoehto on lainsäädäntöperusteinen tilinpäätöskäytäntö. Tällainen on ollut vallalla Ranskassa, maassa, jossa maailman ensimmäinen kirjanpitolaki astui voimaan (Majala 1987, 34–37).

Suomen lisäksi teoriaan pohjautuva tilinpäätöskäytäntö löytyy muuan muassa Hollannista. Hollannissa teoria pohjautuu Limbergin kehittämään replacement-teoriaan, jota voidaan pitää orgaanisena teoriana. Yhteys tilinpäätöskäytännön, lainsäädännön ja teorian välillä ei kuitenkaan ole ollut Hollannissa yhtä vahva kuin Suomessa. Tämä johtunee ainakin osittain siitä, että Limberg ei julkaissut teoriaansa yhtenäisenä teoksena. Limbergin ajatukset tilinpäätösteoriasta ovat löydettävissä luentomonisteista ja artikkeleista. Myöhemmin, vuonna 1984, Klaassen ja Schreuder kokosivat Limbergin kirjoituksia yksiin kansiin teokseksi nimeltä *Accounting Research in the Netherlands*. Teoriaperusteisen tilinpäätöskäytännön etuna voidaan pitää käytännön johdonmukaisuutta ja linjakkuutta. Kun käytäntöä ja lainsäädäntöä kehitetään teorian ehdoilla, vältetään epäjohdonmukaisuuksilta. Lisäksi teoriaa voidaan hyödyntää myös tulkinnassa. Riskinä teoriapainotteisuudelle on taas tilinpäätöskäytännön kehityksen hidastuminen. Mikäli teoriaan ollaan sitoutuneita hyvin vahvasti, ei välttämättä olla valmiita hyväksymään käytäntöön muutoksia, jotka johtuvat yritysmaailman muutoksesta, mutta eivät ole teorian mukaisia (Majala 1987, 17 & 34–35; vrt. Nobes & Parker 2004, 29).

2.4 Tieto on valtaa

Laskentatoimi on alun perin luotu sen vuoksi, että omistaja pystyisi seuramaan johdon toimintaa. Laskentatoimen tarkoituksena oli se, että omistaja pystyi seuraamaan liike-tapahtumia ja niiden taloudellisia vaikutuksia olematta itse jatkuvasti paikalla. 1900-luvun alkupuoliskolla laskentatoimessa panostettiin erilaisten laskentatapojen kehittämiseen. Tavoitteena oli löytää laskentatapa ja luku, joka olisi mahdollisimman lähellä todellisuutta eli ideaalia nimeltä *economic income*. *Economic income* on luku, joka kuvaa muutosta yritykseen tulevien kassavirtojen nettohyötyarvossa oikaistuna pääoman lisäyksillä ja vähennyksillä. Pääoman lisäystä tapahtuu esimerkiksi osakeanneissa ja vähentymistä taas osingonjaossa. Laskentatavan paremmuus riippui siitä, kuinka lähellä sen katsottiin olevan ideaalia eli *economic incomea*. 1960-luvun loppupuolella

laskentatoimen kehityksessä alettiin nähdä, että laskentatoimen tehtävänä on ennen kaikkea tiedon välittäminen, eikä välttämättä niinkään economic incomen teoreettisesti oikeaoppinen määrittäminen (Beaver 1998, 2–4).

Tilinpäätöstieto on säädetty julkiseksi, jotta ehkäistäisiin tiedon epäsymmetriasta aiheutuvia haittoja. Tiedon epäsymmetrialla tarkoitetaan tilannetta, joissa toisella on enemmän tietoa kuin toisella. Tiedon epäsymmetriaa esiintyy esimerkiksi, kun sijoittajat eivät pääse tasapuolisesti käsiksi tietoon tai kun johto tietää enemmän kuin sijoittajat. Mikäli tieto ei olisi julkisesti saatavilla, voisivat vähemmän tietoa saaneet sijoittajat yrittää kompensoida tietovajetta esimerkiksi kieltäytymällä tekemästä kauppaa enemmän tietävien kanssa, yrittämällä saada tietoa seuraamalla enemmän tietävien markkinaliikkeitä tai ostamalla tietoa (Beaver 1998, 28–29). Kaupanteosta kieltäytymisen pienentäisi arvopaperien jälkimarkkinoita, mikä taas vaikeuttaisi yrityksen rahan hankintaa. Arvopaperipörssissä kauppakumppanin valinta ei olisi edes mahdollista, koska kaupankäynti tapahtuu pörssin välityksellä, eivätkä ostaja ja myyjä kohta toisiaan. Pörssikaupankäynnissä yrityksen taloudellista asemaa voi yrittää päätellä markkinaliikkeiden, kuten osakkeen vaihdon ja hinnan perusteella. Edelleen on kuitenkin mahdotonta tietää, ketkä kauppaa käyvät ja tietävätkö he enemmän tai vähemmän kuin joku toinen. Enemmän tietävät saattavat myös antaa vääriä signaaleja. Sijoittajien omaaman tiedon epäsymmetria koituu vahingoksi sekä enemmän että vähemmän tietäville, koska, jos oikea hinta ei ole kaikilla tiedossa, se vähentää kaupankäyntiä. Tiedon ostaminen taas lisää kaupankäynnin kustannuksia ja nämä kustannukset ovat pois sijoitustoiminnasta (Beaver 1998, 30–31).

Tiedon epäsymmetria yrityksen johdon ja omistajien välillä voi aiheuttaa tilanteita, joita kutsutaan termeillä moral hazard ja adverse selection¹. Adverse selection -ilmiötä kuvataan usein autokauppaesimerkillä ja adverse selection esiintyy yleensä myyjän ja ostajan välillä. Arvopaperikaupassa ostajana on sijoittaja ja myyjänä joko toinen sijoittaja tai yritys, jota edustaa sen johto. Adverse selection -teorian mukaan huonoin vaihtoehto tulee todennäköisimmin valituksi. Autokaupassa tämä tarkoittaisi sitä, että huonoimman auton myyjä myisi autonsa suurimmilla mainoksilla ja houkuttelevimmin. Liike-elämässä esimerkiksi taas yritys, joka epätoivoisimmin tarvitsee rahoitusta, hakee sitä myös aktiivisimmin. Tällaisen yrityksen rahoittaminen myös sisältää suurimman riskin. Toisaalta adverse selection -ilmiö voi myös tarkoittaa, että erilaisten tulomahdollisuuksien ja riskien omaavien yritysten arvopaperit ovat eroavaisuuksista huolimatta samanhintaisia. Tällaiset tilanteet haittaavat markkinoiden toimintaa (Beaver 1998, 30–31).

Moral hazard -ongelma liittyy läheisesti agenttiteoriaan, jonka mukaan yrityksen johto toimii omistajien agenttina eli toimii heidän puolestaan. Mikäli agentilla on halussa tietoa, joihin omistajilla ei ole pääsyä, voi agentti alkaa toimia omaksi

¹ Vapaasti suomennettuna moraaliriski ja epäsuotuisa valinta

edukseen ja omistajien vahingoksi. Moral hazard on siis riski, että johto ajaa omaa etuaan omistajien kustannuksella. Varsinaisen petoksen lisäksi moral hazard voi olla kyseessä esimerkiksi, kun johto tarttuu liian riskialttiiseen projektiin. Mikäli johto on valinnut projektin, koska se saa osansa voitoista, mutta ei joudu kantamaan riskiä, voidaan sen katsoa olevan moral hazard (Beaver 1998, 30–31).

Kun tiedon lainsäätäjät päättävät yrityksen tulostiedon julkistamisvelvoitteista, he joutuvat punnitsemaan tiedon avoimuuden hyötyjä ja haittoja. Usein ajatellaan, että tiedon avoimuuden avulla markkinat toimivat tehokkaammin, arvopaperien likviditeetti paranee ja pääomakustannukset pienenevät. Lisäksi ajatellaan, että kun tieto on julkista, sijoittajien ei tarvitse käyttää erillisiä maksullisia tiedonhankintakeinoja. Olennaisin tiedon julkistamisen haitta on sen kustannukset. Tietojen julkistamisen hyötyjen tulisi olla verrannollisia kustannuksiin (Verracchia 2004, 149–154). Tämä periaate on myös mainittu IFRS:ssa, sen perusteissa: ”*informaatiosta saatavan hyödyn tulisi ylittää sen tuottamisesta aiheutuvat kustannukset*”.

Perusteissa kuitenkin myönnetään, että hyöty-kustannusanalyysia on vaikea soveltaa missään yksittäisessä tapauksessa (IASCF 2008, 54). Tämä onkin ehkä haastavinta lainsäädäntötyötä ajatellen. Tiedon julkisuuden vaatimus pohjautuu teoreettisiin malleihin, jotka eivät edes ole välttämättä yksimielisiä. Esimerkiksi joidenkin teorioiden mukaan tiedon julkisuus vähentää sijoittajien kiinnostusta osakemarkkinoihin, koska se vähentää uhkapelin mahdollisuutta. Jälkimarkkinat on nollasummapele: toiset häviävät ja toiset voittavat. Jälkimarkkinat eivät kokonaisuudessaan tuota varallisuutta, vaan ne ainoastaan jakavat sitä uudestaan. Teorian mukaan, mikäli kaikilla on sama tieto ja tieto on riittävää, vähentää se uhkapelaamisen mahdollisuutta. Mikäli kaikilla on hyvin hajautettu sijoitussalkku, yhden osakkeen arvonnousu kuitataan toisen osakkeen arvonalaskulla, eikä kukaan voita, vaikkei häviääkään. Tällöin pörssisijoittamisen kiinnostus laskee. Joidenkin teorioiden mukaan taas tiedon julkisuuden lisääminen aiheuttaa sen, että tietoetua yritetään hankkia vielä kalliimmoin keinoin. Tiedon avoimuudesta siis päätetään ristiriitaisten teorioiden valossa. Päätöksiä joudutaan tekemään teorioiden perusteella, koska empiirisiä tutkimuksia tiedon julkisuuden hyödyistä ja haitoista yhteiskunnalliselta kannalta ei juuri ole (Verracchia 2004, 151–153).

Taloudellisella tiedolla on vaikutuksia moniin erilaisiin sopimuksiin. Taloudellinen tieto vaikuttaa toimintaan sijoittajien välillä, sijoittajien ja johdon välillä, rahoittajien ja yrityksen välillä (kovenantit) ja yrityksen ja yhteiskunnan välillä (verot). Myös monet muut sopimukset on sidottu taloudelliseen informaatioon. (Beaver 1998, 32). Koska taloudellinen tieto vaikuttaa niin moneen asiaan, pidetään helposti itsestään selvänä, että eri tahoilla on oikeus saada tietoonsa taloudellista informaatiota, esimerkiksi tilinpäätös.

Asia ei kuitenkaan ole ihan näin yksinkertainen. Taloudellinen tieto vaikuttaa moneen asiaan, mutta osittain siksi, että taloudellista tietoa on ollut saatavilla ja se on siksi valittu osaksi sopimusta. Oikeutta tietoon voidaan pohtia monelta eri kannalta.

P.A. Stanton (1997, 684–686) asettaa artikkelissaan vastakkain kaksi eri oikeutta: oikeus saada taloudellista informaatiota ja oikeus yksityisyyteen. Tilinpäätösstandardien säätäjät tasapainottelevat näiden kahden oikeuden välissä. Yhtäältä on tarve tiedon julkisuudelle ja toisaalta taas tarve suojella yrityksen liiketoiminnan kannalta olennaista tietoa sekä yksityisyyttä. Suomalaisessa lainsäädännössä tämä näkyy esimerkiksi siinä, että kirjanpitolaissa on säädetty erilaisia helpotuksia tiedon julkistamisvaatimuksiin pienille kirjanpitovelvollisille. IFRS:ssa tällaisia ei vielä ole, mutta IFRS:sta ollaan työstämässä kevennettyä versiota pienille yrityksille.

Oikeudet voidaan jakaa moraalisiin ja lakiin perustuviin oikeuksiin sen mukaan, koskevatko ne kaikkia vai vain joitakin tiettyjä henkilöitä. Mikäli henkilöä estetään toimimasta lakiin perustuvan oikeuden mukaisesti, hän voi pyytää viranomaisia panemaan oikeutensa täytäntöön eli pakottaa muut toimimaan oikeutensa mukaisesti. Moraalisissa oikeuksissa ei tätä mahdollisuutta ole. Moraalinen oikeus ei välttämättä ole lainkaan täytäntöönpanokelpoinen. Yleisesti voidaan ajatella, että ”periaatteessa hänellä pitäisi olla oikeus toimia noin”, mutta se on käytännössä mahdotonta tai laki ei sitä salli. Moraalinen oikeus ja lakiin perustuva oikeus voivat siis olla ristiriidassa keskenään. Laskentatoimen alkuperäisenä tarkoituksena on tuoda yrityksen omistajille tietoa yrityksen ja sen johdon toiminnasta. Lailla on suojattu nimenomaan tämä sijoittajien oikeus tietoon. Muilla sidosryhmillä viranomaisia lukuun ottamatta ei ole varsinaisesti laillista oikeutta tietoon, mutta heillä on lupa saada tietoa ja käyttää sitä hyväkseen. Muiden sidosryhmien oikeus tietoon on lähinnä moraalista oikeutta, koska viranomaiset eivät panisi sitä täytäntöön (Stanton 1997, 686–687). Suomessa jako omistajien ja muiden sidosryhmien oikeuksiin näkyy esimerkiksi siinä, että osakkeenomistajilla on yhtiökokouksessa kyselyoikeus. Muilla sidosryhmillä ei ole oikeutta osallistua yhtiökokoukseen, eikä siis kyselyoikeuttakaan. Osakkeenomistajat vahvistavat yhtiökokouksessa tilinpäätöksen. Hallituksen ja toimitusjohtajan on yhtiökokouksessa osakkeenomistajan pyynnöstä annettava tarkempia tietoja seikoista, jotka voivat vaikuttaa kokouksessa käsiteltävän asian arviointiin. Kun tilinpäätöstä käsitellään, velvollisuus antaa tietoja koskee myös yhtiön taloudellista asemaa yleisemmin. Tietoja ei kuitenkaan saa antaa, jos niiden antaminen tuottaisi yhtiölle olennaista haittaa. (OYL 4:2, 5:25). Toisaalta siis osakkeenomistajilla on oikeus saada tietoa ja toisaalta taas yrityksen hallituksella ja toimitusjohtajalla on oikeus varjella yrityksen liikesalaisuuksia eli oikeus yksityisyyteen.

Oikeutta tiedon saantiin tai oikeutta yksityisyyteen voidaan perustella kahdella erilaisella filosofialla: utilitarismilla ja oikeudenmukaisuusetiikalla². Utilitarismissa tavoitteena on yleisen hyvän maksimointi. Utilitarismin mukaan tulisi valita se ratkaisu, joka tuottaa yhteensä eniten hyvää. Yksilön itsemääräämisoikeus on olennainen osa oikeudenmukaisuusetiikkaa. Sen mukaan jokaisella yksilöllä on oltava samat oikeudet.

² Individual autonomy

Ihmisiä tulee kohdella tasavertaisesti, koska se on oikein. Toisin kuin utilitarismissa, oikeudenmukaisuusetiikassa tavoitteena ei ole yhteenlasketun hyvän maksimointi vaan hyvän tasainen jakautuminen (Stanton 1997, 689). Utilitarismi ja oikeudenmukaisuusetiikka eivät välttämättä ole ristiriitaisia. Ratkaisu, jossa hyvä jakaantuu tasaisesti, voi tuottaa myös summaltaan parhaan lopputuloksen. Esimerkiksi yhteiskunnat, joissa on suuria tuloeroja, voivat olla ongelmallisempia kuin yhteiskunnat, jossa varallisuus on tasaisemmin jakaantunut. Näin siitä huolimatta, että epätasaisesti jakaantunutta varallisuutta olisi yhteenlaskettuna enemmän kuin epätasaisesti jakaantuneessa yhteiskunnassa. Tällöin utilitarismi vaatisikin hyvän tasaista jakautumista. Toisaalta taas voidaan ajatella, että jokaisella yksilöllä tulee olla samanlainen oikeus omistaa ja kartuttaa varallisuuttaan, jolloin oikeudenmukaisuusetiikan mukainen ajattelu johtaisi siihen, että jokainen omistaa sen, mitä omistaa, eikä tuloeroja tasata.

Sekä oikeutta tietoon että oikeutta yksityisyyteen voidaan perustella molemmilla filosofioilla. Mikäli taloudellinen informaatio ei olisi julkista, aiheuttaisi se hankaluuksia markkinoille. Utilitarismin kannalta tämä ei olisi suotava ratkaisu esimerkiksi, koska silloin yritysten olisi vaikeampi saada pääomaa, mikä taas vähentäisi investointeja ja siten yhteensä laskettavaa taloudellista etua. Informaation julkisuutta puolustaisi oikeudenmukaisuusetiikan näkökulmasta esimerkiksi sijoittajan oikeus tietää, miten yritystä hoidetaan. Oikeus yksityiseen on melko helposti yhdistettävissä oikeudenmukaisuusetiikkaan. Aivan kuten kaikilla tulisi olla yhtäläiset oikeudet itsemääräämiseen, tulee olla myös oikeus yksityiseen. Utilitarismin näkökannasta yksityisyyden suoja on taas perusteltavissa esimerkiksi liikesalaisuudella. On yhteinen etu, että liikesalaisuudet pysyvät liikesalaisuuksina.

Oikeus tietoon ja valta kytkeytyvät toisiinsa. Valta voidaan määritellä eri tavoin. Max Weberin (1969, 117) mukaan valta tarkoittaa mahdollisuutta oman tahdon toteutumiseen. Valta on kuitenkin eri asia kuin tahdon toteutuminen voimankäytön avulla. Valtaan tarvitaan muiden suostumus eli legitimaatio. Ihmisen, jolla on valtaa, ei tarvitse olla vastustajaansa voimakkaampi päästäkseen tavoitteeseensa. Legitimaatio voi olla kirjallinen kuten esimerkiksi lakiin kirjattu lainsäädäntövalta tai tuomiovalta. Toisaalta legitimaatio voi syntyä myös hiljaisesti hyväksyen. Toisin sanoen, mikäli järjestelyä ei kyseenalaisteta, sen voidaan katsoa olevan hyväksytty. Alasuutarin (2007, 130–132) mukaan ei ole ongelmatonta pitää rutiininomaista käyttäytymistä vallan legitimaationa. Sääntöjen kyseenalaistaminen on saatettu tehdä vaikeaksi, tai se ei ylipäänsä tule ihmisten mieleen. Ihmiset toimivat rutiininomaisesti sääntöjen mukaan. Rutiinit ja säännöt eivät tarvitse oikeutusta silloin, kun niitä noudatetaan. Sitä, että toimii lakien mukaisesti, ei tarvitse perustella. Sen sijaan lain rikkomista yleensä selitellään: ”Ajoin punaisia päin, koska minulla oli kiire”. Rutiinien ja sääntöjen noudattaminen vahvistaa niitä ja voimassa olevaa valta-asetelmaa.

Michel Foucault (1998, 70) ei näe valtaa legitimaatiota tarvitsevana rakenteena, vaan pikemminkin niin, että kaikki sosiaaliset suhteet ovat valtasuhteita. Hänen mukaansa valtasuhteet sisältyvät niin taloudellisiin prosesseihin kuin sukupuolisuhteisiin. Käytännössä kaikissa yksilöiden suhteissa ja kohtaamisissa on vallan aspekti.

Tilinpäätös on alun perin suunniteltu vallan välineeksi. Taloudellisen informaation avulla omistajat voivat valvoa johdon toimintaa ilman, että omistajien tarvitsisi olla paikalla. Laskentatoimen avulla omistajat saavat kontrollivaltaa johtoon. Kontrollivallan lisäksi laskentatoimen avulla voidaan välittää vaatimuksia organisaatiossa (Burchell ym.1980, 17). Esimerkiksi yrityksen omistajat voivat asettaa johdolle tavoitteita liikevaihdon tai tuloksen suhteen ja johto voi edelleen siirtää vaatimukset alaisilleen.

Valta linkittyy taloudelliseen tietoon kahdella tavalla. Ensinnäkin taloudellinen tieto antaa valtaa. Liikesuhteet ovat sosiaalisia suhteita, joten Foucaultin määritelmän mukaan ne ovat myös valtasuhteita. Omistajat valvovat tilinpäätöksen avulla yrityksen toimintaa ja voivat tilinpäätöstä hyödyntäen päättää johdolle myönnettävistä palkkioista. Myös Weberin legitimaatio vallan määritteenä sopii tähän. Omistajien tai muiden sidosryhmien ei tarvitse käyttää voimakeinoja saadakseen taloudellista informaatiota käsiinsä. Tilinpäätöksen julkisuus on säädetty laissa. Toinen taloudelliseen tietoon linkittyvä vallan muoto onkin lainsäädäntövalta. Eri tahoilla on mahdollisuus päättää, mikä tieto on julkista. Tätä aspektia käsitellään seuraavassa kappaleessa.

Tähän mennessä taloudellista informaatiota on käsitelty lähinnä vain sijoittajan näkökulmasta. Taloudellisesta informaatiosta ovat kuitenkin kiinnostuneet myös monet muutkin sidosryhmät, kuten työntekijät, työmarkkinajärjestöt, asiakkaat, kilpailijat ja viranomaiset. Kirjanpitolaissa ei ole säädetty, kenelle tilinpäätös tehdään tai ketkä sitä saavat lukea. Mikäli kirjanpitovelvollisen tietyt ehdot täyttyvät, täytyy tilinpäätös toimittaa rekisteröitäväksi patentti- ja rekisterihallitukselle ja siitä tulee julkinen. Kirjanpitovelvollinen voi lisäksi julkistaa itse tilinpäätöksensä (KPL 3:9–3:10). Tämä tarkoittaa sitä, että tilinpäätöksen lukemiseen on kirjanpitolain mukaan kaikilla sidosryhmillä samanlaiset oikeudet ja tilinpäätöksen tulee antaa kaikille sidosryhmille heidän tarvitsemansa tiedot.

Muissa laeissa joillekin sidosryhmille on kuitenkin annettu lisää oikeuksia tiedon saamiseen. Aikaisemmin mainittiin jo osakeyhtiölaissa määritelty osakkeenomistajien kyselyoikeus. Tämän lisäksi laki yhteistoiminnasta yrityksissä määrää, että yrityksen henkilöstön on saatava säännöllisesti tietoa yrityksen taloudellisesta tilasta. Yrityksen tulee antaa tilinpäätös henkilöstöryhmien edustajille välittömästi tilinpäätöksen vahvistamisen tai julkistamisen jälkeen. Yhteistoimintalain mukaan ei siis riitä, että tilinpäätös julkaistaan ja on kaikkien sidosryhmien saatavilla, vaan se täytyy erikseen toimittaa työntekijöiden edustajille. Yrityksen tulee antaa myös kaksi kertaa tilikaudessa selvitys, josta ilmenee yrityksen tuotannon, palvelu- tai muun toiminnan, työllisyyden, kannatta-

vuuden ja kustannusrakenteen kehitysnäkymät. Selvitys kehitysnäkymistä on annettava joko henkilöstöryhmien edustajille tai koko yrityksen henkilöstölle (YTL 3:10).

Kirjanpitolain mukaan tilinpäätöksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot niin, että oikea ja riittävä kuva voi muodostua kaikille sidosryhmille. Se, mitä tietoa tilinpäätöksessä on annettava, määritellään tilinpäätöskäytännössä. Standardien säätäjillä ja tulkit-sijoilla on valta määritellä, millainen tilinpäätöksestä tulee ja minkä sidosryhmän tietotarpeisiin vastataan.

Edellä esitelty agenttiteoria perustuu siihen oletamaan, että laskentatoimen numeroi-den avulla voidaan valvoa todellisuutta (Hines 1989, 56). Näin ajatellaan usein myös, kun puhutaan oikeudesta tietoon. Ajatellaan, että tilinpäätös on objektiivinen kuva todellisuudesta. Kuten tässä tutkielmassakin useaan otteeseen todetaan, tilinpäätös on ihmisten toimintaa, ja siten aina tiettyssä mielessä subjektiivista. Yrityksen johto ja taloushallinto ovat henkilöitä, jotka muodostavat tilinpäätöksen. He käyttävät tilinpäätöksen laadinnassa omaa harkintaansa. He tarjoavat valvojilleen tiedot, joiden perusteella heitä valvotaan ja mitataan. Tätä asetelmaa ei useinkaan kyseenalaisteta, koska ajatellaan, että riippumaton tilintarkastaja takaa objektiivisuuden. Asetelma on kuitenkin vastaava kuin, jos vangit saisivat itse päättää, minkä valvontakameran kuvaa vanginvartijoille kulloinkin näytetään. Puolueeton tarkkailija kävisi ajoittain varmistamassa, että kaikki kamerat ovat käyttökunnossa. Kameroiden tarkastajat eivät kuitenkaan pysty sanomaan, mikä kuva kulloinkin olisi juuri se oikea vanginvartijoiden nähdä.

Yksittäisen tilinpäätöksen laatijat eivät saa täysin vapaasti päättää, millaisen tilinpäätöksen he laativat. Heitä ohjaa tilinpäätöskäytäntö, joka koostuu säädöksistä ja niiden tulkinnoista sekä yleisesti hyväksytyistä menetelmistä. Tilinpäätöskäytäntö määrittää yleisen käsityksen siitä, mitä tilinpäätöksen tulee kertoa. Seuraavassa luvussa käsitellään prosesseja ja tahoja, jotka muokkaavat tilinpäätöskäytäntöä. Säädökset eivät tule annettuna jostakin yhteiskunnan ulkopuolelta. Samat tahot, jotka laativat ja lukevat tilinpäätöksiä ovat myös mukana prosesseissa, joissa säädellään tilinpäätöskäytäntöä.

3 TILINPÄÄTÖSKÄYTÄNNÖN MUOKKAAJAT

3.1 Kirjanpitolainsäädäntö

Suomalainen lainsäädäntö

Suomalaisessa lainsäädännössä kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä on säädetty ennen kaikkea kirjanpitolaissa ja kirjanpitoasetuksessa. Laiksi kutsutaan eduskunnan hyväksymää säädöstä. Asetukseksi kutsutaan tasavallan presidentin, valtioneuvoston tai ministeriön antamaa perustuslain 80 §:n 1 momentissa tarkoitettua säädöstä. Lain ja asetuksen ero on siinä, että asetusta ei käsitellä eduskunnassa, kun taas lakiehdotus käsitellään. (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 17–18).

Kirjanpitolain lisäksi muissakin laeissa on kirjanpitoa ja tilinpäätöstä sääteleviä asioita. Esimerkiksi osakeyhtiölaissa on säännöksiä osakeyhtiön tilinpäätöksestä sekä konsernitilinpäätöksestä. Osuuskuntalaki taas käsittää määräyksiä, jotka koskevat osuuskuntien tilinpäätöksen rakennetta, liitetietoja ja toimintakertomusta. Vastaavia säännöksiä löytyy myös laista avoimista yhtiöistä ja kommandiittiyhtiöistä, henkilöstörahastolaista, kuntalaista, asunto-osakeyhtiölaista ja säätiölaista. Kirjanpitolaki on yleislaki, joka koskee kaikkia kirjanpitovelvollisia ja muissa laeissa on taas säännelty kirjanpitovelvollisen erityispiirteistä johtuvista asioista. Edellä lueteltujen lakien lisäksi arvopaperimarkkinalaki vaikuttaa suomalaisiin tilinpäätöksiin. Arvopaperimarkkinalaki edellyttää, että yhtiön, joka on laskenut liikkeelle arvopapereita julkiseen kaupankäyntiin, on julkistettava säännöllisesti tietoa tuloksestaan mm. tilinpäätöstiedotteissa ja tilinpäätöksissä. Arvopaperimarkkinalain perusteella valtiovarainministeriö eli VM on antanut yksityiskohtaisemman asetuksen säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta. VM:n asetuksissa säädellään esimerkiksi toimintakertomuksen vaatimuksista sekä taloudellisista tunnusluvuista (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 17–18).

Kirjanpitoasetus täydentää kirjanpitolakia. Asetuksessa on annettu kirjanpitolakia tarkemmat säännökset tuloslaskelman ja taseen kaavoista, toimintakertomuksen sisällystöstä sekä liitetiedoista. Kirjanpitolaissa on vielä valtuutettu kauppa- ja teollisuusministeriö (nyk. työ- ja elinkeinoministeriö) antamaan tarkempia säännöksiä. Tämän valtuutuksen perusteella on annettu esimerkiksi määräys kirjanpidossa käytettävistä menetelmistä ja määräys kehittämismenojen aktivoimisesta taseeseen (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 17–18; KPA; KPL).

Suomalainen kirjanpitolainsäädäntö on toteutettu puitenormistona. Tämä tarkoittaa sitä, ettei monista asioista ei ole annettu yksityiskohtaista menettelytapaohjetta, vaan on kuvattu yleisperiaate. Yleisperiaatteena toimivat hyvä kirjanpito tapa sekä oikean ja

riittävän kuvan vaatimus. Ajatuksena on, että puitesäädännön avulla tilinpäätöskäytäntöä voidaan kehittää joustavammin (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 18).

EU-lainsäätö ja IFRS

EU-lainsäädäntö voidaan jakaa primaariseen ja sekundaariseen oikeuteen. Primaarista oikeutta ovat perustamissopimukset, kuten Rooman sopimus. Perustamissopimusten nojalla EU:n elimet voivat antaa säännöksiä, kuten asetuksia, päätöksiä, direktiivejä ja suosituksia. Nämä ovat sekundaarista oikeutta. Sekundaarisesta oikeudesta asetukset ovat suoraan jäsenvaltioiden yrityksiä ja kansalaisia velvoittavaa oikeutta. Asetuksia ei tarvitse eikä saa kirjoittaa uudestaan jäsenvaltion lakiin, vaan ne ovat suoraan ja välittömästi sovellettavaa oikeutta jäsenvaltioissa. Direktiivit sitä vastoin sisältävät veloitteen siitä, että niiden sisältö on saatettava voimaan kansallisessa lainsäädännössä tiettyyn määräaikaan mennessä. Direktiivit eivät siten suoraan velvoita jäsenmaiden kansalaisia tai yrityksiä (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 15).

Tilinpäätöksestä on EU-lainsäädännössä säädetty lähinnä direktiiveillä. Neljättä yhtiöoikeudellista direktiiviä kutsutaan tilinpäätösdirektiiviksi tai harmonisointidirektiiviksi. Sen tavoitteena on helpottaa eri jäsenvaltioissa laadittujen tilinpäätösten vertailtavuutta. Harmonisointidirektiivi pyrkii yhtenäistämään jäsenvaltioissa laadittavia tilinpäätöksiä, sekä laadintaperiaatteita että julkaisumuotoa (Räty & Virkkunen 2004, 32). Muita tilinpäätökseen vaikuttavia direktiivejä ovat seitsemäs yhtiöoikeudellinen direktiivi (ns. konsernitilinpäätösdirektiivi), rahoitusvälineiden arvostamista tilinpäätöksessä säätelevä direktiivi 2001/65/EY (ns. fair value -direktiivi), sekä direktiivi 2003/51/EY (modernisointidirektiivi), jolla uudistettiin pankkien, rahoituslaitosten sekä vakuutusyhtiöiden tilinpäätöstä (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 15–16).

IFRS:n käytöstä on säädetty asetuksella, joka astui voimaan 14.9.2002. Tämän ns. IAS-asetuksen (EY N:o 1606/2002) mukaan kaikkien EU:n alueella toimivien julkisesti noteerattujen yhtiöiden tulee laatia konsernitilinpäätöksensä IFRS:n mukaisena viimeistään vuodesta 2005 alkaen. Koska kyseessä on asetus, sen määräys velvoittaa suoraan jäsenmaita ja niiden kansalaisia, eikä asiasta tarvitse säätää kansallista lakia. Kansallisesti päätettäväksi jäi kuitenkin se, velvoitetaanko muutkin kuin julkisesti noteeratut yhtiöt laatimaan konsernitilinpäätös IFRS:n mukaisena tai tuleeko myös erillistilinpäätökset laatia IFRS:n mukaisena. Toisaalta voidaan myös päättää, ettei IFRS:n käyttö ole sallittua muiden kuin julkisesti noteerattujen yhtiöiden konsernitilinpäätösten laadinnassa (Räty & Virkkunen 2004, 38–39).

Suomessa IFRS:n noudattaminen on kirjattu kirjanpitolakiin. Nykyinen kirjanpitolaki astui voimaan 31.12.1997 ja sitä uudistettiin vuonna 2004, jolloin säädettiin, että yrityksen, jonka arvopapereita on julkisen kaupankäynnin kohteena, tulee laatia konsernitilinpäätöksensä kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (engl. International

Financial Reporting Standards, IFRS) noudattaen (KPL 7a:2). Laissa on myös määritelty, että mikäli julkisesti noteerattu yritys ei ole velvollinen laatimaan konsernitilinpäätöstä, tulee sen laatia erillistilinpäätöksensä IFRS:n mukaisena. Muut kuin julkisesti noteeratut yritykset saavat laatia tilinpäätöksensä IFRS:n tai kansallisen standardin mukaisena. Mikäli yritys päätyy laatimaan tilinpäätöksen IFRS:n mukaisena, tilinpäätös tulee tarkastaa tilintarkastuslain mukaisesti eli yrityksellä tulee olla hyväksytty tilintarkastaja eli KHT tai HTM tilintarkastaja. IFRS:n mukaisesti tilinpäätöksensä laativat on näin haluttu asettaa yhdenvertaiseen asemaan. Julkisesti noteeratuilla yrityksillä hyväksytty tilintarkastaja on aina pakollinen (HE 126/2004).

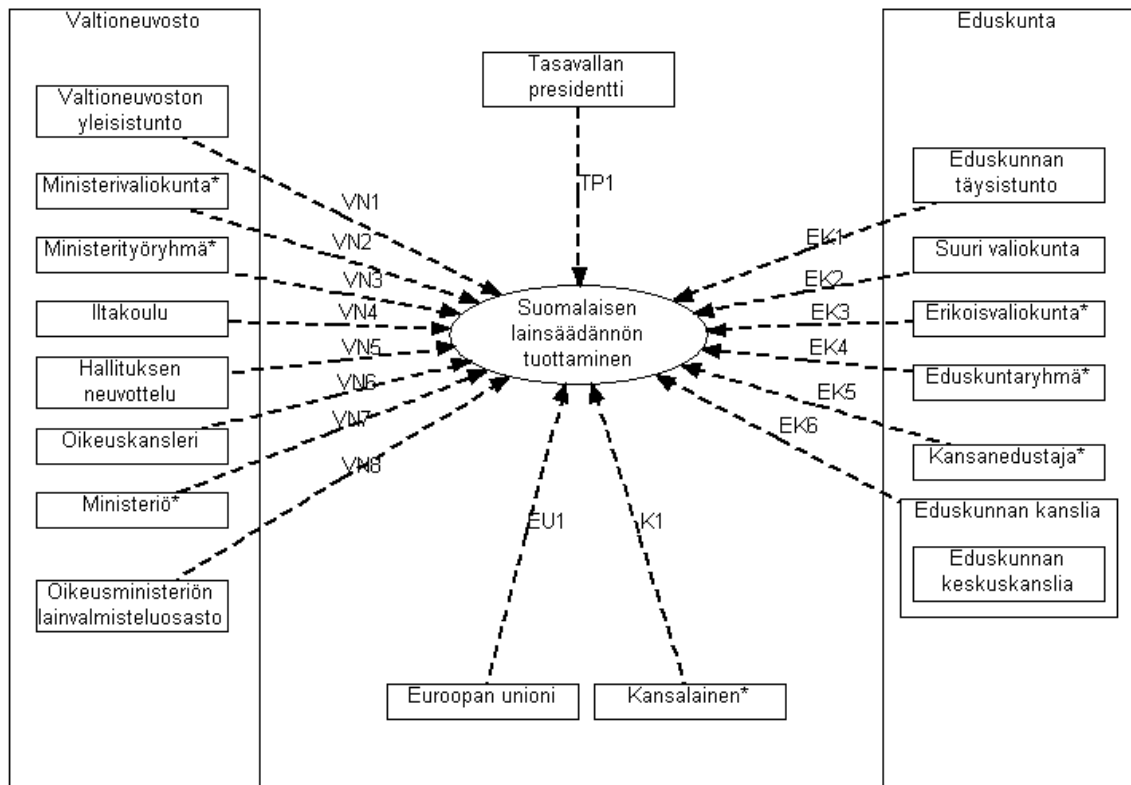
IFRS-normisto ei ole varsinaista lainsäädäntöä, vaikka laissa onkin säädelty sen noudattamisesta. Kirjanpitolaissa on määritelty, mitä tarkoitetaan tällä IFRS:lla, jonka noudattaminen on säädetty pakollisiksi joillekin yrityksille. KPL 7a:1:n mukaan: ”*Kansainvälisellä tilinpäätösstandardilla tarkoitetaan ... kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamisesta annetussa Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa (EY) N:o 1606/2002 säädetyn menettelyn mukaisesti yhteisössä sovellettavaksi hyväksytyjä standardeja ja niistä annettuja tulkintoja.*” Toisin sanoen IFRS-tilinpäätös tulee laatia noudattaen komission hyväksymiä IAS- tai IFRS-standardeja sekä niitä koskevia virallisia SIC- ja IFRIC-tulkintoja (HE 126/2004).

Jotta IFRS-standardi velvoittaisi EU:n jäsenmaiden kansalaisia, se tulee olla komission hyväksymä. Siten kaikki IFRS-säännökset eivät välttämättä tule sovellettaviksi Euroopan unionissa, mutta tällaiset tilanteet ovat poikkeuksellisia. Komissio hyväksyy IFRS-standardit osaksi EY:n oikeutta ns. komitologiamenettelyn (engl. endorsement) mukaisesti. (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 22).

3.2 Tilinpäätöskäytännöstä säätäminen ja säädösten kehittäminen

Suomalainen lainsäädäntöprosessi

Suomessa tilinpäätöskäytäntö pohjaa pitkälti lainsäädäntöön. Lainsäädäntö on osittain virkamiesten tekemää työtä, mutta pääosin poliittinen prosessi. Siihen osallistuu useita eri tahoja, jotka on kuvattu kuviossa 6. Ennen kaikkea lainsäädäntö on ihmisten tekemää työtä. Lainsäädäntö muokkaa yhteiskuntaa ja yhteiskunta muokkaa lainsäädäntöä.

Kuvio 6 Lainsäädäntöprosessin osapuolet (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi)

Perustuslain mukaan lakiesityksen voi tehdä hallitus tai kansanedustaja eduskunnan ollessa koolla. Molemmat instanssit ovat poliittisia siinä mielessä, että kansanedustajat on valittu vaaleilla ja eduskunta valitsee hallituksen eduskunnan poliittisten voima-suhteiden mukaan. Käytännössä suurin osa lakiesityksistä tulee hallitukselta. Hallituksen eri instanssit valmistelevat eri puolilta, myös EU-lainsäädännöstä, tulevat aloitteet ja ehdotukset hallituksen esityksiksi (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi). Näin sai alkunsa myös viimeisin kirjanpitolakiin tehty muutos, joka astui voimaan 1.7.2007. Muutos sai alkunsa hallituksen esityksellä 194/2006 eli Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

Ennen hallituksen esityksen antamista tehtävä lainsäädännön valmistelutyö tehdään siinä ministeriössä, jonka toimialaan asia kuuluu. Keskeistä säädösvalmisteluvaiheessa on selvittää vallitseva yhteiskunnallinen ja oikeudellinen tilanne, asettaa uudistuksen tavoitteet ja valita keinot tavoitteiden saavuttamiseksi. Toimialajaosta on säädetty valtioneuvoston ohjesäännössä 262/2003 (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi). Kirjanpitolain ja -asetuksen kehittämistä vastaa työ- ja elinkeino-ministeriön yritysoikeuden ryhmä (TEM 2009, Kirjanpito). TEM muodostettiin vuoden 2008 alussa ja valtioneuvoston ohjesäännössä sen toimialaan kuuluvat: ”1) työllisyys, työttömyys ja julkinen työvoimapalvelu; 2) työympäristökysymykset, työehtosopimukset ja työriitojen sovittelu; 3) alueiden kehittäminen; 4) elinkeinopolitiikka; 5) energia-

politiikka sekä ilmastopolitiikan kansallisen valmistelun ja toimeenpanon yhteensovittaminen; 6) innovaatio- ja teknologiapolitiikka, yritysten kansainvälistyminen ja tekninen turvallisuus; 7) markkinoiden toimivuus, kilpailun edistäminen ja kuluttajapolitiikka; 8) siviilipalvelus” (Valtioneuvoston ohjesääntö 262/2003, uudistus 15.11.2007/1021).

Aikaisemmin toimialan tehtävät oli jaettu useammalle ministeriölle ja kirjanpidon ja tilintarkastuksen lainsäädäntöä hoiti kauppa- ja teollisuusministeriö eli KTM. Hallituksen esitystä 194/2006 valmisteltiin KTM:n johdolla. KTM oli asettanut tilintarkastuslakityöryhmän, joka antoi raporttinsa 23.10.2003. Raporttia kommentoi 42 eri tahoa, kuten viranomaiset, elinkeinoelämä ja tilintarkastusyhteisöt. Pian tilintarkastuslakityöryhmän raportin antamisen jälkeen komissio antoi ehdotuksen uudeksi tilintarkastusdirektiiviksi. Myös tämä otettiin esityksessä huomioon. Esityksen valmistelu jatkui KTM:ssa tilintarkastuslakityöryhmän ja tilintarkastusdirektiivin sekä niistä saadun lausunto- ja muun palautteen pohjalta. Jatkovalmistelussa mukana olivat myös oikeusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, valtiovarainministeriö sekä muut keskeiset sidosryhmät. KTM teetti tutkimuksen muutoksen taloudellisista vaikutuksista LTT-Tutkimus Oy:llä. Luonnos lakimuutoksesta ja sen perusteluista lähetettiin lausuntokierrokselle 26.5.2006 ja julkaistiin lisäksi ministeriön verkkosivuilla. Luonnokseen saatiin lausunnot yhteensä 46 lausunnonantajalta, jotka edustivat viranomaisia, tiedeyhteisöjä, tilintarkastajien valvojia, elinkeinoelämää, tilintarkastajien järjestöjä ja muita yhdistyksiä. Valmistelua jatkettiin lausuntojen ja kannanottojen perusteella (HE 194/2006).

Hallituksen esityksen käsittelyn viralliset vaiheet valtioneuvostossa ovat yleisistuntokäsittely ja presidentin esittely. Ensin lakiesitystä käsitellään valtioneuvoston yleisistunnossa, jossa esittelijänä toimii valtioneuvoston esittelijä ja jossa tehdään ratkaisuehdotus presidentille. Sitten presidentin esittelyssä, jossa ministeri toimii esittelijänä, presidentti tekee päätöksen hallituksen esityksen lähettämisestä eduskunnan käsittelyyn (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi).

Eduskunnassa lakiesitys tulee esille ensimmäistä kertaa eduskunnan täysistunnossa, jossa käytävän lähetekeskustelun tarkoituksena on antaa evästyksiä asiaa käsittelevälle valiokunnalle (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi). Eduskunta lähetti 17.10.2006 talousvaliokuntaan käsiteltäväksi hallituksen esityksen tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. Koska kyseessä oli suuri lakimuutos, talousvaliokunta käytti useita asiantuntijoita. Kuultavana talousvaliokunnassa oli 25 henkilöä; muun muassa kauppa- ja teollisuusministeri, neuvottelevia virkamiehiä, lakimiehiä, professori sekä yhdistysten ja yrittäjien edustajia. Lisäksi kirjallisen lausunnon valiokunnalle antoi 11 tahoa. Lausuntoja antoi professori Jarmo Leppiniemi Helsingin kauppakorkeakoulusta, Ahvenanmaan kauppakamari, Elinkeinoelämän keskusliitto ry, Kalatalouden keskusliitto ry, Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry, KHT Yrjö Tuokko,

Tuokko Tilintarkastus Oy:stä, Tilintarkastustoimisto Clavis, Valtiokonttori, revisioneuvos Erkki Eskola, Invalidiliitto ry ja Naisjärjestöjen Keskusliitto ry (Talousvaliokunnan mietintö 33/2006).

Valiokunta valmisteleo mietinnön, jonka jälkeen esitys palaa eduskunnan täysistuntoon ensimmäiseen käsittelyyn. Laki hyväksytään tai hylätään lopullisesti täysistunnon toisessa käsittelyssä (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi). Talousvaliokunnan mietinnössä 33/2006 talousvaliokunta ehdotti, että osa hallituksen esityksestä hyväksytään muuttamattomina, yksi hylätään ja loput hyväksytään valiokunnan tekemien muutosehdotusten mukaisina, lisäksi valiokunta teki kuusi lausumaehdotusta (Talousvaliokunnan mietintö 33/2006).

Kun eduskunta on käsitellyt valiokunnan mietinnön, eduskunta antaa vastauksen valtioneuvostolle (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi). Eduskunnan vastaus 293/2006 koski hallituksen esitystä tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. Eduskunta päätti tässä vastauksessaan 6.2.2007 hyväksyä uuden tilintarkastuslain, siihen liittyvät muutokset muihin lakeihin sekä valiokunnan kuusi lausumaa (Eduskunnan vastaus 293/2006).

Hyväksytyn lain käsittely valtioneuvostossa sisältää seuraavat vaiheet: lain vahvistaminen valtioneuvoston yleisistunnossa ja presidentin esittelyssä sekä lain julkaiseminen (Raske2 2003–2006, Suomalainen lainsäädäntöprosessi). Lain kirjanpitolain 3 luvun 12 §:n ja 7 a luvun 3 §:n muuttamisesta eli uuden tilintarkastuslain aiheuttamat muutokset kirjanpitolakiin allekirjoittivat 13.4.2007 Tasavallan Presidentti Tarja Halonen sekä Kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen. Laki astui voimaan 1.7.2007 (KPL, muutossäädös 460/2007).

Lainsäädäntö on Suomessa yhteiskunnan eli kansalaisten valitsemien instanssien vastuulla. Instanssit käyttävät lainsäädäntötyössä apunaan virkamiehiä ja eri alojen asiantuntijoita, mutta päätösvastuu lainsäädännöstä ja siten myös kirjanpidon sääntelystä on vaaleilla valittujen henkilöiden kontolla. IFRS:n osalta taas säädösten teko on alan ammattilaisten vastuulla. Ammattilaisten tulee standardeja muodostaessa kuulla eri maiden näkemyksiä, ja siten myös poliittiset päättäjät tulevat kuulluksi. Varsinainen päätöksenteko on kuitenkin ammattilaisilla.

International Accounting Standards Committee Foundation

International Accounting Standards Committee eli IASC:n organisaatiota ja sääntöjä alettiin uudistaa vuonna 1997. Uudistuksen taustalla oli kansainvälisten standardien merkityksen kasvu, liike-elämän yhä nopeutuva muutostahti sekä tarve tehdä lähempää yhteistyötä kansallisten sääntelytahojen kanssa. Aikaisemmin organisaatio oli keskittynyt enimmäkseen tilinpäätöskäytäntöjen harmonisointiin ja nyt painopistettä haluttiin viedä tilinpäätöskäytäntöjä kehittävään suuntaan. Uusi organisaatorakenne ja toiminta-

tavat tulivat voimaan vuonna 2001 (Deloitte. IAS PLUS, Restructuring of IASC). Aikaisemmat standardit olivat nimeltään IAS, International Accounting Standards ja uusien standardien lyhenteeksi tuli IFRS eli International Financial Reporting Standards. Uusi organisaatio hyväksyi edeltäjänsä IAS-standardit osaksi IFRS-standardeja (IASCF 2008, 27–28).

IFRS-standardeista vastaa International Accounting Standards Board eli IASB, jonka on nimennyt International Accounting Standards Committee Foundationin eli IASCF:n luottohenkilöt (engl. trustees). Luottohenkilöt taas nimittää IASCF:n Monitoring Board. Monitoring Board koostuu IASCF sääntöjen (engl. constitution) mukaan seuraavista edustajista:

- (a) Euroopan komission jäsen
- (b) arvopaperipörssiä valvovien viranomaisjärjestön IOSCO:n (eli International Organisation of Securities Commission) Emerging Markets Committeeen puheenjohtaja
- (c) IOSCO:n Technical Committeeen puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja
- (d) Japan Financial Services Agency:n komissaari
- (e) US Securities and Exchange Commissionin puheenjohtaja
- (f) tarkkailijana pankkeja valvovan Basel komitean puheenjohtaja (IASCF Constitution 2009).

Tammikuussa 2009 toimintansa aloittanut Monitoring Board valitsi puheenjohtajakseen IOSCO:n teknistä komiteaa edustavan hollantilaisen Hans Hoogervorstin (IASCF Monitoring Board 2009). Luottohenkilöiden nimittämisen lisäksi Monitoring Boardin tehtävänä on toimia virallisena linkkinä luottohenkilöiden ja viranomaistahojen välillä. Monitoring Boardin tulee tavata luottohenkilöt vähintään kerran vuodessa ja valvoa ja tarjota neuvoja luottohenkilöille heidän tehtävässään (IASCF Constitution 2009).

Monitoring Board ja luottohenkilöt tapasivat ensimmäisen kerran huhtikuussa 2009 Lontoossa. Keskusteluissa nousi esiin Standards Advisory Councilin (SAC) kokoonpano. Kokoonpanossa tulee ottaa paremmin huomioon sidosryhmät ja kehittyvien markkinoiden tarpeet. Tapaamisessa pohdittiin myös, kuinka IASB:n tulisi reagoida talouskriisiin sekä miten IFRS voitaisiin paremmin sovittaa kehittyville markkinoille (IASCF Monitoring Board 2009).

IASCF:n tehtävänä on tilinpäätösstandardien kokonaisuuden laatiminen, standardien käytön edistäminen ja standardien soveltaminen sekä kansallisten tilinpäätösnormien ja IFRS:n lähentäminen toisiinsa. IASCF:n hallinnointi kuuluu luottohenkilöille sekä heidän nimeämilleen hallintoelimille. Luottohenkilöt ovat taustaltaan muun muassa tilintarkastajia, tilinpäätöksen laatijoita ja käyttäjiä, akateemisen maailman edustajia. Kahden luottohenkilön tulee olla kansainvälisten tilintarkastusyhteisöjen vanhempia osakkaita. Luottohenkilön toimikausi on kolme vuotta ja heidät voidaan valita kerran uudelleen. Luottohenkilöitä on yhteensä 22. Kansainvälisyyden takaamiseksi IASCF:n

säännöissä on määrätty luottohenkilöiden kotimaista seuraavasti. Kuuden luottohenkilön tulee olla kotoisin Pohjois-Amerikasta, kuuden Euroopasta, kuuden Aasian/Tyynenmeren alueelta ja neljä mistä tahansa, kuitenkin kokonaisvaltainen maantieteellinen tasapaino huomioon ottaen (IASCF 2008, 31–32).

Luottohenkilöiden yhtenä tehtävänä on IASCF:n rahoituksen kerääminen. Rahoitus tulee sekä yksityisiltä että julkisilta organisaatioilta. Tällaisessa rahoitusmuodossa on riskinä, että rahoittajat alkavat päättää standardien sisällöstä, ainakin epäsuorasti. IASCF onkin julkaissut neljä periaatetta rahoituksen keräämiseen. Ensimmäisen periaatteen mukaan rahoituksen tulee olla laaja-alaista. Kaikkien pääomamarkkinoiden merkittävien toimijoiden sekä julkisten tahojen tulee osallistua, jotta rahoitus tulee mahdollisimman monista eri lähteistä. Toinen periaate vaatii, että rahoituksen täytyy olla jossakin määrin pakollista, jotta vapaamatkustaminen olisi mahdollisimman vaikeaa. Kaikkien asiasta hyötyvien tulee osallistua. Kolmas periaate pyrkii turvaamaan IASCF:n riippumattomuutta sillä, että rahoitus ei voi olla korvamerkittyä johonkin tiettyyn toimeen, vaan IASCF päättää rahankäytöstä itsenäisesti. Neljännen periaatteen mukaan rahoituksen tulee olla maakohtaista eli rahoituksen tulisi jakaantua valtioiden bruttokansantuotteen mukaisesti sekä yllämainitut periaatteet huomioon ottaen. IASCF julkaisee internet-sivuillaan pitkäaikaisten rahoittajien listaa. Euroopan maista kymmenen on vakituisia rahoittajia. Pohjoismaista rahoittajina ovat Norja ja Ruotsi. Neljä suurinta kansainvälistä tilintarkastusyhteisöä lahjoittavat yhtä suuren summan vuosittain. Kaikki rahoittajat on kerrottu myös IASCF:n vuosikertomuksessa (IASCF Funding 2008).

International Accounting Standards Board

IASB vastaa standardien laatimisesta sekä tulkintojen hyväksymisestä. Luottohenkilöt nimeävät 14–16 henkilöä IASB:iin. Alun perin jäseniä määrättiin olevan 14, mutta lukumäärä päätettiin nostaa 16:een 1.7.2012 mennessä. Näistä henkilöistä korkeintaan kolme voi olla osa-aikaisia ja loput ovat kokopäiväisesti IASCF:n palveluksessa (IASCF Constitution 2009). Luottohenkilöt nimeävät yhden IASB:n jäsenistä puheenjohtajaksi, joka on myös IASB:n toimitusjohtaja. IASB:n jäsenet nimetään viiden vuoden toimikaudeksi. IASB:n jäsenten nimeämisessä ei noudateta maantieteellistä jakaamaa, mutta luottohenkilöiden on varmistettava, ettei millään etutaholla tai maantieteellisellä alueella ole ylivaltaa. IASB:n jäsenien valinnassa ammattitaito ja käytännön kokemus ovat tärkeimmät kriteerit (IASCF 2008, 35). IASCF:n sääntöjen liitteenä on lueteltu kaikki IASB:n jäseniä koskevat vaatimukset (IASCF 2008, 40–41):

- osoitettu tekninen pätevyys sekä kirjanpidon ja tilinpäätöksen tuntemus
- analysointikyky
- vuorovaikutustaidot

- puolueeton päätöksenteko
- tietoisuus taloudellisen raportoinnin ympäristöstä
- kyky työskennellä kollegiaalisessa ympäristössä
- rehellisyys, puolueettomuus ja kurinalaisuus
- sitoutuminen IASCF:n tehtävään ja yleiseen etuun

Vuoden 2009 IASB:n jäsenet taustaorganisaatioineen on lueteltu liitteessä 1. IASB:n jäsenissä on akateemisen maailman, tilinpäätösten laatijoiden ja tarkastajien edustajia ja kansalliseen säädäntötyöhön tai valvontaan osallistuvia tahoja. IASB:n jäsenet ovat useista eri maista ja eri mantereilta.

Standards Advisory Council

Standards Advisory Council eli SAC toimii IASB:n neuvoa antavana toimikuntana. SAC:n jäsenet nimittävät luottohenkilöt. SAC:n jäseniä tulee olla vähintään 30. Luottohenkilöt valitsevat myös puheenjohtajan, joka ei saa olla IASB:n jäsen eikä kuulua IASB:n henkilökuntaan. SAC:n puheenjohtajalla on osallistumisoikeus luottohenkilöiden kokouksiin (IASCF 2008, 38). Tammikuussa 2009 luottohenkilöt julistivat organisaatioille avoimen haun SAC:iin. Kaikki organisaatiot, jotka katsovat olevansa relevantteja standardien säätämiseen ja kirjanpidon periaatteita määriteltäessä, voivat hakea. Luottohenkilöt valitsevat organisaatiot ja valitut organisaatiot saavat nimetä edustajansa SAC:iin. Nykyisten jäsenten toimikausi päättyy vuoden 2009 lopussa. (IASB, SAC 2009)

IFRS-standardien laatiminen

IASB:n noudattaa standardien laatimisessa säännönmukaista toimintaprosessia. IASB:lla on täysi päätösvalta siitä, mitä asioita se ottaa käsiteltäväkseen. IASB:n henkilöstö tuo esiin, tutkii ja yksilöi asioita, joita IASB:n voisi olla aiheellista käsitellä. Usein ennen päätöksentekoa asialistalle otosta IASB pyytää SAC:lta kannanoton. Tämä ei kuitenkaan ole pakollista. Kun asia on otettu käsiteltäväksi, IASB päättää, toteuttaako se projektin yksin vai yhdessä jonkin toisen toimijan kanssa. Tämän jälkeen perustetaan työryhmä (IASCF 2008, 24).

Asiasta julkaistaan yleensä keskusteluasiakirja (engl. discussion paper), joka sisältää katsauksen aiheesta, erilaisia lähestymistapoja, alustavia näkemyksiä ja kommentointipyyynnön. Kommentteja voi lähettää mikä tahansa etutaho. Keskustelupaperi ei ole pakollinen osa prosessia. IASB noudattaa ns. comply or explain tapaa, joka tarkoittaa sitä, että se kertoo syyt, mikäli se ohittaa jonkin prosessin ei-pakollisen vaiheen (IASCF 2008, 24).

Standardiluonnos valmistellaan IASB:n kokouksissa, joita voi tulla seuraamaan kuka tahansa. Standardi luonnostellaan keskusteluasiakirjan kommenttien, SAC:n ehdotusten ja kommenttien sekä IASB:n tekemien selvitysten perusteella. IASB keskustelee myös kansallisten normeja säätävien elinten kanssa sekä järjestää koulutustilaisuuksia, jossa aiheita on mahdollista kommentoida. Mikäli vähintään yhdeksän IASB:n jäsentä hyväksyy luonnoksen, se julkaistaan. Myös luonnoksen perustelut ja mahdolliset IASB:n jäsenten poikkeavat näkemykset julkaistaan. Standardiluonnoksen julkaisu on pakollinen osa prosessia (IASCF 2008, 24).

Seuraavaksi IASB käsittelee luonnoksesta saamansa kommentit. Asioiden selvittämiseksi tai uusien kommenttien ja ehdotusten saamiseksi IASB voi järjestää kenttäkäyntejä tai yleisötilaisuuksia. IFRS-standardin valmistelu tapahtuu yleisölle avoimissa IASB:n kokouksissa, aivan kuten luonnoksenkin valmistelu. IASB voi halutessaan julkaista luonnoksesta poikkeavia ehdotuksia uudelleen kommentoitavaksi. Kun IASB on mielestään saanut asiat ratkaistua, se antaa henkilökunnalle ohjeen laatia IFRS-standardi. Vähintään yhdeksän IASB:n jäsenen tulee hyväksyä standardi. Standardiin liitetään perustelut sekä mahdolliset standardia vastaan äänestäneiden eriävät mielipiteet (IASCF 2008, 24).

EU-direktiivit ja komitologiamenettely

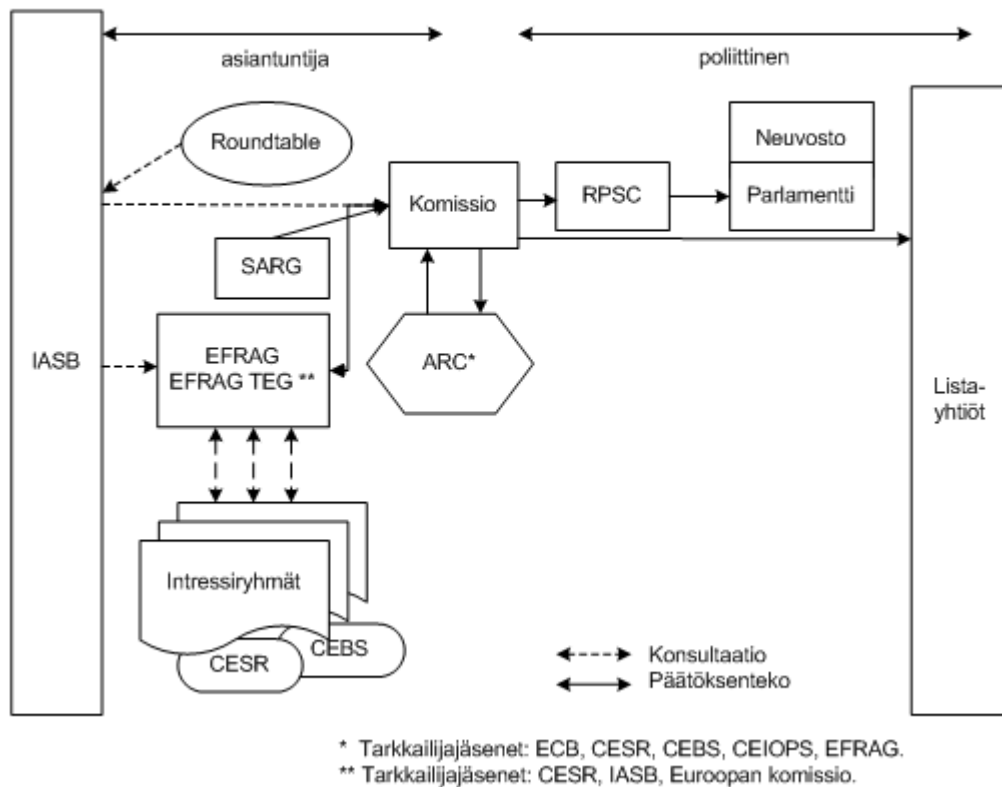
Komissio hyväksyy IFRS-standardit osaksi EY:n oikeutta ns. komitologiamenettelyn (engl. endorsement) mukaisesti (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 22). Jotta kansainvälinen tilinpäätösstandardi voitaisiin hyväksyä sovellettavaksi yhteisössä, sen tulee täyttää direktiivien perusvaatimukset, toisin sanoen, sitä soveltamalla tulee voida saada oikea ja riittävä kuva yrityksen taloudellisesta asemasta ja tuloksesta. Toiseksi standardin soveltamisen tulee olla Euroopan yleisen edun mukaista, ja lopuksi, että se on tilinpäätökseltä edellytettävien tietojen laatua koskevien perusvaatimusten mukaisesti käyttäjän kannalta hyödyllistä (EY N:o 1606/2002).

Standardien arvioinnissa ja hyväksymisessä komissiota avustaa asiantuntijoista koostuva tekninen komitea EFRAG eli European Financial Reporting Advisory Group. EFRAG:in tehtävänä on myös vaikuttaa standardien sisältöön Euroopan näkökulmasta kommentoimalla standardien ja tulkintojen luonnoksia. Toinen komitologiamenettelyyn osallistuva taho on tilinpäätöskysymysten sääntelykomitea ARC eli Accounting Regulatory Committee. ARC koostuu EU:n jäsenvaltioiden edustajista ja se ilmoittaa jäsenvaltioiden kannan standardeja koskeviin komission esityksiin (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 22).

Tilinpäätösstandardien hyväksymisjärjestelmän tarkoituksena on muodostaa nopeasti kanta ehdotettuihin IFRS-standardeihin. Tavoitteena on, että eri osapuolet voivat järjestelmän avulla pohtia ja keskustella tilinpäätösstandardien sisällöstä. Tärkeimpinä

osapuolina nähdään kansallisten tilinpäätösnormien antajat, arvopaperimarkkinoita sekä pankki- ja vakuutus toimintaa valvovat viranomaiset, keskuspankit, mukaan lukien Euroopan keskuspankki, laskentatoimen ammattilaiset sekä tilinpäätösten käyttäjät ja laatijat. Järjestelmän halutaan olevan keino, jolla yhteisössä edistetään yhteisymmärrykseen pääsyä hyväksytyistä kansainvälisistä tilinpäätösstandardeista (EY N:o 1606/2002). EU:n komitologiamenettelyä on kuvattu seuraavassa kuviossa.

IFRS-standardien hyväksymisprosessi EU:ssa

Kuvio 7 Standardien hyväksymisprosessi (Finanssivalvonta 2009, Listayhtiöiden tilinpäätösvalvonta)

Standardien hyväksymisprosessi nivoutuu yhteen standardien muodostamisen kanssa, sillä komissio on edustettuna IASB:iin kuuluvissa elimissä. Keskustellessaan asiakirjoista, joita IASB antaa kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (joita ovat IFRS ja SIC-IFRIC-tulkinnat) kehittäessään, ja niitä koskevia kantoja laatiessaan komission olisi otettava mahdollisuuksien mukaan huomioon tilinpäätöskysymysten sääntelykomiteassa eli ARC:ssa mukana olevien valtuuskuntien esittämät näkemykset ja se, että on tärkeää välttää maailmanlaajuisilla markkinoilla toimivien eurooppalaisten yritysten joutuminen epäedulliseen kilpailuasemaan (EY N:o 1606/2002). Lisäksi EU-komission aloitteesta toimii yllä olevassa kuviossakin näkyvä epävirallinen ja väliaikaiseksi tarkoitettu elin, Roundtable. Sen tavoitteena on edistää IFRS-standardien yhtenäistä soveltamista ja

valikoida IFRIC:lle ehdotuksia tilinpäätösasioista, jotka voivat vaatia tulkintaa. Roundtablen työskentelyyn osallistuvat IASB:n, tilintarkastajien, tilinpäätösten laatijoiden ja komission sekä valvojakomiteoiden edustajia (Finanssivalvonta 2009, Säätely).

Tekninen komitea EFRAG on yksityisen sektorin järjestö, joka on perustettu vuonna 2001. EFRAG:n perustivat ja sitä hallinnoivat sekä rahoittavat seuraavat organisaatiot: European Business Federations, Federation of European Accountants, European Insurance Organisation, European Banking Federation, European Savings Banks Group, European Association of Co-operative Banks ja European Federation of Accountants and Auditors. EFRAG ei ole viranomainen, vaikka osallistuukin tietyssä mielessä lainsäädäntötyöhön. Se toimii neuvonantajana, eikä sillä ole virallista päätösvaltaa siihen, hyväksytäänkö standardi vai ei. EFRAG:n ja komission välisen työjärjestyksen mukaan EFRAG neuvoo komissiota asioissa, jotka liittyvät IFRS:n soveltamiseen EU:ssa. EFRAG:n tulee antaa komissiolle lausunto jokaisesta IFRS-standardista sekä IFRIC-tulkinnasta kahden kuukauden kuluessa sen julkaisemisesta. Tämän lisäksi EFRAG osallistuu IASB:n standardien kehittämistyöhön lukemalla. EFRAG osallistuu kuulemistilaisuuksiin ja pyrkii tuomaan komission tietoon standardien Eurooppaan vaikuttavat seikat. Tätä kautta pyritään siihen, että jo IFRS-standardien säätämisen vaiheessa Euroopan unionin ja sen jäsenmaiden etu otetaan huomioon (EFRAG 2009).

EFRAG:n työskentelyelimenä on Technical Expert Group, jonka jäsenistä 12 on EFRAG:in perustajaorganisaatioiden valitsemia. Lisäksi TEG:iin kuuluu kuusi jäsentä tai tarkkailijaa, jotka eivät saa äänestää EFRAG:in kokouksissa. TEG kokoontuu kuukausittain ja sen kokoukset ovat avoimia yleisölle. TEG on perustanut erilaisia työryhmiä, joiden tehtävänä on antaa teknisiä neuvoja erityiskysymyksissä. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi vakuutusalan kirjanpito tai pieniä ja keskisuuria yrityksiä koskevat asiat. Käytännön työstä vastaa EFRAG:in sihteeristö, joka tarjoaa myös teknistä tukea TEG:lle. Tietoa TEG:lle tuottaa myös EFRAG User Panel, joka on 10–20 tilinpäätöksen käyttäjän muodostama ryhmä. Tavoitteena on, että jokainen TEG:n lausunto olisi myös EFRAG User Panelin käsittelemä, mutta tähän ei olla päästy esimerkiksi ajoituskysymyksistä johtuen. EFRAG User Panel kokoontuu kerran kolmessa kuudessa Brysselissä. Yhteistyötä kansallisten tilinpäätösstandardien säätäjien kanssa kehitetään Proactive Accounting Activities in Europe (eli PAAinE)-työryhmissä. EFRAG:in työryhmistä tai kokouksista ei makseta palkkiota ja useimmiten osallistujien on maksettava myös matkakulunsa itse. Ainoastaan sihteeristö ja TEG:n puheenjohtaja saavat EFRAG:lta palkkaa (EFRAG 2009).

Komissiota avustaa erityinen EFRAG:n antamien lausuntojen puolueettomuutta ja tasapuolisuutta arvioiva tarkasteluryhmä SARG eli Standards Advice Review Group (Finanssivalvonta 2009, Säätely). Komissio päätti vuonna 2006 perustaa SARG:n, koska EFRAG on yksityisen sektorin toimija ja haluttiin varmistaa, ettei yksityinen taho pääse liikaa hallitsemaan komissiota ja hyväksymisprosessia. Komissio nimeää SARG:n

jäsenet heidän henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella. (Deloitte. IAS PLUS, SARG).

ARC on hieman EFRAG:ia poliittisempi toimielin. Sen puheenjohtajuus on Euroopan komissiolla ja jäsenet ovat Euroopan unionin jäsenmaiden edustajia. Suomesta ARC:ssa on valtiovarainministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön edustajat. Useimmista maista ARC:n kuuluvat ministeriöiden edustajat, mutta joukossa on myös auktorisoitujen tilintarkastajien edunvalvontaorganisaatioita. ARC:n tehtävä on ilmoittaa jäsenvaltioiden kanta siihen, hyväksytäänkö IFRS-standardi tai tulkinta osaksi EU-lainsäädäntöä. Päätöksistä äänestetään ja ARC:n kannaksi tulee enemmistön mielipide. ARC:n kokouksissa käyty keskustelu on luottamuksellista. ARC:n jäsenet voivat tarvittaessa ottaa kokoukseen mukaansa teknisiä neuvonantajia, mutta näiden on poistuttava äänestyksen alkaessa. ARC:n päätöksistä julkaistaan raportti, jossa kerrotaan ARC:n päätökset. Raportissa kerrotaan ainoastaan, onko päätökseen päästy yksimielisesti vai ei. Yksittäisten maiden edustajien mielipiteitä tai päätöksestä poikkeavia mielipiteitä ei julkaista. Myöskään perusteluja ei julkaista (EU, Committees at EU level, ARC).

Keskustelun helpottamiseksi ja jotta jäsenvaltiot voisivat sovittaa yhteen kantansa, komissio tiedottaa säännöllisin väliajoin ARC:lle käynnissä olevista IASB:n hankkeista, keskusteluasiakirjoista, eri aiheita koskevista hahmotelmista ja asioiden esittelyluonnoksista ja tilinpäätöskysymysten teknisen komitean tätä seuraavasta teknisestä työstä. Komission tulee myös ilmoittaa sääntelykomitealle, mikäli se ei aio ehdottaa kansainvälisen tilinpäätösstandardin hyväksymistä (EY N:o 1606/2002).

EU:n yhteispäätösmenettelyä muutettiin kesällä 2006 Suomen ollessa Eurooppa neuvoston puheenjohtajana. Tällöin lisättiin uusi menettely, jossa komissiota avustaa valvonnan sääntelyä toteuttava komitea RPSC eli Regulatory Procedure with Scrutiny Committee (Finanssivalvonta 2009, Sääntely). Komitean tehtävänä on vastustaa toteutettavia toimenpiteitä koskevan ehdotuksen hyväksymistä, mikäli ehdotus ylittää perussäädöksessä säädetyn täytäntöönpanovallan tai mikäli ehdotus on ristiriidassa perussäädöksen tavoitteen tai sisällön kanssa tai se ei ole toissijaisuus- tai suhteellisuusperiaatteen mukainen. Valvonnan käsittävää sääntelymenettelyä noudatetaan, kun on kyse laajakantoisista toimenpiteistä. RPSC:hen kuuluu EU:n jäsenvaltioiden edustajat ja äänivallattomana puheenjohtajana komission edustaja. RPSC:n lausunto vaikuttaa toimenpide-ehdotuksen hyväksymismenettelyyn. Puheenjohtaja tekee komitealle ehdotuksen toteutettavista toimenpiteistä ja antaa määräajan, johon mennessä komitean on lausuttava kannanottonsa. Komitean kannanotto muodostuu äänestyksen perusteella. Jäsenvaltioiden edustajien äänimäärät on suhteutettu valtioiden koon mukaan. Mikäli komitea ei vastusta ehdotettuja toimenpiteitä, komissio hyväksyy toimenpiteet, mikäli Euroopan parlamentti tai neuvosto ei vastusta toimenpiteitä. Mikäli RPSC vastustaa ehdotusta tai ei anna lausuntoa määräajassa, ehdotus menee Eurooppa neuvoston

käsiteltäväksi. Mikäli neuvosto hyväksyy RPSC:n vastustaman ehdotuksen, menee ehdotus Euroopan parlamentin käsiteltäväksi. Mikäli Euroopan parlamentti vastustaa ehdotusta, sitä ei hyväksytä. Mikäli Euroopan parlamentti ei vastusta ehdotusta, voi komissio tai neuvosto hyväksyä ehdotuksen (2006/512/EY).

Säädöstyön tavoitteet

Riahi-Belkaouin (2004, 125–127) mukaan tilinpäätösstandardien säädöstyön tavoitteet voidaan jakaa kolmeen eri kategoriaan. Tavoitteena voi olla 1) mahdollisimman oikean kuvan välittäminen, 2) talouden edistäminen tai 3) sosiaalisen muutoksen edistäminen. Ensimmäinen tavoite on kaiketi yleisimmin tunnettu ja hyväksytty, sillä se on kirjattu myös kirjanpitolakiin ja IFRS-standardiin vaatimuksena oikeasta ja riittävästä kuvasta. Kahdesta jälkimmäisestä on puhuttu vähemmän. Ne liittyvät säädöstyön poliittiseen puoleen. Mikäli tunnustetaan, että säädöksillä on muutakin vaikutusta kuin se, saako tilinpäätöksestä oikean ja riittävän kuvan tilinpäätöksen laadinnasta, tunnustetaan että säädöstyö on poliittinen prosessi, jonka seurauksista toiset hyötyvät ja toiset kärsivät.

Aikaisemmin tässä luvussa kuvatussa huomataan, että IFRS:n säädöstyö on täysin yksityisten tahojen varassa. Ainoastaan EU:n komitologiamenettelyyn osallistuvat jotkut vaaleilla valitut henkilöt. Tästä voidaan päätellä, että IFRS-standardissa on neutraali lähestymistapa, joka ei tunnusta säädösten yhteiskunnallisia seurauksia. Suomessa tilinpäätöskäytännön säädäntötyö on viimekädessä vaaleissa valittujen henkilöiden, poliitikkojen, vastuulla. Vaikka oikean ja riittävän kuvan vaatimus onkin kirjattu lakiin, on ilmeisesti myös tunnustettu, että lainsäädännöllä on muutakin yhteiskunnallista merkitystä. Suomalainen kirjanpitolainsäädäntö ei kuitenkaan poikkea radikaalisti IFRS-standardien säädöksistä, joten ilmeisesti oikea ja riittävä kuva sekä kansainvälinen vertailtavuus on nähty tärkeimpänä tavoitteena.

Tilinpäätöskäytäntöjen sääntelyllä olisi mahdollista pyrkiä myös sosiaaliseen muutokseen. Tästä kirjoittaa mm. Ruth Hines (1988; 1989). Hänen mukaansa samalla kun tilinpäätöskäytäntö kuvaa todellisuutta, se myös muokkaa todellisuutta. Kun jokin asia otetaan raportoinnin kohteeksi, siitä tulee näkyvä ja merkityksellinen. Mikäli työntekijöiden koulutukseen ja hyvinvointiin panostaminen voitaisiin merkitä kulun sijaan taseeseen ja siten laskea yrityksen arvoon, kuten good will, omistajat alkaisivat vaatia henkilöstöön panostamista. Yritykset raportoivat yhä enemmän henkilöstöstä ja esimerkiksi ympäristövastuistaan, mutta näitä raportteja ei vielä lasketa tulos- tai tase-laskelmaan. Mikäli yritykset haluavat, että kaikki raportoivat näistä asioista, ehkä tulevaisuudessa nämä sisältyvät myös standardin vaatimuksiin. Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö, johon myös kansalliset käytännöt yhä vahvemmin perustuvat, ei kuitenkaan tunnusta mitään poliittisia tavoitteita. Tästä johtuen sosiaaliset tai poliittiset muutokset eivät todennäköisesti tule tapahtumaan säätäjien aloitteesta.

3.3 Tulkinta

Suomalaisen kirjanpitokäytännön tulkinta

Työ- ja elinkeinoministeriön yhteydessä toimivan kirjanpitolautakunnan eli KILA:n tehtävänä on antaa hakemuksesta ohjeita ja lausuntoja kirjanpitolain soveltamisesta. Hakijana KILA:n lausunnoille voivat olla viranomaiset, elinkeinonharjoittajien tai kuntien järjestöt sekä kirjanpitovelvolliset (KPL 8:2.19). KILA antaa myös yleisiä neuvoja ja ohjeita kirjanpitolain soveltamisesta ja kirjanpidon pitämisestä, tarkoituksena hyvän kirjanpitotavan edistäminen. Lisäksi KILA voi tehdä työ- ja elinkeinoministeriölle tarpeellisiksi katsomiaan esityksiä ja TEM:n pyynnöstä antaa sille lausuntoja (Asetus 1973/784). KILA voi myöntää poikkeuksia määräajaksi yksittäistapauksissa erikseen mainituista kirjanpitolain säännöksistä. Edellytyksenä poikkeuksen myöntämiseen on, ettei se ole Euroopan yhteisöjen tilinpäätöksestä ja konsernitilinpäätöksestä antamien säädöksiin vastainen (KPL 8:2.19). Nykyisin KILA voi myöntää poikkeuksia koskien tilinpäätöksen laadinta-aikaa ja tytär- ja emoyhtiön tilikauden pituutta sekä säännöksistä koskien aineistojen säilyttämistä ulkomailla.

Aikaisemmin KILA sai myöntää poikkeuslupia huomattavasti useammista säännöksistä. KILA:n toimivaltaa rajoitettiin vuonna 2004, jotta kirjanpitokäytäntöjen yhdenmukaisuutta kasvatettaisiin. Aikaisemmin KILA sai myöntää poikkeuksen esimerkiksi koskien tulos- ja taselaskelmien kaavoja sekä toimintakertomuksen tai liitetietojen tarkempaa sisältöä sekä käyttöomaisuuden hankintamenon aktivointiin ja poistamiseen liittyen. KILA:lta saattoi myös saada luvan poiketa konsernitilinpäätöksen laatimisvelvoitteesta. KILA:lla oli mahdollista myöntää poikkeamislupa toimialakohtaisesti, mutta nykyisin luvat voidaan myöntää vain yksittäistapauksille (HE 126/2004). Työ- ja elinkeinoministeriön ylläpitämällä KILA:n internetsivuilla kuitenkin edelleen mainitaan KILA:n tehtävissä: ”poikkeuksien myöntäminen yksittäistapauksissa tai toimialoittain erikseen mainituista kirjanpitolain säännöksistä.” (TEM 2009, KILA).

KILA ei saa myöntää poikkeuksia tai antaa lausuntoja IFRS-standardeista. Lautakunta voi kuitenkin ottaa kantaa standardien soveltamiseen Rahoitustarkastukselle sekä Vakuusvalvontavirastolle niiden valvontatehtävää ajatellen. Lausuntoja voi myös antaa edellä mainittujen valvottaville hakemukseen perustuen, mikäli lausuntopyyntö liittyy valvontatehtävään. Tämän lisäksi KILA voi ottaa kantaa IFRS-tilinpäätösten laadintaan liittyviin kysymyksiin siltä osin kuin ne koskevat kirjanpitolainsäädöksiä. Kirjanpitolain soveltamisessa voidaan sallia noudatettavan täydentävänä tai vaihtoehtoisena normistona IFRS-standardiin perustuvia kirjaustapoja. Tällöin, kun kyseessä on kansallisen säädösten mukaisesti tehtävä tilinpäätös, kyse ei ole IFRS-standardin tulkinnasta ja KILA voi antaa ohjeita. Varsinainen IFRS-standardien tulkinta on direktiivin mukaisesti pysyvän tulkintakomitean, IFRIC:n vastuulla (HE 209/2004).

Lautakunnan päätehtävänä on hyvän kirjanpitotavan edistäminen antamalla tulkintoja sen sisällöstä. Kirjanpitolautakunta voi antaa tulkintoja oma-aloitteisesti tai hakemuksesta. KILA päättää kuitenkin itse, mistä aiheesta se antaa tulkinnan. Sillä ei siis ole velvollisuutta antaa lausuntoa tai ohjetta. Kirjanpitolautakunnan ohjeilla ja lausunnoilla ei ole lainvoimaa eli ne eivät suoraan sido kirjanpitovelvollista. Niillä on kuitenkin välillinen vaikutus. Oikeustapauksissa tuomioistuin arvioi KILA:n lausuntojen ja ohjeiden avulla, onko kirjanpitovelvollinen noudattanut hyvää kirjanpitotapaa (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 20).

Valtioneuvosto nimittää kirjanpitolautakunnan jäsenet kolmeksi vuodeksi kerrallaan. KILA:ssa on puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja sekä vähintään kuusi ja enintään kymmenen muuta jäsentä. Jokaiselle jäsenelle puheenjohtajaa lukuun ottamatta nimitään varajäsen samalla tavalla kuin varsinaisetkin jäsenet. KILA:n jäsenten tulee olla kirjanpitoon hyvin perehtyneitä. KILA pyritään muodostamaan siten, että jäsenten ammattitaito ja kokemus on lautakunnan tehtäviin nähden mahdollisimman kattava ja monipuolinen. Yhdeltä jäseneltä ja hänen varajäseneltään vaaditaan lisäksi oikeustieteen kandidaatin tutkinto (KPL 8:2.4). KILA:n kokoonpano vuonna 2009 on kuvattu liitteessä 2.

Hakemus KILA:n tulkinnalle on tehtävä kirjallisesti. Hakemukseen on liitettävä asian ratkaisemiseksi tarvittavat selvitykset. Kirjanpitolautakunta kokoontuu puheenjohtajan tai tämän estyneenä ollessa varapuheenjohtajan kutsusta taikka jos puolet muista jäsenistä sitä vaatii. KILA on päätösvaltainen, kun kokouksessa on läsnä puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja sekä vähintään puolet muista jäsenistä. Käsiteltäessä poikkeuslupahakemuksia läsnä olevista vähintään yhdellä tulee olla oikeustieteen kandidaatin tutkinto. KILA:ssa käsiteltävien asioiden esittelyn lautakunnalle toimittavat sen ottamat sihteerit. Ennen esittelyä sihteerin on valmisteltava asia. Sitä varten hänen on hankittava tarpeelliset selvitykset ja lausunnot. Lautakunnalla on oikeus käyttää apunaan asiantuntijoita. KILA voi asian selvittämiseksi kuulla hakijaa tai asiantuntijaa myös suullisesti. Mikäli KILA ei ole tulkinnasta yksimielinen, ratkaisuksi tulee enemmistön kannattama kanta. Äänten mennessä tasan puheenjohtajan ääni ratkaisee. KILA:n kokouksista pidetään pöytäkirjaa, johon merkitään ehdotukset, äänestykset ja päätökset perusteluineen. Myös eriävät mielipiteet liitetään pöytäkirjaan ja arkistoidaan. Pöytäkirjan päätöskappale annetaan hakijalle ja jäljennös siitä TEM:lle. KILA voi myös antaa jäljennöksiä pöytäkirjasta muille viranomaisille. Tietyistä päätöksistä KILA:n tulee toimittaa pöytäkirjan jäljennös Verohallintoon. KILA voi myös halutessaan julkaista päätöksestä selostuksen (Asetus 1973/784). KILA:n yleisohjeet vuodesta 1983 sekä julkaistut lausunnot ja poikkeusluvat vuodesta 1974 on kerätty [www-osoitteeseen http://ktm.elinar.fi/ktm/fin/kirjanpi.nsf/Yleisohjesuomi?openView](http://ktm.elinar.fi/ktm/fin/kirjanpi.nsf/Yleisohjesuomi?openView).

IFRS-standardien tulkinta

IFRS-standardien virallinen tulkinta kuuluu yksinomaan IASC:n tulkintakomitealle (eli International Financial Reporting Interpretations Committee, IFRIC). IFRS-standardien kansainvälisyydestä johtuen myös standardien tulkinta on oltava kansainvälistä. Mikäli tulkinta toteutettaisiin kansallisella tasolla, kansainvälinen vertailukelpoisuus vaarantuisi (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 23–24). Myöskään IASCF:n muu organisaatio ei saa antaa tulkintoja. Siten esimerkiksi IASB:n henkilökunta ei voi antaa neuvoja IFRS-standardien tarkoituksesta (IASCF 2008, 28).

Suomessa kirjanpitolautakunnalla on oikeus tietyissä tapauksissa antaa tulkintoja IFRS-standardeihin liittyvissä asioissa. Nämä erityistapaukset on kuvattu aikaisemmin tässä tutkielmassa. Tätä tehtävää varten sekä muita KILA:n mahdollisesti osoittamia tehtäviä varten KILA:ssa on IFRS-jaosto. IFRS-jaostossa on puheenjohtaja, varapuheenjohtaja sekä vähintään neljä ja enintään kuusi muuta jäsentä, jotka TEM nimittää kirjanpitolautakunnan toimikaudeksi. Ministeriö nimittää jokaiselle jäsenelle puheenjohtajaa lukuun ottamatta henkilökohtaisen varajäsenen. Jaoston jäsenten tulee olla kansainvälisiin tilinpäätösstandardeihin hyvin perehtyneitä. IFRS-jaosto on päätösvaltainen, kun läsnä on puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja sekä vähintään puolet muista jäsenistä (Asetus 1973/784).

IFRIC:n tehtävänä on antaa ohjeistusta sellaisista tilinpäätökseen liittyvissä kysymyksissä, joita ei käsitellä IFRS-standardeissa. Lisäksi IFRIC antaa tulkintoja sellaisista IFRS-standardeista, joista on syntynyt tai näyttää syntyvän ristiriitaisia tai alkuperäisen tarkoituksen vastaisia tulkintoja. Standardit on pyritty tekemään periaatepohjaisiksi ja myös tulkinnat halutaan pitää yleisluontoisina. IFRIC ottaa ratkaistavakseen vain sellaisia asioita, joilla on laajempaa yritysjoukkoa koskevaa merkitystä (Kirjanpitolainsäädäntö 2008, 23–24).

IFRIC:n 14 jäsentä nimittää IASCF:n luottohenkilöt. Jäsenet tulevat eri maista ja erilaisista taustoista. Tarkoituksena on, että ryhmä olisi yhdistelmä teknistä osaamista sekä kokemusta niin kansainvälisestä liiketoiminnasta kuin käytännön kokemusta IFRS:n mukaisen tilinpäätöksen laadinnasta ja tulkinnasta. Jäsenet nimittävät IFRIC:n puheenjohtajaksi IASB:n jäsenen. Puheenjohtajalla on puheoikeus teknisissä kysymyksissä, mutta ei äänioikeutta IFRIC:n kokouksissa (IASCF 2008, 37). Vuonna 2009 IFRIC:n puheenjohtaja on Robert P Garnett (IASB Members 2009).

IFRIC:n kokoukset ovat yleisölle avoimia. Eri etutahot voivat esittää IFRIC:lle käsiteltäväksi asioita. IFRIC päättää, mitkä asiat se ottaa käsiteltäväkseen. Mikäli IFRIC päättää jättää käsittelemättä jonkin sille ehdotetun asian, se julkistaa ehdotuksen käsittelemättä jättämisestä perusteluineen. Yleisöllä on vielä mahdollista kommentoida ehdotusta käsittelemättä jättämisestä ennen kuin IFRIC tekee lopullisen päätöksen siitä, käsitelläänkö asiaa. IASB:n henkilöstö laatii IFRIC:lle asialistalle hyväksytyistä asioista

yhteenvedon eli niin kutsutun issues summaryn. Dokumentissa on kuvaus aiheesta ja siihen on myös tarkoitus kerätä asiasta päättämiseksi tarvittavat tiedot. Issues summaryn perusteella IFRIC päättää tulkintaluonnoksesta. Tulkintaluonnos hyväksytään, mikäli korkeintaan neljä jäsentä vastustaa sitä (IASCF 2008, 25). Äänestettäessä IFRIC:n jokaisella jäsenellä on yksi ääni. IFRIC:n jäsenet eivät ole eri etutahojen edustajia, vaan heidän tulee äänestää itsenäisesti, oman mielipiteensä mukaan Tulkinta hyväksytään, mikäli korkeintaan neljä jäsentä äänestää sitä vastaan. (IASCF 2008, 37).

Tulkintaluonnos julkistetaan, mikäli korkeintaan neljä IASB:n jäsentä ei ole vastustanut sitä viikon kuluessa luonnoksen valmistumisesta. IFRIC käsittelee luonnoksen saamat kommentit ja muodostaa niiden perusteella tulkinnan. Tulkinta hyväksytään IASB:n käsiteltäväksi, mikäli korkeintaan neljä IFRIC:n jäsentä vastustaa sitä. Lopullisen hyväksymisen tulkinta saa, mikäli IASB:n jäsenistä vähintään yhdeksän kannattaa sitä. IASB julkaisee hyväksytyt tulkinnat ja niistä tulee osa IFRS-standardia. (IASCF 2008, 25).

Ennen maaliskuuta 2002 tulkintoja tekevä elin oli SIC, Standards Interpretations Committee. Sekä SIC että IFRIC-tulkinnat kuuluvat IFRS-standardiin. Yritys ei saa ilmoittaa noudattavansa IFRS-standardia, mikäli se ei noudata myös kaikkia virallisia tulkintoja (Deloitte. IAS PLUS, Summaries of Interpretations). 1.1.2009 mennessä on julkaistu 17 IFRIC-tulkintaa, joista voimassa on 16. IFRIC 3, joka koskee päästö-oikeuksien tilinpäätökseen kirjaamista, kumottiin kesäkuussa 2005. SIC-tulkinnoina tammikuun alussa 2009 olivat voimassa numerot 7, 10, 12, 13, 15, 21, 25, 27, 29, 31 ja 32 (IASB, IFRS 2009).

3.4 Valvonta

Valvonnalla tarkoitetaan tässä tutkielmassa sekä tilintarkastusta että tilintarkastusta ja kirjanpitoa valvovia elimiä. Valvonnalla on suuri merkitys tilinpäätöskäytäntöön. Valvonnan ensisijaisena tarkoituksena on varmistaa, että annettuja säädöksiä noudatetaan. Mallien mukaan säädöksiä noudattamista voidaan lisätä tekemällä säädöksistä sellaisia, että niiden noudattaminen on raportoijalle kannattavaa tai lisäämällä säädöksiä rikkomisen kiinnijäämisen riskiä tai rikkomuksesta annettavaa rangaistusta. Säädöksiä noudattaminen on yritykselle kannattavaa esimerkiksi silloin, kun säädösten mukainen raportointi houkuttelee yritykseen sijoittajia. Tätä keinoa hyödynnetään jo säädäntövaiheessa. Myös rangaistuksista, etenkin rangaistusasteikosta päätetään yleensä jo säädäntövaiheessa. Valvonnalla voidaan sen sijaan vaikuttaa siihen, kuinka suuri on todennäköisyys jäädä tehdystä raportointirikkomuksesta kiinni (Wagenhofer 2004, 21–27).

Pelkästään tilintarkastus ei riitä varmistamaan, että tilinpäätös ja raportointi on tehty säädösten mukaisesti. Tilintarkastuksen ongelmaa voidaan kuvata agenttiteoriaan perustuvalla mallilla. Agenttiteoria on kuvattu kappaleessa 1.3. Tilintarkastus liittyy agenttiteoriaan siten, että tilintarkastuksen avulla yrityksen omistaja pyrkii varmistumaan siitä, että yrityksen johto (agentti) toimii omistajien edun mukaisesti ja raportoi totuudenmukaisesti. Agenttiteorian mukaisesti johto voi pyrkiä hyödyntämään asemaansa ja vääristelemään tulosta johdolle edullisempaan suuntaan. Mikäli kiinnijäämisen riskiä ei ole, johto todennäköisesti myös tekee näin. Tilintarkastuksen tarkoituksena on ennaltaehkäistä raportoinnin vääristelyä, sillä tilintarkastus tarkoittaa sitä, että kiinnijäämisen riski kasvaa. Tilintarkastuksen vaikutusta voi pienentää se, että tarkastustoiminta maksaa. Tilintarkastaja voi pyrkiä maksimoimaan tarkastuspalkkiosta hänelle jäävän voiton minimoimalla tarkastuksesta aiheutuvat kulut ja siten myös tarkastuksen. Mikäli johto tietää tarkastajan toimivan näin, tarkastuksen vääristelyä ehkäisevä vaikutus pienenee. Tilintarkastuksen valvonnan tarkoituksena on lisätä epäluotettavan tarkastuksen kiinnijäämisen riskiä. Kun tilintarkastajan riski jäädä kiinni huonosti tehdystä työstä kasvaa, se saa tarkastajan panostamaan enemmän tarkastukseen, mikä taas lisää raportoinnin oikeellisuutta. (Wagenhofer 2004, 21–27).

Tilintarkastajien toimintaa Suomessa valvoo keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta eli TILA sekä alueellisten kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat eli TIVA:t. Alueellisia kauppakamareita on 19, mutta kaikilla ei ole omaa TIVA:a. Esimerkiksi Etelä-Savon, Pohjois-Karjalan ja Kuopion kauppakamareilla on yhteinen TIVA, Itä-Suomen kauppakamarien tilintarkastusvaliokunta. Keskuskauppakamarin TILA:n tehtävänä on valvoa keskuskauppakamarin hyväksymiä tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä eli KHT-tilintarkastajia ja KHT-tilintarkastusyhteisöjä. Kauppakamarien TIVA:t taas valvovat hyväksymiään alueensa HTM-tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä. HTM-tilintarkastajan kotipaikka määrää sen TIVA:n, joka tilintarkastustoimintaa valvoo. Mikäli HTM-tilintarkastajalla ei ole kotipaikkaa Suomessa, valvonnasta vastaa Helsingin seudun keskuskauppakamarin TIVA (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2007, 249–250).

TILA:n ja TIVA:n valvontatehtäviin kuuluu (TilintL 40§):

- tilintarkastajien ammattitaidon ja muiden hyväksymisen edellytysten valvonta
- tilintarkastajien toiminnan valvonta eli tilintarkastuslain ja säännösten noudattamisen valvonta
- tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksen valvonta
- kansainvälinen valvontayhteistyö

Tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt ovat velvoitettuja luomaan sellaisen laadunvalvontajärjestelmän, jonka avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastus on suoritettu säännösten mukaisesti ja tilintarkastusraportit ovat luotettavia. Toisin sanoen laadunvalvontajärjestelmän tarkoituksena on huolehtia, että tilintarkastus-

kertomus on asianmukainen. Mikäli tilintarkastuskertomus on puhdas eli siinä ei ole huomautettu tilinpäätöksen puutteista tai virheistä, olennaisia virheitä ei pitäisi pystyä asianmukaisin tarkastusmenetelmin huomaamaan. TILA ja TIVA:t tekevät tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille laaduntarkastuksen vähintään kerran kuudessa vuodessa. Mikäli kyse on julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhtiön (ns. pörssi-yhtiön) tilintarkastajasta, tehdään laaduntarkastus vähintään kerran kolmessa vuodessa (Horsmanheimo ym. 2007, 257–277).

Kauppakamarit ovat elinkeinoelämän edunvalvontaa suorittavia yhteisöjä. Suomessa kauppakamarin jäsenenä on erilaisia liiketoimintaa harjoittavia yhteisöjä, kuten yrityksiä, julkisyhteisöjä, elinkeinonharjoittajia, kuntia ja yhdistyksiä (Keskuskauppakamari, Liity jäseneksi). Tilintarkastuksen valvontaa suorittavat elimet TILA ja TIVA:t eivät siis ole varsinaisia viranomaisia vaan liike-elämän etujärjestön alaisia. TILA ja TIVA:t suorittavat kuitenkin viranomaisluonteisia tehtäviä ja siksi niistä on säädelty laissa. Varsinkin TILA:n riippumattomuutta ja viranomaisluonnetta korostettiin vuonna 2007 voimaan astuneessa tilintarkastuslaissa. Aikaisemmin TILA:n nimitti keskuskauppakamari, mutta nykyisin Työ- ja elinkeinoministeriö valitsee TILA:n puheenjohtajan, varapuheenjohtajan sekä kolme jäsentä, loput yhdeksän jäsentä nimittää keskuskauppakamari. TILA puolestaan nimittää TIVA:n puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan. TILA:n loput kuusi jäsentä nimittää kyseinen kauppakamari. TILA:n tai TIVA:n puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja ei voi olla KHT- tai HTM-tilintarkastaja. Muissa jäsenissä tulee olla tasapuolisesti KHT- tai HTM-tilintarkastajia, elinkeinoelämän edustajia sekä alan tutkimuksen-, opetuksen tai lainsäädännön asiantuntijoita (Horsmanheimo ym. 2007, 287–288).

Suomalaiset hyväksytyt eli KHT tai HTM tilintarkastajat voivat toimia sekä suomalaisten säännösten että IFRS:n mukaan tehtyjen tilinpäätösten tilintarkastajina. Myös ulkomaiset voivat toimia Suomessa tilintarkastajina, mikäli heidät on hyväksytty tilintarkastajiksi Suomessa keskuskauppakamarin tai kauppakamarin toimesta tai he ovat hyväksytty tilintarkastajaksi jossakin Euroopan talousalueen valtiossa (Horsmanheimo ym. 2007, 38–39). Tilintarkastajien valvonnassa noudatetaan ns. kotivaltion periaatetta eli valvonnasta vastaa tilintarkastajan kotivaltio. Tämän mukaan esimerkiksi saksalaisen tilintarkastajan toimintaa Suomessa valvotaan Saksan lainsäädännön mukaan ja saksalaisten toimesta. Poikkeuksen tähän kotivaltioperiaatteeseen luo Euroopan talousalueen ulkopuoliset valtiot. Mikäli kyseisen valtion valvonnan ei ole arvioitu vastaavan Euroopan talousalueen valvontaa, suoritetaan valvonta suomalaisen käytännön mukaan (Horsmanheimo ym. 2007, 317–325).

Kirjanpitolain noudattamista valvoo työ- ja elinkeinoministeriö, jolla on oikeus saada lain noudattamisen valvontaan virka-apua poliisilta. Patentti- ja rekisterihallitus valvoo tilinpäätöksen ilmoittamisvelvollisuuden noudattamista. Lisäksi finanssivalvonta vastaa kirjanpitolain noudattamisen valvonnasta mm. pankkien, sijoitusyritysten ja sijoitus-

rahastojen osalta (KPL 8:1). Finanssivalvonta on 1.1.2009 Suomen pankin yhteyteen perustettu itsenäinen viranomaisen. Finanssivalvonnalle siirtyivät entisten rahoitustarkastuksen (Ratan) ja vakuutusvalvontaviraston tehtävät (Finanssivalvonta 2009, Tietoa finanssivalvonnasta).

Valvonta vaikuttaa tilinpäätöskäytäntöön myös siksi, että valvontaa suorittavat tahot osallistuvat säädösten kehittämiseen. Suuret tilintarkastusyhteisöt kuten KPMG, Ernst&Young, Deloitte ja PricewaterhouseCoopers suorittavat merkittävän osan suomalaisten yritysten tilintarkastuksista. Tämän lisäksi ne osallistuvat tilintarkastuksen valvontaan KILA:n ja KIVA:n jäseninä. Suuret tilintarkastusyhteisöt ovat myös merkittäviä tekijöitä tilintarkastussäännösten kehittäjinä ja tulkitsijoina sekä IFRS-standardin että suomalaisen säännösten osalta. Vaikka niillä ei olisi virallista asemaa säännösten kehittämisessä, kommentointi ja kuulemismenettelyn kautta ne pääsevät joka tapauksessa osallistumaan. Kirjanpitolain noudattamista valvovilla viranomaisilla sen sijaan on virallinen asema säädösten kehittämisessä. Työ- ja elinkeinoministeri, joka vastaa lain noudattamisen valvonnasta, vastaa myös lain kehittämisestä sekä tulkinnasta. Lain tulkintahan on TEM:n alaisen kirjanpitolautakunnan eli KILA:n vastuulla.

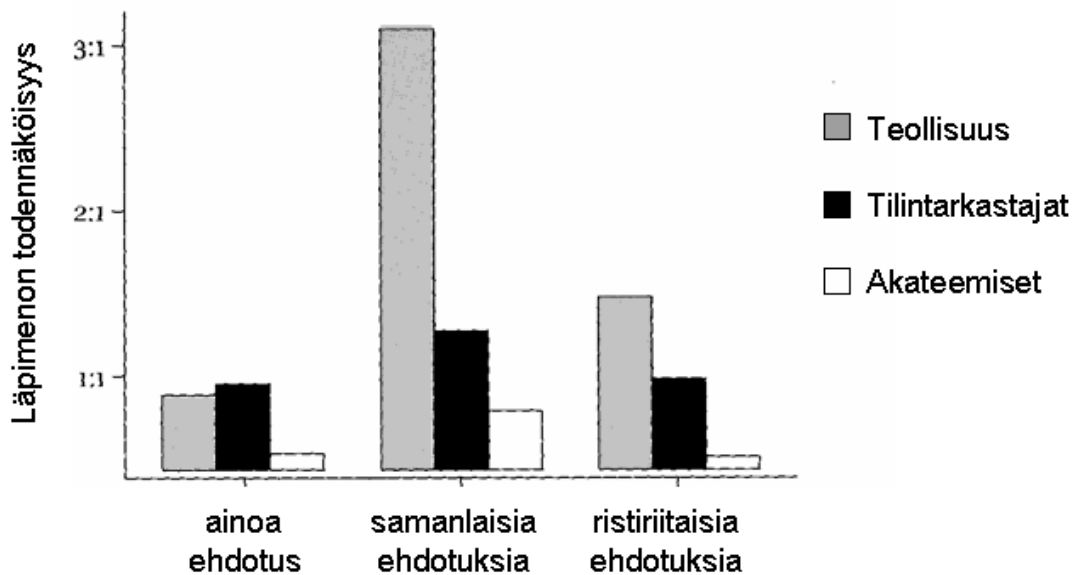
3.5 Tilinpäätöskäytäntö muodostuu ihmisten yhteistyöllä

Tilinpäätöskäytäntö muovautuu lain- tai standardien säädännön, tulkinnan ja valvonnan kautta. Edellä kuvatussa käy ilmi, että tilinpäätöskäytännön muodostuminen on monimutkainen prosessi, johon osallistuu useita eri tahoja. Tilinpäätöskäytäntö on ihmisten luomaa. Muokkaamiseen osallistuvat tahot ovat yhteiskunnallisia instansseja eli ne ovat olemassa vain, koska olemme sopineet, että ne ovat olemassa. Lakia tai standardia eivät itse asiassa tee eduskunta tai IASB, vaan sen tekevät ihmiset: toimielimiin valitut ihmiset. Usein sanotaan esimerkiksi, että ”eduskunta päätti”. Todellisuudessa kuitenkin kansanedustajien enemmistö päätti. Osa kansanedustajista saattoi olla eri mieltä, mutta koska yhteisesti on sovittu, että toimitaan, kuten enemmistö tahtoo, enemmistön päätös katsotaan kaikkien toimielimen jäsenten päätökseksi. Eduskunnalla ei sinällään ole omaa tahtoa, vaan kansanedustajilla on tahto ja enemmistön näkemystä pidetään eduskunnan tahtona.

Tässä luvussa on esitelty ihmisiä, jotka muodostavat eri instansseja, joissa päätetään tilinpäätöskäytännöstä. He tulevat eri taustoista ja heillä jokaisella on omat vaikutimensa. Osa pitää jonkin tietyn ryhmän etuja tärkeänä ja osa yrittää löytää yleisesti parhaan ratkaisun. Yleinen hyväkään ei ole yksiselitteistä. Tilinpäätöskäytännön muokkaajat joutuvat pohtimaan, edistääkö yleistä hyvää esimerkiksi se, että tieto on tasapuolisesti kaikkien saatavilla vai pitäisikö kuitenkin painottaa oikeutta liikesalaisuuksiin. Tai onko parempi, että tilinpäätökset ovat helposti keskenään vertailta-

vissa kuin se, että jokainen tilinpäätös on tekijänsä näköinen ja kuvaa parhaalla mahdollisella tavalla juuri kyseistä yritystä. Jonkun mielestä paras tilinpäätöskäytäntö on sellainen, joka on teoreettisesti oikea, esimerkiksi jonkin tietyn teorian mukainen, loogisesti yhdenmukainen tai tulos on lähimpänä ideaalista economic incomea.

Erityisesti lainsäädäntöön ja standardeihin vaikuttaa niistä päättävien henkilöiden näkemysten lisäksi lobbaus eli eri säädäntöelinten ulkopuolelta tulevien tahojen pyrkimykset. Saksassa tehtiin tutkimus lobbauksesta neljännen direktiivin implementoinnin aikaan. Tutkimuksessa tahot, jotka pyrkivät vaikuttamaan lainsäädäntöön, olivat laskentatoimen akateemiset piirit, teollisuus tilinpäätöksen laatijan ominaisuudessa sekä tilintarkastajat. Tutkimuksessa tarkasteltiin etutahojen toimittamia kommentteja tai ehdotuksia. Niitä oli yhteensä 269 ja 148 niistä oli menestyksekkäitä eli ne otettiin huomioon lainsäädännössä. Ehdotuksen läpimenoon vaikutti se, ehdottiko asiaa vain yksi etutaho vai useampi. Pienin todennäköisyys ehdotuksen läpimenoon oli silloin, kun toinen etutaho oli tehnyt ehdotuksen kanssa ristiriitaisen ehdotuksen (McLeay, Ordelheide & Young 2004, 305–312). Kuviossa 8 esitetään eri etutahojen ehdotusten läpimeno todennäköisyyksiä suhteutettuna toisten etutahojen todennäköisyyksiin.

Kuvio 8 Konsensuksen ja konfliktin vaikutus etutahojen ehdotuksen läpimenoon (McLeay, Ordelheide & Young 2004, 308).

Yllä oleva kuvio osoittaa tutkimuksen tuloksista sen, että yhdenkään etutahon valta lainsäädäntöön ei ole yksinvaltaa. Lainsäätäjien suhtautuminen ehdotuksiin oli huomattavasti suopeampaa silloin, kun useampi etutaho esitti samansuuntaisia muutoksia. Kokonaisuutena minkä tahansa ehdotuksen todennäköisyys tulla hyväksytyksi kaksinkertaistui (2:1), mikäli toinen etutaho oli tehnyt samankaltaisen ehdotuksen. Yllä oleva kuvio havainnollistaa myös tutkimuksen tuloksia, joiden mukaan teollisuus oli etu-

tahoista vahvin. Ehdotuksista, joista oli konsensus eli toinenkin etutaho oli tehnyt samankaltaisen ehdotuksen, sai teollisuus läpi huomattavasti enemmän kuin muut. Myös konfliktiehdotuksista eli niistä ehdotuksista, joista toinen etutaho oli jättänyt vastakkaisen ehdotuksen, hyväksyttiin teollisuuden ehdotuksista eniten. Tutkimuksen mukaan teollisuuden kaikista ehdotuksista hyväksyttiin 68 % kun taas akateemisten ehdotuksista meni läpi 38 %. Tämä ei ole suoraan nähtävissä kuvioista, mutta tulos on yhteneväinen kuvion kanssa. (McLey, Ordelheide & Young 2004, 304–312).

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää valta-asetelmia, joten siitä ei käy ilmi, millaisia ehdotuksia eri etutahot tekivät. Merkillepantavaa on, että tutkimuksessa etutahot on luokiteltu kolmeen eri kategoriaan mutta erilaisia yhteisöjä, jotka ehdotuksia ja kommentteja lähettivät, oli useampia. Esimerkiksi kahden yhdistyksen, Gesellschaft für Finanzwissenschaft in der Unternehmensführung (talous ja hallinto) ja Spitzenverbände der deutschen Wirtschaft (teollisuus) kommentit ja ehdotukset olivat niin yhteneväisiä, että ne voitiin luokitella samaan kategoriaan, joka edusti tilinpäätöksen laatijoita ja nimettiin etutahoksi teollisuus. Myös tilintarkastajilta tuli kommentteja kahdelta eri instituutiolta ja kommentit olivat keskenään yhdenmukaisia, joten yhdistettiin yhdeksi etutahoksi. Akateemisten kommentteja tuli yhdeltä taholta (McLey, Ordelheide & Young 2004, 294–295). Siitä, että eri instansseilta tulleet kommentit ovat keskenään niin yhtenäisiä, että ne voidaan katsoa yhdeksi etutahoksi, voidaan päätellä, että eri etutahoilla on jonkinlainen oma yhtenevä käsitys tai toivetila siitä, millaiseksi tilinpäätöskäytännön tulisi kehittyä. Monet aikaisemmin tässä luvussa luetellut henkilöt, jotka muokkaavat tilinpäätöskäytäntöä, edustavat myös jotakin etutahoa, tilinpäätöksen laatijoita, tilintarkastajia tai laskentatoimen akateemista maailmaa. Heidän taustallaan olevan etutahon näkemys tilinpäätöskäytännöstä ei voi olla vaikuttamatta heidän päätöksiinsä.

Tilinpäätöskäytäntö syntyy ihmisten toiminnan tuloksena. Mitä useampi ihminen haluaa tilinpäätöskäytännön kehittyvän tiettyyn suuntaan, sitä suuremmalla todennäköisyydellä näin myös tapahtuu. Edellä kuvatun tutkimuksen mukaan ehdotuksen hyväksymisen todennäköisyys oli suurempi, jos sitä esitti useampi etutaho. Käytäntö ei muodostu kuitenkaan pelkästään lainsäädännöstä ja standardeista. Tilinpäätöskäytäntö on käytäntöä vasta, kun niin toimitaan käytännössä. Tähän vaikuttaa tehdyt tulkinnat sekä tilinpäätösten laatijoiden tekemät ratkaisut. Käytännöksi muodostuu se, mitä enemmistö noudattaa. Tämä vaatii yhteistyötä. Lainsäätäjät eivät ainoastaan kokoontu yhteen äänestämään kukin oman mielipiteensä mukaan. Myöskään eri etutahojen yhteneväiset näkemykset eivät ole syntyneet niin, että jo alun perin samoin ajattelevat ovat päätyneet samoihin yhdistyksiin. Yhteinen näkemys ja yhteinen tilinpäätöskäytäntö syntyvät keskustelemalla ja kompromisseilla. Se on eräänlaista kaupankäyntiä: joku luopuu itselle vähemmän tärkeästä asiasta, jotta voisi saada läpi tärkeämmän asian.

4 TILINPÄÄTÖKSEN PERUSTEET

4.1 Tilinpäätöksen tarkoitus

Martti Saarion mukaan kirjanpidon päätehtävä on erilläänpito. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjanpidon tarkoituksena on ensisijaisesti pitää talousyksikön, kuten yrityksen, rahat, menot ja tulot erillään toisten talousyksiköiden rahoista, menoista ja tuloista. Vaikeinta erilläänpito on yrityksen ja sen omistajien yksityistalouksien välillä, varsinkin silloin, kun omistajia on vähän ja yrityksessä ei ole omistajista erillistä johtoa. Myös sisaryhtiöiden välinen rajanveto saattaa olla hankalaa (Saario 1959, 18–19). Toiseksi kirjanpidon tehtäväksi mainitaan tuloslaskentatehtävä. Kirjanpidolla kerätään aineisto rekisteröimällä liiketapahtumat tileille. Erilläänpito tehtävän perusteella nämä liiketapahtumat on rajattu kuuluviksi eri talousyksiköille. Jokaiselle talousyksikölle lasketaan tulos kirjanpidon aineiston perusteella tulos (Majala 1987, 20–21). Tilinpäätöksen tarkoituksena on jaksottaa tulos eri tilikausille. Tilinpäätös tarkoittaa siis kirjanpidon paloittelemista tilikausille (Saario 1959, 77–81). Saarion teorian perusteella voidaan kirjanpidolla sanoa olevan edellä mainittujen teoreettisten tehtävien lisäksi myös sovellettu tehtävä, hyväksikäyttötehtävä. Tällä tarkoitetaan, että kirjanpitoa ja tilinpäätöstä voidaan käyttää hyväksi esimerkiksi johdon toiminnan tuloksellisuuden arvioimisessa. Kirjanpidon ja tilinpäätöksen tehtävänä on siis myös tyydyttää yrityksen ja sidosryhmien informaatiotarpeen tyydyttäminen (Majala 1987, 21).

IFRS puolestaan lähtee liikkeelle hyväksikäyttötehtävästä: ”*Tilinpäätöksen tarkoituksena on tuottaa yhteisön taloudellista asemaa, toiminnan tulosta ja taloudellisen aseman muutoksia koskevaa informaatiota, josta on hyötyä laajalle käyttäjäkunnalle taloudellisessa päätöksenteossa.*”

IFRS:n perusteet on kuvattu IASB:n viitekehyksessä (Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements). Viitekehyksessä on määritelty muun muassa tilinpäätöksen tarkoitus, perusoletukset ja tilinpäätöksen laadulliset ominaisuudet (Räty & Virkkunen 2004, 72). Tilinpäätöksen käyttäjiksi IASB-viitekehys tunnistaa sijoittajat, henkilöstön, lainanantajat, tavarantoimittajat, asiakkaat, julkisen vallan sekä suuren yleisön (IASCF 2008, 48). Nämä sidosryhmät suurta yleisöä lukuun ottamatta ovat yleisestikin tunnistettu kirjanpidon sidosryhmiksi. Lisäksi sidosryhmänä mainitaan usein myös yrityksen johto (Majala 1987, 22).

Jokaisen tilinpäätöksen käyttäjän kohdalle on myös lueteltu tietotarpeita, joihin tilinpäätöksestä haetaan vastauksia. Sijoittajia kiinnostaa sijoituksen riski ja tuotto. Riskiin ja tuottoon, kuten osingonmaksuun liittyviä tietoja sijoittaja hyödyntää sijoituspäätöksiä tehdessään. Henkilöstö hakee tilinpäätöksestä tietoa yrityksen vakavaraisuudesta ja

kannattavuudesta. Tällä perusteella tehdään arvioita yrityksestä työnantajana, esimerkiksi yrityksen palkanmaksukyvyistä. Lainantajat taas haluavat tietää, pystyykö yritys maksamaan lainojen lyhennykset ja korot ajallaan. Tavarantoimittajat ja muut velkojat ovat kiinnostuneita yrityksen maksukyvyistä lyhyemmällä ajanjaksolla kuin lainantajat. Asiakkaita kiinnostaa tieto toiminnan jatkuvuudesta erityisesti, jos heillä on pitempiaikaisia sitoumuksia yritykseen tai mikäli asiakas on yrityksen toimittavista tuotteista riippuvainen. Julkinen valta eri elimineen hakee tilinpäätöksestä tietoja esimerkiksi verotusta, tilastoja ja toiminnan säätelyä varten. Yritys vaikuttaa myös muuhun ympäristöönsä kuin liikesuhteisiin sidosryhmiin ja julkiseen valtaan. Tämä muu ympäristö, ns. suuri yleisö voi hakea tilinpäätöksestä tietoa yrityksen työllistämisaikutuksista, yrityksen menestyksestä sekä yrityksen eri toiminnoista (IASCF 2008, 48–49).

Merkillepantavaa IASB-viitekehyksen mukaisissa tilinpäätöstiedon hyväksikäyttäjissä on se, että se ei sisällä yrityksen johtoa. Yrityksen johto hyödyntää toki taloudellista informaatiota päätöksenteossa, mutta tilinpäätöskäytännössä heidän tietotarpeitaan ei oteta huomioon. Tilinpäätös kuuluu ulkoiseen laskentatoimeen, jonka tarkoituksena on tuottaa tietoa nimensä mukaisesti varsinaisen yrityksen liiketoiminnan ulkopuolisille henkilöille. Johdon tietotarpeita tyydyttämään on tarkoitettu ns. sisäinen laskentatoimi tai johdon laskentatoimi. Yritys voi sisäisessä käytössään jalostaa ja hyödyntää taloudellista informaatiota parhaaksi katsomallaan tavalla, eikä sitä ole tarpeen säädellä (Alexander & Nobes 2007, 4–5).

IFRS tunnistaa useita eri tilinpäätöstiedon käyttötarpeita, mutta tunnustaa, että kaikkia tietotarpeita tilinpäätös ei pysty täyttämään. Tämä johtuu osittain siitä, että tilinpäätösinformaatio keskittyy rahamääräiseen tietoon ja toisaalta siitä, että tilinpäätös kuvastaa menneisyyden liiketapahtumia. Lisäksi käyttäjien tietotarpeet ovat osittain ristiriitaisia. IFRS-standardissa sijoittajien tietotarpeiden tyydyttäminen on nostettu etusijalle, koska he sijoittavat yritykseen riskipääomaa ja siksi ”heidän tietotarpeensa täyttävä tilinpäätös täyttää myös useimmat muiden käyttäjien tilinpäätöksen avulla tyydytettävissä olevat tietotarpeet”. (IASCF 2008, 48).

4.2 Hyvä kirjanpitolaki

Hyvä kirjanpitolaki koskee sekä juoksevaa kirjanpitoa, että tilinpäätöksen laatimista. Molemmat on tehtävä hyvää kirjanpitolakia noudattaen (HE 173/1997). Kirjanpitolaki velvoittaa noudattamaan hyvää kirjanpitolakia, muttei määrittele, mitä se tarkalleen ottaen on. KPL 3:1:ssä todetaan ainoastaan: ”Kirjanpitolain noudattaminen on noudatettava hyvää kirjanpitolakia”.

Kirjanpitotavan katsotaan tarkoittavan sitä, kirjanpitoa tehdessä noudatetaan viranomaisten antamia määräyksiä ja ohjeita sekä yleisesti hyväksyttyä ja noudatettua käytäntöä. Hyvä kirjanpitotapa perustuu siis sekä säädöksiin että käytäntöön. Säädöksistä annetuilla tulkinnoilla on suuri merkitys hyvän kirjanpitotavan määrittelyssä. Toisaalta taas lakeja tulkittaessa tulee ottaa huomioon hyvä kirjanpitotapa eli kirjanpitotapaa käytetään apuna säädösten tulkinnassa. Tulkinnat taas ovat muokkaamassa hyvää kirjanpitotapaa (Järvinen ym. 2000, 49–50).

Hyvää kirjanpitotapaa arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä se, minkä säädösten mukaan kirjanpitoa arvioidaan että se, millainen tilinpäätöskäytäntö kyseiseen säännöstöön soveltuu. Hyvään kirjanpitotapaan kuuluvat ne säännöt ja menettelytavat, jotka on yleisesti hyväksytty kyseisenä ajankohtana kyseisellä alueella eli yhteiskunnassa. Hyvä kirjanpitotapa on siis sopimuksenvaraista (Järvinen ym. 200, 49–50). Yleisen hyväksynnän vaatimus merkitsee sitä, että täysin uudenlaiset kirjaustavat eivät ole hyvän kirjanpitotavan mukaisia. Menettelytapa, joka ei ole ollut aikaisemmin käytössä, ei voi olla yleisen käytännön mukainen eikä yleisesti hyväksytty.

Suomalainen kirjanpitolaki on pitkälti yhteneväinen EU-direktiivien säännösten kanssa, mutta arvioitaessa hyvää kirjanpitotapaa suomalaisen käytännön mukaan, tulee ottaa huomioon Suomessa omaksutut erityispiirteet (Kirjanpitolaki tänään 2008, 25–26). Kirjanpitolain esitöissä todetaan, että ”*Hyvä kirjanpitotapa saa sisältönsä kirjanpitoikäytännöstä ja -teoriasta.*” Tekstissä ei ole kuitenkaan viitattu erityisesti mihinkään tiettyyn teoriaan (HE 173/1997). Suomalainen tilinpäätöskäytäntö on pohjautunut meno-tulo-teoriaan, joten voitaneen olettaa, että hyvää kirjanpitotapaa arvioitaessa voidaan edelleen hyödyntää Saarion teoriaa. Sen sijaan kansainvälistä standardia sovellettaessa hyvä kirjanpitotapa tarkoittaa IFRS-standardien mukaan laadittua kirjanpitoa ja tilinpäätöstä. Kirjanpitolain hyväksymät käytännöt eivät välttämättä sovi IFRS-standardin mukaiseen hyvään kirjanpitotapaan. Koska kansainväliset standardit ohjaavat välillisesti myös suomalaisen kirjanpitoikäytännön kehitystä, voidaan IFRS-standardeista hakea viitteitä myös siitä, mikä on hyvää kirjanpitoikäytäntöä suomalaisten säännösten mukaan. Suoraan IFRS-standardeja ei voida soveltaa eikä suomalaisia säännöksiä voi käyttää IFRS:n mukaisen hyvän kirjanpitotavan arviointiin (Kirjanpitolaki tänään 2008, 25–26).

Hyvään kirjanpitotapaan on katsottu kuuluvaksi olennaisuuden periaate, vaikka siitä ei lainsäädännössä olekaan erikseen säädetty. Olennaisuuteen on viitattu muutamassa kohdassa lain esitöissä, mutta suoraa mainintaa olennaisuuden periaatteesta ei ole myöskään lain esitöissä. Olennaisuuden periaate onkin vakiintunut hyvään kirjanpitotapaan käytännön kautta.

Olennaisuus tarkoittaa, ettei tilinpäätöksen informaatioarvon kannalta epäolennaisia erii tarvitse käsitellä ehdottoman tarkasti. Mikäli tieto ei ole merkityksellinen tilinpäätöksen lukijan ja käyttäjän näkökulmasta, se on epäolennainen (Leppiniemi 2005,

191). Kirjanpitolautakunta on antanut yleisohjeessaan luvan yhdistellä tuloslaskelmassa vähämerkityksellisiä eriä. Samassa yhteydessä KILA on antanut ohjeen olennaisuuden arviointiin: ”vähämerkityksellisyyttä tulee tulkita suppeasti; epäselvässä tai tulkinnanvaraisessa tilanteessa yhdistelemistä ei tule tehdä.” (KILA yleisohje 21.11.2006).

Olennaisuuden arvioinnissa tulee tarkastella kyseisen erän merkitystä suhteessa tuloslaskelman ja taseen loppusummaan sekä yksittäisiin riveihin. Mikäli erä vaikuttaa huomattavasti tuloslaskelman tai taseen jonkin rivin summaan, vaarantaa se tilinpäätöksen tarkoituksen eli oikean ja riittävän kuvan muodostumisen. Olennaisuus sekä oikea ja riittävä kuva liittyvät siis toisiinsa (Leppiniemi 2005, 191).

4.3 Oikea ja riittävä kuva

Kirjanpitolain mukaan tilinpäätöksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot, jotta lukija pystyisi muodostamaan oikean ja riittävän kuvan kirjanpitovelvollisen taloudellisesta asemasta ja tuloksesta (KPL 3:2). Tämä vaatimus sisällytettiin kirjanpitolakiin vuonna 1986. Aikaisemmin oikean ja riittävän kuvan tulkittiin tarkoittavan sitä, että kirjanpitovelvollinen on noudattanut hyvää kirjanpito tapaa sekä tilinpäätösnormistoa (Järvinen ym. 2000, 314).

Nykyinen kirjanpitolain aihetta koskeva pykälä pohjautuu EU:n neljännen direktiivin toiseen artiklaan, joka on kokonaisuudessaan seuraava:

- ”1. Tilinpäätös käsittää taseen, tuloslaskelman ja liitetiedot. Nämä asiakirjat muodostavat yhden kokonaisuuden.*
- 2. Ne on laadittava selkeästi ja tämän direktiivin säännösten mukaisesti.*
- 3. Tilinpäätöksen on annettava oikea ja riittävä kuva yhtiön varoista ja vastuista, rahoitusasemasta sekä tuloksesta.*
- 4. Jollei tämän direktiivin säännöksiä soveltaminen riitä 3 kohdassa tarkoitettun oikean ja riittävän kuvan antamiseksi, on annettava lisätietoja.*
- 5. Jos jonkin tämän direktiivin säännöksen soveltaminen poikkeustapauksissa johtaa ristiriitaan 3 kohdan kanssa, tuosta säännöksestä on poikettava, jotta voidaan antaa 3 kohdassa tarkoitettu oikea ja riittävä kuva. Poikkeamiset sekä selvitys niiden perusteluista ja vaikutuksista varoihin ja vastuisiin, rahoitusasemaan sekä tulokseen on ilmoitettava liitetiedoissa. Jäsenvaltiot voivat määritellä kyseiset poikkeustapaukset ja antaa tarvittavat erityissäännökset.*
- 6. Jäsenvaltiot voivat sallia tai vaatia, että tilinpäätöksessä annetaan myös muita tietoja kuin ne, jotka siinä tämän direktiivin mukaan on annettava.” (78/660/ETY).*

Kaksi ensimmäistä kohtaa vastaa kirjanpitolain aikaisempaa tulkintaa. Jotta oikea ja riittävä kuva voisi muodostua, tulee tilinpäätös laatimia säädösten mukaisesti. Tämä on ensimmäinen edellytys, mutta EU-lainsäädännössä oikean ja riittävän kuvan vaatimusta on laajennettu. Kohdassa neljä todetaan, että oikean ja riittävän kuvan muodostamisen takaamiseksi on tarvittaessa annettava lisätietoja. Joissakin tapauksissa oikean ja riittävän kuvan vaatimus tarkoittaa siis, että kirjanpitovelvollisen on annettava tietoja, joiden antamista ei muutoin ole säädetty pakolliseksi. Kohdassa viisi oikean ja riittävän kuvan vaatimus asetetaan säädösten yläpuolelle. Mikäli säädösten mukaan laadittu tilinpäätös ei anna oikeaa ja riittävää kuvaa kirjanpitovelvollisen taloudellisesta asemasta ja tuloksesta, tulee säädöksistä poiketa.

Komissio täsmensi myöhemmin tulkintaa oikean ja riittävän kuvan antamisesta tulkitsevassa tiedonannossaan. Tulkitseva tiedonanto on komission virallinen mielipide asiasta, mutta se ei ole jäsenvaltioita velvoittavaa oikeutta. Tulkitsevat tiedonannot eivät myöskään rajoita tuomioistuimien tulkintoja eli tuomioistuimet voivat tehdä tulkitsevasta tiedonannosta poikkeavia ratkaisuja. Komission kanta on, että kirjanpitovelvollisen on itse sovellettava oikean ja riittävän kuvan periaatetta. Kirjanpitovelvollisen on siis itse arvioitava, milloin sen on syytä antaa lisätietoja tai poiketa direktiivin säännöksistä. Säännöksistä voidaan kuitenkin poiketa vain silloin, kun lisätietojen avulla ei voida antaa oikeaa ja riittävää kuvaa. Tällaiset tapaukset ovat poikkeuksellisia (Euroopan yhteisöjen virallinen lehti 1998, C 16, 5–6).

Neljännän direktiivin toisen artiklan viidennessä kohdassa jäsenvaltioille annetaan mahdollisuus määritellä poikkeustapaukset, joissa direktiivin säännöksistä poiketaan. Tulkitsevassa tiedonannossa tätä täsmennetään vielä toteamalla, että yhdenmukaistamista ajatellen jäsenvaltiot eivät voi kuitenkaan antaa tämän perusteella yleisluonteista kirjanpitosääntöä, joka on direktiivin säännösten vastainen. Jäsenvaltiot eivät myöskään saa hyödyntää kyseistä säännöstä luodakseen kirjanpitokäytäntöön uusia vaihtoehtoja, jotka eivät ole yhdenmukaisia direktiivin kanssa (Euroopan yhteisöjen virallinen lehti 1998, C 16, 5-6).

Direktiivin säännöksellä tarkoitetaan, että kirjanpitovelvollisen on pyrittävä oikeaan ja riittävään kuvaan tarvittaessa jopa direktiivin säännöksistä poikkeamalla. Säännöksistä poikkeamisen tulee kuitenkin olla yksittäinen poikkeustapaus. Toisaalta tästä on vastuussa kirjanpitovelvollinen, mutta taas toisaalta kansallinen lainsäätäjät voi määrittellä, mitä tällaiset poikkeustapaukset ovat. Kuitenkaan poikkeustapauksien määrittelyllä ei saada tehdä direktiivin vastaista yleissääntöä. Tilanne on ristiriitainen, koska poikkeustapauksien määrittely tarkoittaisi juuri tällaista yleissääntöä.

Kuten aikaisemmin todettiin, suomalainen kirjanpitolainsäädäntö pohjautuu oikean ja riittävän kuvan säädösten osalta neljänteen direktiiviin ja neljättä direktiiviä käytetään ohjenuorana oikeat ja riittävät tiedot käsitteen tulkinnassa. Tämä käy ilmi nykyisen kirjanpitolain esitöistä (Järvinen ym. 2000, 314). Lain mukaan oikeiden ja riittävien

tietojen antamiseksi on tarpeelliset lisätiedot ilmoitettava liitetiedoissa, aivan kuten artiklan kaksi neljännessäkin kohdassa määrätään. Sen sijaan artiklan viidennessä kohdassa määriteltyä poikkeamista direktiivin säännöksistä ei kirjanpitolaissa ole. Kirjanpitolaissa todetaan ainoastaan: ”*Kauppa- ja teollisuusministeriön asetuksella voidaan säätää siitä, milloin ja miten saadaan poiketa tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevista säännöksistä oikean ja riittävän kuvan antamiseksi.*” (KPL 3:2). Tällaista asetusta ei kuitenkaan ole annettu, ei kauppa- ja teollisuusministeriön tai sen seuraajaan työ- ja elinkeinoministeriön toimesta. Kirjanpitolaissa sen sijaan on yksi määräys, joka koskee poikkeuksia säädösten noudattamiseen. Kirjanpitolain mukaan kirjanpitolautakunta voi myöntää poikkeuksia kirjanpitolain säädöksiin koskien tilinpäätöksen laadinta-aikaa ja tytä- ja emoyhtiön tilikauden pituutta sekä säännöksistä koskien aineistojen säilyttämistä ulkomailla.

EU-direktiivissä oikean ja riittävän kuvan vaatimus tarkoittaa säännösten ja periaatteiden noudattamista, tarvittaessa ylimääräisten lisätietojen antamista sekä jopa säännöksistä poikkeamista. Kirjanpitolaissa oikean ja riittävän kuvan vaatimus tarkoittaa näistä ainoastaan kahta ensimmäistä. Oikean ja riittävän kuvan vaatimus ei kirjanpitolaissa ylitä muita säännöksiä, vaikka direktiivissä niin on säädetty. Suomi ja Saksa ovat ainoita EU-maita, joissa tätä neljännen direktiivin toisen artiklan viidettä kohtaa ei ole implementoitu lainsäädäntöön (Ekholm & Troberg 1997, 3). Viidennen kohdan implementointi olisi ristiriidassa suomalaisen lainsäädännön periaatteiden kanssa. Lainsäädännön tulkinnassa periaatteena on, että erityislaki syrjäyttää yleislain (KHO 64/2006; KILA 1824/2008). Kirjanpitolaki taas on yleislaki, joten mikäli erityislaeissa annetaan sen kanssa ristiriitaisia säädöksiä, tulee noudattaa erityislain säädöksiä (KILA 1824/2008). Jos kirjanpitolakiin, joka on yleislaki, kirjattaisiin säädös, joka määrää, että muita säädöksiä voidaan jättää noudattamatta oikean ja riittävän kuvan vuoksi, seuraisi tilanne, jossa yleislain säädöksellä ylitetään erityislain säädös, mikä taas ei ole mahdollista.

IFRS-standardien suhde oikeaan ja riittävään kuvaan määritellään IASB:n viitekehyksessä. Siellä oikeasta ja riittävästä kuvasta sanotaan seuraavaa: ”*Oikean kuvan antaminen/oikea esittäminen. Tilinpäätöksen sanotaan usein antavan oikean kuvan yhteisön taloudellisesta asemasta, toiminnan tuloksesta ja taloudellisen aseman muutoksista taikka esittävän ne oikein. Vaikka näitä käsitteitä ei varsinaisesti käsitellä näissä yleisissä perusteissa, keskeisten laadullisten ominaisuuksien ja asianmukaisten tilinpäätösnormien soveltaminen johtaa yleensä sellaiseen tilinpäätökseen, joka antaa sen, mikä yleensä ymmärretään oikeana ja riittävänä kuvana edellä tarkoitetuista asioista (tai niiden oikeana esittämisenä).*”

IFRS-standardit siis noudattavat oikean ja riittävän kuvan tulkinnassa vielä nykyistä kirjanpitolakiammekin suppeampaa linjaa. IFRS:n mukaan tilinpäätöksen tulisi muodostaa oikea ja riittävä kuva, mikäli standardeja ja periaatteita noudatetaan.

5 TILINPÄÄTÖSPERIAATTEET

5.1 Periaatteet EU-direktiivien mukaan

EU:n neljännen direktiivin 31. artiklassa käsitellään tilinpäätösperiaatteita. Artiklan mukaan tilinpäätöksessä ilmoitettavat erät tulee arvostaa seuraavia yleisiä periaatteita noudattaen:

- a) liiketoiminta oletetaan jatkuvaksi
- b) samojen arvostusmenetelmien noudattaminen tilikaudesta toiseen
- c) arvostuksessa on noudatettava varovaisuutta
 - aa) ainoastaan tilikauden loppuun mennessä toteutuneet voitot ilmoitetaan tilinpäätöksessä
 - bb) kaikki tilikauteen liittyvät vastuut on otettava huomioon, vaikka vastuu tulisi tietoon vasta tilinpäätöspäivän jälkeen
 - cc) kaikki arvon vähentyminen on otettava huomioon tilikauden tuloksesta riippumatta
- d) kaikki tilikauden tuotot ja kulut on otettava huomioon maksupäivästä riippumatta
- e) vastaaviin ja vastattaviin kuuluvat omaisuuserät on arvostettava erikseen
- f) tilikauden aloittavan taseen on vastattava edellisen tilikauden päättävää tasetta.

Yleisistä periaatteista saa poiketa vain erityisestä syystä. Poikkeaminen ja sen perustelut on ilmoitettava liitetiedoissa. Liitetietoihin on myös laskettava arvio poikkeamisen vaikutuksista tilinpäätöksen lukuihin (78/660/ETY, 31 artikla).

Lisäksi vuonna 2003 hyväksytty tilinpäätösdirektiivien muutosdirektiivi eli ns. modernisointidirektiivi antoi jäsenvaltiolle mahdollisuuden sallia tai vaatia, että liiketoimen tai sopimuksen tosiasiallinen luonne otetaan huomioon esitettäessä siihen perustuvia lukuja tuloslaskelmassa tai taseessa. Tätä periaatetta kutsutaan sisältöpainotteisuudeksi (2003/38/EY).

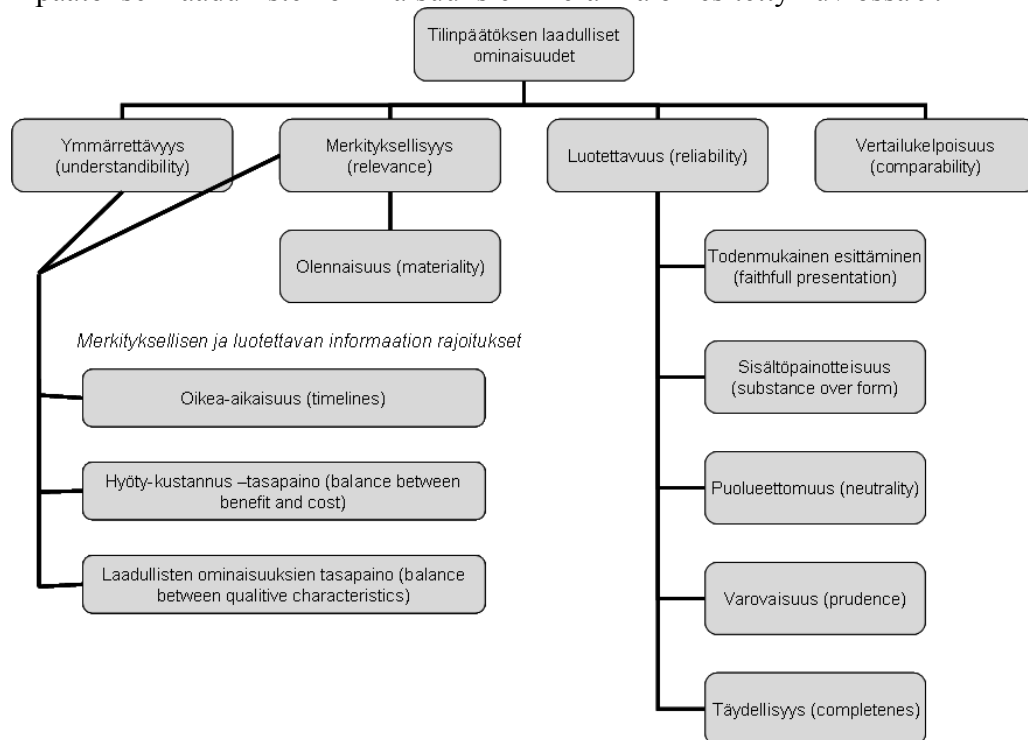
5.2 IASB:n viitekehys

IASB:n viitekehysten mukaan IFRS:n mukaisen tilinpäätöksen tarkoituksena on tarjota informaatiota yrityksen taloudellisesta asemasta, toiminnan tuloksesta ja taloudellisen aseman muutoksesta. Edellä mainittujen avulla tilinpäätösinformaation käyttäjälle tulisi muodostua ennen kaikkea käsitys yrityksen kyvystä tuottaa kassavirtaa (cash and cash

equivalents), kassavirran ajoittumisesta sekä kassavirtaan liittyvästä epävarmuudesta. Viitekehys määrittelee sijoittajan tietotarpeen tärkeimmäksi, mutta viitekehyksessä mainitaan myös, että tilinpäätöksen tarjoama informaatio on tarkoitettu laajalle käyttäjäryhmälle heidän taloudellista päätöksentekoaan varten. (Kallunki, Lantto & Sahlström 2008, 19–20).

IASB:n viitekehyksessä on kuvattu yleisiä periaatteita, joita tulee noudattaa tilinpäätöksen laatimisessa. Näitä kutsutaan perusoletuksiksi. Viitekehysten mukaan tilinpäätös on laadittava suoriteperusteisesti (accrual basis) ja laatimisessa on noudatettava jatkuvuuden periaatetta (going concern). Suoriteperusteisen mukaisesti liiketoimen vaikutus kirjataan, kun liiketoimi toteutuu, eikä rahavarojen siirtymisen perusteella. Viitekehysten mukaan suoriteperusteinen tilinpäätös antaa lukijalle tietoa maksusuoritteita aiheuttaneista toteutuneista liiketoimista sekä tulevista maksuvelvoitteista. Suoriteperusteinen tilinpäätös antaa tietoa myös tulevaisuudessa saatavista käteisvaroista. Jatkuvuuden periaate tarkoittaa sitä, että yrityksen toiminnan oletetaan jatkuvan. Mikäli yrityksellä on aikomus lopettaa toimintansa tai supistaa toimintojaan olennaisesti, tilinpäätös laaditaan toisella perusteella ja tämä poikkeaminen jatkuvuuden periaatteesta tulee ilmoittaa (IASCF 2008, 50).

Viitekehyksessä kuvaillaan neljä tärkeintä laadullista periaatetta tilinpäätösinformaatiolle: ymmärrettävyys, merkityksellisyys, luotettavuus ja vertailukelpoisuus. Laadulliset ominaisuudet ovat piirteitä, jotka tekevät tilinpäätösinformaatiosta hyödyllistä käyttäjälle (IASCF 2008, 50–51). Osaa laadullisista ominaisuuksista täsmentää lisämääreet. Tilinpäätöksen laadullisten ominaisuuksien hierarkia on esitetty kuviossa 9.

Kuvio 9 Tilinpäätöksen laadulliset ominaisuudet IASB:n viitekehysten mukaan.

Ymmärrettävyys tarkoittaa sitä, tilinpäätösinformaation tulee olla sellaisessa muodossa, että henkilön, jolla on tarvittavat tiedot liiketoiminnasta ja laskentatoimesta pystyy tilinpäätökseen huolellisesti tutustuttuaan ymmärtämään sitä sellaisenaan. Tilinpäätösinformaatio on merkityksellistä, kun sillä on vaikutusta informaation käyttäjien taloudelliseen päätöksentekoon. Merkityksellisyyteen vaikuttaa tiedon oikea-aikaisuus (engl. timeliness) ja olennaisuus (engl. materiality). Informaatio on olennaista päätöksenteon kannalta silloin, jos sen poisjättämisen seurauksena informaation käyttäjän päätös muodostuisi toisenlaiseksi. Tilinpäätösinformaation luotettavuus tarkoittaa sitä, että tilinpäätöksessä ei ole virheitä, informaatio on luotettavasti esitettyä (engl. faithful representation) sekä laadittu varovaisuuden periaatetta noudattaen (engl. prudence). Luotettavuus tarkoittaa myös tilinpäätöksen laatijan puolueettomuutta (engl. neutrality). Tilinpäätösinformaatio ei ole luotettavaa, kun sillä pyritään vaikuttamaan informaation käyttäjien päätöksiin. Vertailtavuus tarkoittaa sekä vertailtavuutta eri yritysten välillä että vertailtavuutta tilikaudesta toiseen. Vertailtavuuden kannalta on tärkeää, että käytetyt laskentamenetelmät on kuvattu. (Deloitte. IAS PLUS, Standards).

5.3 Suomen kirjanpitolaissa määritellyt periaatteet

Suomen liittyessä Euroopan unioniin lisättiin kirjanpitolakiin määritelmä yleisistä tilinpäätösperiaatteista. Kirjanpitolakiin otettiin tilinpäätösperiaatteet neuvoston neljännen direktiivin mukaisina. Nämä KPL 3:3:n tilinpäätösperiaatteet ovat yleisluontoisia ja yksityiskohdat on jätetty edelleen kirjanpitokäytännön muokattavaksi. Tilinpäätöksen lisäksi KPL 3:3:ssa määritellyt periaatteita tulee noudattaa soveltuvin osin myös tilikauden aikaisessa kirjanpidossa (Kirjanpitolaki tänään 2008, 230).

KPL 3:3. sisältö kokonaisuudessaan:

”Tilinpäätöstä ja toimintakertomusta laadittaessa ja tilinavausta tehtäessä noudatettaviin periaatteisiin kuuluvat:

- 1) oletus kirjanpitovelvollisen toiminnan jatkuvuudesta;
- 2) johdonmukaisuus laatimisperiaatteiden ja -menetelmien soveltamisessa tilikaudesta toiseen;
- 2 a) huomion kiinnittäminen liiketapahtumien tosiasialliseen sisältöön eikä yksinomaan niiden oikeudelliseen muotoon (sisältöpainotisuus);
- 3) tilikauden tuloksesta riippumaton varovaisuus;
- 4) tilinavauksen perustuminen edellisen tilikauden päättäneeseen taseeseen;
- 5) tilikaudelle kuuluvien tuottojen ja kulujen huomioon ottaminen riippumatta niihin perustuvien maksujen suorituspäivästä; sekä

- 6) *kunkin hyödykkeen ja muun tase-eriin merkittävän erän erillisarvostus.*

Edellä 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettu varovaisuus edellyttää erityisesti, että tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa otetaan huomioon:

- 1) *ainoastaan tilikaudella toteutuneet voitot; sekä*
- 2) *kaikki poistot ja arvonalennukset vastaavista sekä velkojen arvon lisäykset samoin kuin kaikki päättyneeseen tai aikaisempiin tilikausiin liittyvät, ennakoitavissa olevat vastuut ja mahdolliset menetykset, vaikka ne tulisivat tietoon vasta tilikauden päättymisen jälkeen.*

Edellä 1 ja 2 momentissa säädetystä periaatteesta saadaan poiketa vain erityisestä syystä, jollei poikkeaminen perustu lakiin tai sen nojalla annettuun muuhun säännökseen tai määräykseen. Liitetietoihin on sisällytettävä selostus poikkeamisen perusteista sekä laskelma poikkeamisen vaikutuksesta tilikauden tulokseen ja taloudelliseen asemaan.”

Oletus toiminnan jatkuvuudesta

Toiminnan jatkuvuuden periaate (engl. going concern) tarkoittaa, että kirjanpitovelvollisen oletetaan jatkavan toimintaansa toistaiseksi. Jatkuvuuden periaatetta käytetään hyväksi erityisesti arvioitaessa hankintamenojen aktivointiedellytyksiä. Pysyviin vastaaviin kuuluvan käyttöomaisuuserän osalta aktiivoinnin ylärajana on periaatteen mukaan erään liittyvä tulonodotus, eikä siitä realisoinnissa ulkopuoliselta todennäköisesti saatava hinta (HE 173/1997). Oletus toiminnan jatkuvuudesta tarkoittaa siis käytännössä sitä, että erilaiset hyödykkeet arvostetaan sen mukaan, paljonko yritys pystyy hankkimaan niillä tuloa toiminnan jatkuessa, eikä siihen arvoon, joka niistä saataisiin realisoimalla yrityksen omaisuus. Tämä koskee myös hyödykkeiden uudelleenarvostusta. Mikäli todennäköinen realisointiarvo on huomattavasti pienempi kuin kirjanpitoarvo eli odotettavissa olevasta tulosta, voidaan oikean ja riittävän kuvan niin vaatiessa, laittaa myös realisointiarvot liitetietoihin. Mikäli todennäköisesti kerrytettävissä oleva tulo vähenee esimerkiksi hyödykkeen vaurioitumisen seurauksena, voidaan tehdä lisäpoisto eli ottaa arvonalentuminen huomioon taseessa ja tuloksessa. Periaatetta ei kuitenkaan sovelleta täysin johdonmukaisesti, sillä arvonorotusten perustana tulee olla todennäköisen luovutushinnan kasvaminen (Leppiniemi 2005, 199)

Jos näköpiirissä on kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tai sen osa loppuminen, tulee ottaa huomioon aktiivojen mahdollinen arvon alentuminen ja likvidaatioarvo (Kirjanpitolaki tänään 2008, 230).

Laatimisperiaatteiden johdonmukaisuus

Johdonmukaisuudella tarkoitetaan, että tilinpäätökseen liittyvät laajuus-, mittaamis-, arvostus- ja kohdistamisongelmat ratkaistaan mahdollisimman yhtenäisellä tavalla tilikaudesta toiseen (HE 173/1997). Johdonmukaisuusperiaatteen tarkoituksena on ylläpitää eri tilikausien tilipäätösten vertailtavuutta. Kirjanpitolaki sallii useita erilaisia laskentatapoja, jotta tilinpäätöksen laatija voi valita niistä kyseisen yrityksen toimintaa parhaiten kuvaavan vaihtoehdon. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole, että eri menetelmiä käytetään tuloksen järjestelykeinona valitsemalla aina kyseiselle tilikaudelle sopivin laskentamenetelmä. Laki ei sisällä varsinaista kieltoa muuttaa tilinpäätöksen laatimisperiaatteita ja -menetelmiä. Esimerkkinä laatimisperiaatteiden muutoksesta voidaan mainita siirtyminen suoritteiden luovutukseen perustuvasta tuloutuksesta valmiusasteen mukaiseen tuloutukseen. Mikäli kirjanpitovelvollinen katsoo valmiusasteen mukaisen tuloutuksen täyttävän paremmin oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen, voidaan tuloutustapaa muuttaa. Perusteita menetelmän vaihtamiseen voivat olla myös esimerkiksi IFRS-tilinpäätökseen siirtyminen tai muutokset tuotantorakenteessa. Mikäli muutokseen päädytään, tilinpäätöksen liitetietoihin on sisällytettävä selostus poikkeamisen perusteista sekä laskelma poikkeuksen vaikutuksesta tilinpäätökseen. Laskentatavan aiheuttama muutoksen aiheuttama kertaluonteinen tuotto- tai kulukirjaus esitetään yleensä satunnaisissa erissä (Kirjanpitolaki tänään 2008, 231; Leppiniemi 2005, 200–203).

Sisältöpainotteisuus

Sisältöpainotteisuus (engl. substance over form eli asia ennen muotoa) lisättiin tilinpäätösperiaatteisiin vuoden 2004 lakiuudistuksessa. Lisäys perustui EU:n tilinpäätösdirektiivien uudistukseen. Modernisointidirektiivissä (2003/51/EY) annettiin jäsenvaltioille mahdollisuus sallia tai vaatia, että liiketoimen tai sopimuksen tosiasiallinen luonne otetaan huomioon esitettäessä siihen perustuvia lukuja tilinpäätöksessä (HE 126/2004). Modernisointidirektiiviin mahdollisuus ottaa huomioon sekä asian sisältö että muoto tuotiin, koska IFRS-standardin mukaan tietyt liiketoimet ja sopimukset on esitettävä sellaisessa tuloslaskelman tai taseen erässä, jotka kuvaavat ennemminkin liiketoimen tai sopimuksen sisältöä kuin sen oikeudellista muotoa (Kirjanpitolaki tänään 2008, 233).

Vuoden 2004 uudistuksessa kumottiin aikaisemman kirjanpitolain kuudennen luvun 18 §, joka koski rahoitusleasingiä. 18 §:ssä annettiin mahdollisuus käsitellä rahoitusleasingsopimukset IAS 17-standardin mukaisesti vuokrasuhteen sijaan oston ja myynnin tavoin konsernitilinpäätöksessä. Pykälä kumottiin, koska se oli ristiriidassa verolainsäädännön kanssa ja koska vaihtoehtoisten menettelytapojen karsimisilla pyrittiin tuomaan selkeyttä kirjanpitolainsäädäntöön. Lisäksi, koska samaisessa uudistuksessa

sallittiin IFRS (silloin IAS) standardien mukaisen tilinpäätöksen laatiminen, tuli pykälässä kuvattu menettelytapa joka tapauksessa sallituksi IFRS-standardia soveltaville kirjanpitovelvollisille (HE 126/2004). KPL 6 luvun 18 §:n kumoamisen voitaisiin katsoa olevan ristiriidassa samassa yhteydessä käyttöön otetun sisältöpainotteisuuden periaatteen kanssa. Ristiriitaisuus verolainsäädännön kanssa on sikäli mielenkiintoinen perustelu pykälän kumoamiselle, että pykälä antoi oikeuden vaihtoehtoiseen käsittelytapaan ainoastaan konsernitilinpäätöksessä, jolla ei taas ole tekemistä verotuksen kanssa.

Sisältöpainotteisuus osoittautui käytännön soveltamisessa haastavaksi periaatteeksi. Kirjanpitolautakunta eli KILA antoi sisältöpainotteisuuden soveltamisesta omaehtoisen lausunnon 28.3.2006, koska käytännössä soveltamisessa oli esiintynyt erilaisia tulkintoja ja KILA halusi yhtenäistää tilinpäätöskäytäntöjä. KILA katsoi, että sisältöpainotteisuuden periaate on ollut osa tilinpäätöskäytäntöä jo ennen sen kirjaamista lakiin. KILA:n aikaisempien lausuntojen (1377/1996, 1516/1998 ja 1519/1998) perusteella suuntaviivoiksi oli tullut, että liiketapahtumat tulee kirjata ensisijaisesti niiden muodon perusteella. Sisältöpainotteisuus tulisi kyseeseen ainoastaan, mikäli sisältö ja muoto ovat ilmeisessä ristiriidassa. Tällainen tapaus on esimerkiksi valeoikeustoimi. KILA korosti, että kyse on ainoastaan poikkeustapauksista. Koska hallituksen esityksessä periaatteen lakiin kirjaamiseksi perusteltiin modernisointidirektiivillä, tulkitsi KILA, että periaate kirjattiin lakiin vain direktiivin täyttämiseksi. Tästä johtuen KILA katsoi, että hallituksen ei ollut tarkoitus muuttaa aikaisempaa käytäntöä sillä, että periaate kirjattiin lakiin. Tähän KILA:n mukaan viittaa myös KPL 3:3.1:n 2a kohdan sanamuoto ”ei yksinomaan”. Edellä mainituista perusteluista johtuen KILA päätyi suosittamaan, että kirjaus voi poiketa sopimuksen muodosta vain erityistapauksessa (ilmeinen ristiriita, lain erityissäännös tai KILA:n ohjeistus). Rahoitusleasingin vaihtoehtoinen käsittelytapa kiellettiin KILA:n ohjeessa vielä erikseen, koska uudessa laissa sen mahdollistama pykälä oli kumottu (KILA 1775/2006).

KILA antoi vielä 28.10.2008 pyynnöstä lausunnon sisältöpainotteisuuden tulkinnasta autorahoitustoiminnassa. Lausunnon hakijana oli osakeyhtiö, joka harjoitti rahoitus-toimintaa. Rahoitus tapahtui siten, että rahoituksen saaja myi ajoneuvon hakijalle ja osti sen sitten välittömästi takaisin osamaksusopimuksella. Hakijan mukaan ajoneuvon osto ja myynti osamaksukaupalla tehtiin ainoastaan siksi, että henkilöautoja ja moottori-pyöriä ei voida Suomen lainsäädännön mukaan tehokkaasti pantata ilman, että pantti samalla luovutetaan pantinhaltijalle. Hakija pyysi KILA:lta lausuntoa siitä, voisiko toiminnan kirjata sisältöpainotteisuuden periaatteen mukaisesti puhtaasti rahoitus-toiminnaksi luonteensa mukaisesti, eikä ostoiksi ja myynneiksi. KILA katsoi, että vaikka ostot ja myynnit tehtiinkin ainoastaan rahoitusjärjestelyjen vuoksi, ne eivät kuitenkaan olleet näennäisiä liiketoimia, koska omistusoikeus tosiasiallisesti siirtyi. Tämän vuoksi liiketapahtumien oikeudellista muotoa ei voida tilinpäätöksessä sivuuttaa.

KILA huomautti myös, että mikäli oikeudellisen muodon mukainen kirjaaminen ei täytä kirjanpitovelvollisen näkemyksen mukaan oikean ja riittävän kuvan vaatimusta, tulee kirjanpitovelvollisen mainita tästä tilinpäätöksen liitetiedoissa. Tarvittaessa voidaan myös laatia pro forma -laskelma (KILA 1828/2008).

Varovaisuus

I. V. Kaitilan vuonna 1916 julkaistun Kirjanpidon ja bilanssiopin oppikirjan mukaan tuli ”omaisuus arvostaa mieluummin liian alhaiseen kuin liian korkeaan arvoon; olettaa mieluummin hintojen laskevan kuin nousevan; ottaa huomioon mieluummin epäsuotuisat kuin suotuisat näkökohdat; ottaa huomioon kaikki tappiomahdollisuudet ja: jättää tulevaisuuden hyväksi kaikki epävarmat voitot ja varmatkin voitot säästää tulevaisuuden hyväksi (Virtanen 2007, 121). Arvostamisessa varovaisuuden periaate on siis vanhempi kuin suomalaisen kirjanpidon pohjana oleva meno-tulo -teoria. Professori Saario kirjoittaa vuonna 1958: ”Silloin kun omaisuustaseen ainoana tai päätehtävänä oli velanmaksukyvyyn selvittäminen, oli tärkeätä, että taseeseen merkittiin a) vain todellisia rahaksimuuttokelpoisia esineitä ja oikeuksia ja että niille b) ei pantu liian suurta raha-arvoa. Muutenhan inventaariin perustuva omaisuustase olisi antanut asianomaisen varallisuudesta liian ruusuisen kuvan ja siten voinut johtaa luotonantajia harhaan.” Varovaisuuden periaate sai lisämerkitystä meno-tulo -teoriassa. Mitä pienemmäksi eli varovaisemmin arvostetaan taseeseen aktivoitava meno, sitä suuremmaksi jää tilikauden tulokseen kirjattava kulu ja sitä pienemmäksi jää tilikauden voitto. Seuraavan tilikauden voitto tulee taas vastaavasti suuremmaksi. Meno-tulo -teoriassa arvostaminen on siis lähinnä menojen jaksottamisen väline (Saario 1959, 119–120).

Nykyisinkin varovaisuuden periaatteeseen liittyy myös ajatus jaksottamisesta. Varovaisuuden periaate velvoittaa noudattamaan yleistä varovaisuutta tilinpäätöksen laadinnassa. Periaatetta tulee noudattaa tilikauden tuloksesta riippumatta. Esimerkiksi tappiollinen tilikausi ei ole peruste jättää tekemättä suunnitelman mukaista poistoa tai omaisuuden arvonalentumisesta johtuvaa kirjausta (HE 173/1997).

Varovaisuuden periaatetta täydennetään saman pykälän toisessa momentissa. Varovaisuus tarkoittaa täsmennyksen mukaan, että tilikaudelle kirjataan vain kyseiselle tilikaudelle kuuluvat voitot ja toisaalta, että kirjataan kaikki kyseiselle tai aikaisemmille tilikausille kuuluvat poistot, arvonalentumiset vastaavista, velkojen arvonalentumiset, ennakoitavissa olevat vastuut ja mahdolliset menetykset. Viimeksi mainitut on kirjattava, vaikka ne tulisivat tietoon vasta tilikauden jo päättyttyä, tilikauden laatimisen aikana (KPL 6:3.2).

Varovaisuuden periaatetta ei kuitenkaan saa painottaa liikaa. Liioittelu varovaisuuden periaatteen kohdalla saattaa aiheuttaa tarpeettomia piilovarauksia, jotka eivät ole hyvän kirjanpitotavan mukaisia (Kirjanpitolaki tänään 2008, 236; Leppiniemi 2005,

212). Kirjanpitolain 5:14 §:ssä täsmennetään vastaisten menojen, menetysten sekä pakollisten varojen kirjauskypsyyttä. 14 pykälän mukaan meno tai menetys on kirjattava, jos:

- 1) ne kohdistuvat päätyneeseen tai aikaisempaan tilikauteen
- 2) niiden toteutumista on tilinpäätöstä laadittaessa pidettävä varmana tai todennäköisenä
- 3) niitä vastaava tulo ei ole varma eikä todennäköinen
- 4) ne perustuvat lakiin tai kirjanpitovelvollisen sitoumukseen sivullista kohtaan.

Menot ja menetykset tulee vähentää tuotoista, mikäli niiden täsmällinen määrä ja toteutumisajankohta tiedetään. Mikäli määrä tai toteutusajankohta ei ole tiedossa, tulee meno tai menetys kirjata varaukseksi. Tuoton vähennykseksi kirjattava meno tai menetys kirjataan todennäköiseen määräänsä. Varauksiksi kirjattavat menot tai menetykset voidaan kirjata enintään todennäköiseen määrään (KPL 5:14). Kirjanpitolaissakin on siis kielletty varauksien yliarvostaminen eli varovaisuuden periaatteen liioittelu.

Lain aikaisemmassa versiossa varovaisuuden periaate oli tältä osin painokkaampi. Aikaisemmin kirjanpitolain 5:16 pykälässä velvoitettiin vähentämään tuotoista ne vastaiset menot, joiden suorittamiseen kirjanpitovelvollinen on sitoutunut ja joista ei todennäköisesti kerry vastaavaa tuloa. Tämä tarkoitti siis kaikkea suoriteperusteisesti toteutumatonta menoa. Lainkohtaa muutettiin, jotta se vastaisi paremmin EU:n neljän direktiivin 20(1) artiklaa. Kyseisessä artiklan mukaan varaukset voidaan muodostaa vain sellaisista menoista ja menetyksistä, jotka ovat todennäköisiä tai varmoja, mutta joiden määrä tai toteutumisajankohta on epävarma. Samalla lakiin lisättiin neljännen direktiivin edellyttämät säännökset siitä, ettei pakollisia varauksia saa tehdä suurempana kuin on tarpeellista (HE 173/1997).

Tasejatkuvuus

Tasejatkuvuuden periaatteen mukaan tilinavauksen tulee perustua edellisen tilikauden päättäneeseen taseeseen. Periaate vaikuttaisi hyvin yksiselitteiseltä, ja niin se useimmiten onkin. Periaatteen soveltaminen vaatii pohdintaa tilanteissa, joissa asiat muuttuvat tilinpäätöksen jälkeen. Tällaisia tilanteita voivat olla laskentaperiaatteiden muuttuminen ja virheet. Tasejatkuvuuden periaate kirjattiin lakiin vuoden 1997 uudistuksessa. Hallituksen esityksessä periaatetta täsmennetään seuraavasti: ”*Käytännössä tämä merkitsee muun muassa sitä, ettei aikaisempiin tilikausiin liittyviä virheitä taikka laskentakäytännön muutokseen perustuvia oikaisuja saa tehdä välittömästi omaa pääoma veloittaen tai hyvittäen, vaan virhe tai muutoksen vaikutus on merkittävä sen tilikauden tuloslaskelmaan, jolloin virhe huomataan taikka laskentakäytännön muutos tehdään.*” (HE 173/1997).

Vuoteen 2005 asti kirjaustapa oli hallituksen esityksen mukainen. Laskentaperiaatteen tai virheen korjaamisen aiheuttama muutos kirjattiin sen tilikauden tuloslaskelmaan, jolloin muutos tehtiin tai virhe huomattiin. Kirjanpitolautakunnan lausunto 1750/2005 muutti kirjaustapaa (Kirjanpilolaki tänään 2008, 236).

Kirjanpitolautakunnalta pyydettiin lausuntoa laskentaperiaatteen muutoksen kirjaamisesta ja KILA otti samalla kantaa myös edellisellä tilikaudella tehdyn virheen kirjaamiseen. Lausunnon mukaan näissä tapauksissa oikaisut tulee tehdä yksinomaan kertyneitä voittovaroja eli taseen omaa pääomaa oikaisemalla. Oikaisuja ei siis enää tule tehdä tulosvaikutteisesti. Vastaava oikaisu on tehtävä myös vertailutietojen (edellisen tilikauden tilinpäätös) taseeseen. Tuloslaskelman vertailutietoja taas ei ole pakko oikaista. Oikean ja riittävän kuvan vaatimuksen täyttämiseksi tulee tarvittaessa tulosvaikutuksesta kertoa liitetiedoissa. Mikäli vertailutietoja päätetään oikaista myös tuloslaskelman osalta, tulee liitetiedoissa ilmetä tehdyt muutokset ja niiden perusteet. Periaatteiden muutoksista tai virheiden korjaamisesta aiheutuneet muutokset omaan pääomaan tulee myös esittää liitetiedossa. Lisäksi, mikäli toimintakertomuksessa tai tilinpäätöksessä esitetään aikaisempien vuosien tilinpäätöksiä tai tilinpäätöksiin perustuvia tunnuslukuja, on ne saatettava vertailukelpoiseksi tai mainittava niiden osalta vertailukelvottomuus (KILA 1750/2005).

Kirjanpitolautakunta perusteli hallituksen esityksestä poikkeavaa kantaansa ennen kaikkea IAS 8-standardilla. IAS 8:n mukaan: "*Silloin kun tilinpäätöksen laatimisperiaatteen muutos toteutetaan takautuvasti [...], yhteisön on kappaleessa 23 esitetyin rajoituksin oikaistava jokaista muutoksen vaikutuksen kohteena olevaa oman pääoman erää aikaisimman esitettävän kauden alussa ja muutettava muut vertailutiedot jokaiselta tilinpäätöksessä esitettävältä kaudelta ikään kuin uutta tilinpäätöksen laatimisperiaatetta olisi sovellettu aina*". Kirjanpitolautakunta katsoi, että koska kirjanpilolakiin tai -asetukseen ei sisällynyt tulkintaa tasejatkuvuuden periaatteesta ja koska EU:n komissio on hyväksynyt IAS 8:n 29.12.2004, voidaan standardin mukaista tulkintaa soveltaa Suomessa. Hallituksen esityksen 173/1997 standardi oli muuttunut ja siksi hallituksen esityksen mukainen tulkinta ei enää ollut kansainvälisen käytännön mukainen (KILA 1750/2005).

Realisointiperiaate eli suoriteperusteisuus

Realisointiperiaate velvoittaa tekemään suoriteperusteisen tilinpäätöksen. Maksusuorituksen sijaan hyödykkeen luovutus ratkaisee sen, mille tilikaudelle tulo tai meno kirjaataan. Realisointiperiaatetta vastaa kirjanpilolain 3.4 pykälä, joka edellyttää, että mikäli tapahtumat on kirjattu tilikauden aikana maksuperusteisesti, on ne oikaistava ja täydennettävä suoriteperusteisen mukaisiksi ennen tilinpäätöstä. Maksuperusteinen kirjaaminen

on siis sallittua, mutta tilinpäätös tulee laatia suoriteperusteisena realisointiperiaatteen mukaisesti (KPL 3:3–KPL 3:4; Leppiniemi 2005, 215).

Realisointiperiaate tarkoittaa sitä, etteivät esimerkiksi ennakkosuoritukset tai osamaksut realisoi tuloa tai menoja. Realisointiperiaatteesta on kirjanpitolaissa myönnetty kaksi poikkeusta. KPL 5:4:ssa on annettu mahdollisuus ns. osatuloutukseen eli tulon kirjaamiseen tuotoksi valmistusasteen perusteella. KPL 5:14 mukaan tuotoista on vähennettävä velvoitteista vastaisuudessa aiheutuvat menot ja menetykset, mikäli ne kohdistuvat päättäneeseen tai aikaisempaan tilikauteen ja niiden toteutumista on tilinpäätöstä laadittaessa pidettävä varmana tai todennäköisenä, eikä niitä vastaava tulo ole varma tai todennäköinen (Kirjanpilolaki tänään 2008, 235–236).

Suoriteperusteiden soveltamisesta on esimerkkinä korkeimman hallinto-oikeuden päätös vuodelta 2000. Päätöksen kohteena oli yritys, joka myi tietokone-ohjelmia siten, että puolet hinnasta koostui varsinaisesta ohjelmasta ja puolet hinnasta vuoden tai kahden ylläpitosopimuksesta. Ylläpitosopimus oli irtisanottavissa ja irtisanottaessa jäljellä olevat maksut palautettiin asiakkaalle. Vaikka koko ohjelman hinta maksettiin ohjelman luovutuksen yhteydessä, ei yritys saanut kirjata tilikauden tuloksi kuin puolet hinnasta. Loppuosa tuli kirjata ennakkomaksuksi ja tuloksi vasta sille tilikaudelle, jolloin palvelu oli luovutettu (KHO 2000/1696).

Tase-erien erillisarvostus

Tase-erien erillisarvostuksella on useita merkityksiä. Ensimmäkin taseen vastaaviin ja vastattaviin merkittävät erät on arvostettava erikseen. Mikäli yrityksellä on samalta taholta sekä saatavia että velkaa, ei näitä eriä voi nettouttaa, vaan molemmat erät on kirjattava. Tämä ns. bruttolaskenta tarkoittaa siis sitä, ettei veloista voi vähentää varoja tai toisinpäin, vaan molemmat on esitettävä sellaisenaan. Erillisarvostus ilmenee myös siinä, että pääsääntöisesti poistosuunnitelma tulee tehdä kullekin käyttöomaisuuteen (nyk. pysyvät vastaavat) kuuluvalla hyödykkeelle erikseen, eikä koko tase-erälle. Erillisarvostus tarkoittaa lisäksi sitä, että yksittäisen hyödykkeen arvonnousulla ei voi kompensoida toisen arvon laskua, vaan arvostus on tehtävä hyödykekohtaisesti (HE 173/1997).

Kirjanpilolautakunta on lieventänyt erillisarvostuksen vaatimusta 16.10.2007 antamassaan yleisohjeessa suunnitelman mukaisista poistoista. KILA:n ohjeen mukaan lähtökohtana tulee pitää hyödykkeiden erillisarvostusta, mutta olennaisuuden periaatetta noudattaen poistosuunnitelmassa hyödykkeet voidaan kuitenkin ryhmitellä. Ryhmittely voidaan tehdä jakamalla aineelliset ja aineettomat hyödykkeet poistoajan ja poistomenetelmän perusteella ryhmiin. Poistokohteiden ryhmittelyn lähtökohtana voidaan pitää KPA 1:6 §:n tasekaavan ja kirjanpilolautakunnan tuloslaskelman ja taseen esittämisestä antaman yleisohjeen (21.11.2006) mukaista pysyvien vastaavien hyödykkeiden

ryhmittelyä. Poistoihin liittyvän yleisohjeen liitteenä on myös esimerkki pysyvien vastaavien ryhmittelystä (KILA 16.10.2007).

Käytännössä erillisarvostuksen periaate vaikuttaa erityisesti sijoitusomaisuuden arvon määrittelyssä. Erillisarvostuksen periaatteen mukaan esimerkiksi osakesalkkua ei voi arvostaa kokonaisuutena, vaan jokainen sijoituskohde on arvostettava erillisenä. Kirjanpitolautakunta on vahvistanut sijoituskohteiden erillisarvostuksen lausunnossaan 1725/2004. Kuitenkin samassa lausunnossa KILA totesi, että *”kun tietyntajaisia arvopapereita on hankittu useassa erässä, vähennystä arvonalentumisesta ei kuitenkaan tarvitse tehdä pelkästään sen takia, että yhteen hankintaerään kuuluvien arvopaperien hankintameno alittaa asianomaisen arvopaperin hinnan tilinpäätöshetkellä, jos arvopaperien hankintamäärillä painotettu keskihinta on kuitenkin vähintään todennäköisen hankintahinnan ja myyntihinnan suuruinen tilinpäätöshetkellä.”* (KILA 1725/2004). Yksinkertaistaen voisi todeta, että sijoitusomaisuuden ollessa kyseessä eri yritysten osakkeet on aina arvostettava erillisinä, mutta saman yhtiön osakkeiden kohdalla voidaan käyttää painotettua keskimääräistä hankintahintaa, kun harkitaan arvonalennuskirjauksen tarpeellisuutta.

6 YHTEENVETO

Tilinpäätöskäytäntö on osa yhteiskunnallista todellisuutta, osa kulttuuria ja toisaalta taas vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa. Tilinpäätöskäytäntö on kuten kieli tai säännöt. Ne ovat yhteiskunnallisia sopimuksia, jotka rakentuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kielen avulla pystytään kommunikoimaan, kun osapuolet käsittävät saman sanan samalla tavalla. Tilinpäätöskäytäntö on olemassa, koska ihmiset uskovat, että se on olemassa. Tilinpäätöskäytäntöön vaikuttaa se kulttuuri, missä se on syntynyt ja tilinpäätöskäytäntö vaikuttaa ympäröivää kulttuuriin. Kahdenkertainen kirjanpito on syntynyt ainakin yli 500 vuotta sitten ja se on pysynyt melko muuttumattomana. Tilinpäätöskäytäntö sen sijaan vaihtelee kulttuurista toiseen ja on muuttunut aikojen saatossa. S.J. Grayn mallin mukaan tilinpäätöskäytäntöön vaikuttaa erityisesti kulttuurin arvot, joista voidaan johtaa laskentatoimen arvot sekä institutionaaliset tekijät. Tutkimukset eivät ole osittaneet oikeaksi Grayn esittämää suhdetta kulttuurin arvojen ja laskentatoimen arvojen välillä. Tämä johtunee siitä, että kulttuuri ja arvot eivät ole yksiselitteisesti mallinnettavissa ja selkeästi empiirisesti todettavissa olevia asioita (Nobes & Parker 2004, 19).

Institutionaalisten tekijöiden vaikutuksista ollaan enemmän yksimielisiä. Tilinpäätöskäytäntöön vaikuttavat esimerkiksi talousjärjestelmä (kapitalismi, sosialismi ja sen välimuodot), lakijärjestelmä (common law tai code law), rahoitusmallit ja verosidonnaisuus (Nobes & Parker 2004; Majala 1984; Troberg 2007). Lisäksi joissakin maissa tilinpäätöskäytäntö on pohjautunut tilinpäätösteoriaan, kuten Suomessa Saarion meno-tulo -teoriaan (Majala 1984). Kansalliset tilinpäätöskäytännöt, kuten FAS eli Finnish Accounting Standards pohjautuvat kansalliseen kulttuuriin, historiaan ja instituutioihin. Kansainvälisellä tilinpäätöskäytännöllä ei ole tällaista taustaa, vaan se on yhdistelmä eri kulttuureissa omaksuttuja käytäntöjä.

Tilinpäätöskäytäntö muodostuu laeista ja standardeista, niiden tulkinnasta, valvonnasta ja soveltamisesta. Suurin ero suomalaisen ja kansainvälisen käytännön välillä on siinä, että suomalainen tilinpäätöskäytäntö pohjautuu lainsäädäntöprosessiin kun taas IFRS-standardin säätämisestä vastaa yksityinen taho. Tutkielmassa on selostettu molempien tilinpäätöskäytäntöjen muokkaamiseen liittyviä tahoja ja prosesseja. Tilinpäätöskäytännön muokkaajat voidaan jakaa kolmeen eri etutahoon: tilinpäätösten laatijoihin, tilintarkastajiin ja laskentatoimen akateemiseen tahoon (McLeay, Ordelheide & Young 2004). Lisäksi tilinpäätöskäytäntöön erityisesti Suomessa vaikuttavat lainsäätäjät, niin virkamiehet kuin poliitikot. He saattavat edustaa edellä lueteltuja etutahoja, mutta voivat olla niistä myös riippumattomia. Tilinpäätöskäytäntö muodostuu eri etutahojen ja ryhmittymien edustajien, eli ihmisten yhteistyön ja vuorovaikutuksen seurauksena.

Tilinpäätöskäytäntö myös vaikuttaa ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön. Se on sekä lopputulos että väline. Tilinpäätöksen avulla luodaan kuva todelli-

suudesta, yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Se, mitä tilinpäätökseen kirjataan, katsotaan olevan olennaista taloudellisen aseman ja tuloksen kannalta. Mikäli tilinpäätöksen tulokseen ja taseeseen lasketaan mukaan vaikkapa ympäristövastuu tai panostukset henkilöstöön, näistä asioista tulee merkityksellisiä yrityksen tuloksen ja taloudellisen aseman mittareita. Tilinpäätöskäytännön avulla voidaan siis muokata todellisuutta. IFRS-standardin kehittäminen on yksityisen tahon vastuulla, joten on erittäin epätodennäköistä, että tilinpäätöskäytäntöä muokattaisiin poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. IFRS:n tavoitteena on lähinnä tilinpäätöskäytäntö, joka antaa mahdollisimman neutraalin ja vertailukelpoisen kuvan yrityksen tuloksesta ja taseesta, eikä niinkään parantaa maailmaa tilinpäätöskäytännön avulla. Suomalaisessa tilinpäätöskäytännön säädösten kehittämisessä voitaisiin ottaa huomioon poliittinen aspekti, mutta silloin FAS:n mukaiset tilinpäätökset olisivat huomomin kansainvälisesti vertailukelpoisia.

Tässä tutkielmassa tilinpäätöskäytännön perusteina on pidetty tilinpäätöksen tarkoitusta, hyvää kirjanpitoa sekä tilinpäätöksen tavoitetta siitä, että se antaa oikeat ja riittävät tiedot yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. IFRS ja FAS eroavat perusteiden osalta siinä, että FAS:ssa kirjanpidon ensisijaisena tarkoituksena on alun perin Saarion teorian mukaisesti eri yksiköiden erilläänpito, esimerkiksi yrityksen ja sen omistajan talouden erottaminen ja vasta toissijaisesti tilinpäätöksen hyödyntäminen. IFRS:ssa lähdetään siitä, että tilinpäätöksen ensisijainen tehtävä on hyväksikäyttötehtävä eli tilinpäätöksen tulee tuottaa informaatiota. Käytännössä erilaiset lähtökohdat eivät ole ristiriidassa keskenään. Hyvä kirjanpitoa ymmärretään molemmissa tilinpäätöskäytännöissä samankaltaisesti. Suomalaiseen hyvään kirjanpitoa on ainakin aikaisemmin kuulunut myös meno-tulo -teorian noudattaminen. Suomalaiseen hyvään kirjanpitoa voidaan hakea viitteitä IFRS-standardista, mutta toisinpäin soveltaminen ei ole sallittua. Kansainvälisen ja suomalaisen tilinpäätöskäytännön perusteissa suurin eroavaisuus on suhtautumisessa oikean ja riittävän kuvan vaatimuksiin. IFRS:n mukaan tilinpäätöksessä on oikeat ja riittävät tiedot, kun se on laadittu standardin mukaisesti. EU-direktiivien mukaan standardin ja lainsäädännön pykälistä on tarvittaessa oikean ja riittävän kuvan takaamiseksi annettava säädösten vaatimusten ylittäviä lisätietoja tai jopa poikkeustapauksissa poikettava säädöksistä. Direktiivit tulee implementoida suomalaiseen lainsäädäntöön, mutta suomalaiseen lainsäädäntöön ei ole kirjattu mahdollisuutta poiketa lainsäädännöstä oikean ja riittävän kuvan antamiseksi. Tällaisen säädöksen kirjaaminen kirjanpitolakiin, joka on yleislaki, olisi suomalaisen lainsäädännön periaatteiden vastaista. Suomalaisessa lainsäädännössä noudatetaan periaatetta, jonka mukaan erityislain säädökset ylittävät ristiriitatilanteessa yleislainsäädökset. Näin ollen yleislakiin ei voi kirjata säädöstä, jolla voidaan ylittää erityislakien säädökset.

Suomalaisen lainsäädännön tilinpäätösperiaatteet ovat implementoitu EU-direktiiveistä. Tilinpäätösperiaatteiden tarkoituksena on ohjata tilinpäätöksen tekijää. Ne ovat tietynlaisia menettelytapaohjeita. Periaatteet määrittelevät esimerkiksi, että tilinpäätös on laadittava suoriteperusteisesti ja liiketapahtumat on kirjattava niiden tosiasiallisen luonteen mukaisesti. IFRS-standardissa periaatteet ovat enemmänkin laadullisia ominaisuuksia, kuten ymmärrettävyys. Periaatteet eivät eroa toisistaan täysin: molemmissa tilinpäätöskäytännöissä periaatteista löytyy sisältöpainotteisuus ja varovaisuus. Suomalainen tilinpäätöskäytäntö perustuu lähinnä toimintatapa ohjeisiin. Periaatteiden ohjaamana tilinpäätöksen laatijan tulisi pystyä tekemään valinnat eri kirjaustapojen välillä. IFRS tilinpäätöskäytäntö taas pohjautuu standardiin, jossa on pyritty kuvaamaan erilaiset sallitut ratkaisut. Tämä ero näkyy myös periaatteiden eroissa.

Periaatteista näkyy myös tilinpäätöskäytäntöjen perusteiden ero. IFRS:n periaatteisiin on kirjattu vertailukelpoisuus, mitä ei taas näy suomalaisissa tilinpäätösperiaatteissa. Suomalaisen tilinpäätöskäytännön perusteissa taas oikean ja riittävän kuvan vaatimuksella on suurempi painoarvo kuin IFRS-standardissa. IFRS-standardin tavoitteena on, että tilinpäätökset ovat vertailukelpoisia huolimatta siitä, missä maassa ne on laadittu. Kansallisessa tilinpäätöskäytännössä painotetaan enemmän sitä, että tilinpäätös antaa mahdollisimman oikean kuvan juuri kyseisen kirjanpitovelvollisen taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti (2007) *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. (alkuteos *The social theory and human reality 2004*, käännös Tampereen yliopiston kääntäjäryhmä Kaisa Koskisen johdolla) Gaudeamus: Helsinki.
- Alexander, David–Nobes, Christopher (2007) *Financial Accounting, An international Introduction*. 3. uud. p. Prentice-Hall: Harlow, England.
- Beaver, William H. (1998) *Financial reporting: an accounting revolution*. 3. uud. p. Prentice-Hall: Upper Saddle River, New Jersey, USA.
- Berger, Peter L.–Luckmann Thomas (1966) *The social construction of reality, A treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Books: Harmondsworth, Middlesex, England.
- Burchell, Stuart–Clubb, Colin–Hopwood, Anthony–Hughes, John (1980) The roles of accounting in organizations and society. *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 5, No. 1, 5–27.
- Burrell, Gibson–Morgan, Gareth (1979) *Sociological paradigms and organizational analysis. Elements of the sociology of corporate Life*. Heinemann: London.
- Deloitte. IAS PLUS. <<http://www.iasplus.com/index.htm>>, haettu 28.12.2008 ja 29.6.2009.
- EFRAG (2009) <<http://www.efrag.org>>, haettu 27.6.2009.
- Ekholm, Bo-Göran–Troberg Pontus (1997) *Applying true and fair view override: empirical evidence*. Swedish school of economics and business administration working papers no 357: Helsinki.
- EU, Committees at EU level
<http://ec.europa.eu/internal_market/accounting/committees_en.htm>, haettu 27.6.2009.
- Finanssivalvonta (2009) <<http://www.finanssivalvonta.fi/>>, haettu 27.6.2009.
- Foucault, Michel (1988) *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (toim. Gordon, Colin) Pantheon: New York.
- Gergen, Kenneth (1999) *An invitation to social construction*. Sage: London.
- Giddens, Anthony (1984) *The constitution of society, Outline of the theory of structuration*. Polity Press: Cambridge.
- Graves, O. Finley (1992) Dynamic Theory and replacement Cost accounting: The Schmalenbach-Schmidt Polemic of the 1920s. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 5, No. 1, 80–91.
- Gray, S.J. (1988) Towards a Theory of Cultural Influence on the Development of Accounting Systems internationally. *Abacus*, Vol 24, No. 1, 1–15.

- Hines, Ruth D. (1988) Financial Accounting: in communicating reality, we construct reality. *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 13, No.3, 251–261.
- Hines, Ruth D. (1989) The sociopolitical paradigm in financial accounting research. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 2 No. 1, 52–76.
- Hofstede, Geert (2005) *Cultures and Organizations: Software of the Mind* 2.p. MacGraw-Hill: New York, New York, USA.
- Horsmanheimo, Pasi–Kaisanlahti, Timo–Steiner, Maj-Lis (2007) *Tilintarkastuslaki - kommentaari*. WSOY: Juva.
- IASB, IFRS (2009) <<http://www.iasb.org/IFRSs/IFRS.htm>>, haettu 17.10.2009.
- IASB Members (2009)
<<http://www.iasb.org/About+Us/About+the+IASB/IASB+members.htm>>, haettu 24.6.2009.
- IASB, SAC (2009)
<<http://www.iasb.org/About+Us/About+the+SAC/About+the+SAC.htm>>, haettu 24.6.2009.
- IASCF (2008) *IFRS-standardit 2008 sisältäen IAS-standardit ja tulkinnat 1.1.2008* (käännös KHT-Media Oy) KHT-Media Oy/IASCF: Helsinki.
- IASCF Constitution, Revised 1 February 2009
<<http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/A3010B6C-3F80-401F-BE81-359E1E015E22/0/Constitutionfinal.pdf>>, haettu 23.6.2009.
- IASCF Funding (2008)
<<http://www.iasb.org/About+Us/About+the+IASC+Foundation/Funding.htm>>, haettu 24.6.2009.
- IASCF Monitoring Board, lehdistötiedote 2.4.2009
<<http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/FD18585F-80F7-4B78-9943-E72B64BA3CCF/0/MBpressreleaseFINAL.pdf>>, haettu 23.6.2009.
- Järvinen, Risto–Prepula, Eero–Riistama, Veijo–Tuokko, Yrjö (2000) *Kirjanpito ja tilinpäätös – uuden kirjanpitolain mukaan*. 2. uud. p. WSOY: Porvoo.
- Kallio, Tomi J. (2006) Teoreettinen tutkimus ja liiketaloustieteet. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, Vol. 50, No. 4, 510–538.
- Kallunki, Juha-Pekka–Lantto, Anna-Maija–Sahlström, Petri (2008) *Tilinpäätösanalyysi IFRS-maailmassa*. Talentum Media Oy: Helsinki.
- Kasanen, Eero–Lukka, Kari–Siitonen, Arto (1991) Konstruktiivinen tutkimusote liiketaloustieteessä. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, Vol. 40, No. 3, 301–329.
- Pankit saavat helpotusta myös tilinpäätösvaatimukseen (2009) *Kauppalehti* 15.10.2008, 7.

Keskuskauppakamari <http://www.keskuskauppakamari.fi/kkk/fi_FI/etusivu/>, haettu 25.7.2009.

Kirjanpitolainsäädäntö 2008. Kirjanpitolaki ja -asetus perusteluineen sekä muut säädökset (2008) 3. uud. p., toim. Jänkälä, Markku–Kaisanlahti, Timo. WSOYPro: Helsinki.

Kirjanpitolaki tänään (2008) Ernst & Young, Talentum Media: Helsinki.

KHT-yhdistys <<http://www.kht.fi>>, haettu 6.9.2009.

Leppiniemi, Jarmo (2005) *Tilinpäätös- ja verosuunnittelu*: WSOY:Helsinki.

Lukka, Kari (1991) Laskentatoimen tutkimuksen epistemologiset perusteet. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, Vol. 40, No. 2, 161–186.

Majala, Reino (1987), *Kirjanpitokäytäntöjen vertailevan tutkimisen käsitteellisen viitekehyksen kehittelyä*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Turku.

McLey, Stuart–Ordelleide, Dieter–Young, Steven (2004) Constituent lobbying and its impact on the development of financial reporting regulations: evidence from Germany. Teoksessa *The Economics and Politics of Accounting. International Perspectives on Research Trends, Policy, and Practice*, toim. Leuz, Christian–Pfaff Dieter–Hopwood Anthony, 285–316. Oxford University Press: New York.

Neilimo, Kari–Näsi, Juha (1980) *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalaisen yrityksen taloustiede: tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Tampereen yliopisto. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja, Sarja A2: Tutkielmia ja raportteja 12. Tampereen yliopiston jäljennepalvelu: Tampere.

Nobes, Christopher–Parker, Robert (2004) *Comparative international accounting*. 8. p. Pearson/Prentice Hall: Essex, Enland.

Näsi, Juha (1980) *Ajatuksia käsiteanalyysistä ja sen käytöstä yrityksen taloustieteessä*. Tampereen yliopiston yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja A2: Tutkielmia ja raportteja 11. Tampere.

Näsi, Salme (1994) Development of cost accounting in Finland from the last century to the 1960s. A historical review of cost accounting based on accounting literature. *The European Accounting Review*, No: 3:3, 489–514.

Ordelleide, Dieter (2004) The Politics of Accounting: A Framework. Teoksessa *The Economics and Politics of Accounting. International Perspectives on Research Trends, Policy, and Practice*, toim. Leuz, Christian–Pfaff Dieter–Hopwood Anthony, 272–284. Oxford University Press: New York.

Pirinen, Pekka (2005) Economic and normative Pressures as Drivers for the Adoption of International Accounting Standards in Finland since 1976. *European Accounting Review*, Vol 14, No.1, 213–235.

- Raske2-projekti, menetelmiä julkishallinnon tietojärjestelmien ja web-palveluiden integrointiin (2003–2006), Suomalainen lainsäädäntöprosessi <<http://www.it.jyu.fi/raske/lainsaadantoprosessi.html>>, haettu 23.6.2009.
- Riahi-Belkaoui, Ahmed (2004) *Accounting Theory*. 5. uud. p. Thomson: Padstow, Cornwall.
- Räty, Päivi–Virkkunen, Virpi (2004) *Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö–IFRS-raportointi*. Werner Söderström osakeyhtiö: Porvoo.
- Saario, Martti (1959) *Kirjanpidon meno-tulo -teoria*. Otava: Helsinki.
- Saussure, Ferdinand de (1966) *Course in general linguistic*. McGraw Hill: New York.
- Schmalenbach, Eugene (1980) *Dynamic Accounting*. (alkuteos Grundlage Dynamischen Bilanzlehre 1919, käänös Murphy, G.W. ja Most, Kenneth) Arno Press: New York.
- Searle, John R. (1995) *An invitation to social construction*. The Free Press: New York.
- Stanton, P. A. (1997) User's rights to published accounting information: nature, justification and implication. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 10, No. 5, 684–701.
- Takala, Tuomo–Lämsä, Anna-Maija (2001) Tulkitseva käsitetutkimus organisaatio- ja johtamistutkimuksen tutkimusmetodologisena vaihtoehtona. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, Vol. 50, No. 3, 371–390.
- Troberg, Pontus (2007) *IFRS and US GAAP. A Finnish Perspective*. Talemum Media: Helsinki.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM), Kirjanpito <<http://www.tem.fi/index.phtml?s=878>>, haettu 23.6.2009.
- Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaailmallinen julistus (2002) <http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaliset_asiat/kansainvaliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/kulttuurisenmoninaisuudenjulistus>, haettu 27.9.2009.
- Valtiokonttori. *Kirjanpidon käsikirja 2009* <<http://www.valtiokonttori.fi/kasikirja/Public/download.aspx?ID=76679&GUID={F11A13A7-BD2C-46D4-8B80-53E0429AFF89}>>, haettu 1.7.2009.
- Verracchia, Robert E. (2004) Policy Implications from the Theory-Based Literature on Disclosure. Teoksessa *The Economics and Politics of Accounting. International Perspectives on Research Trends, Policy, and Practice*, toim. Leuz, Christian–Pfaff Dieter–Hopwood Anthony, 147–163. Oxford University Press: New York.
- Virtanen, Aila (2002) *Laskentatoimi ja moraali. Laskenta-ammattilaisten käsityksiä hyvästä kirjanpitolavasta, hyväksyttävästä verosuunnittelusta ja hyvästä tilintarkastustavasta*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

- Virtanen, Aila (2006) Laskentatoimen maailmakuvan laajeneminen. Laskentatoimi heijastelee yhteiskunnan arvojen muutosta. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, Vol. 11, No. 2.
- Virtanen, Aila (2007) Kauppamiehen käytännöstä kansainväliseen kirjanpitoon. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*. Vol. 52, No. 1, 116–122.
- Weber, Max (1969) *Basic concepts in sociology / Max Weber* (alkuteos *Wirtschaft und Gesellschaft* 1920, käänttänyt H. P. Secher) Greenwood Press: Westport, Conn.
- Wagenhofer, Alfred (2004) Accounting and Economics: What We Learn from Analytical Models in Financial Accounting and Reporting. Teoksessa *The Economics and Politics of Accounting. International Perspectives on Research Trends, Policy, and Practice*, toim. Leuz, Christian – Pfaff Dieter–Hopwood Anthony, 272–284. Oxford University Press: New York.
- Webster Comprehensive Dictionary of the English Language* (1996). Trident Press International: Naples, Florida, USA.
- Wittgensein, Ludwig (1981) *Filosofisia tutkimuksia*. (alkuteos *Philosophische Untersuchungen* 1953, käänös Heikki Nyman) WSOY: Porvoo.

Lainsäädäntö ja viranomaislausunnot

Asetus kirjanpitolautekunnasta 1973/784

Eduskunnan vastaus 293/2006

Euroopan yhteisöjen virallinen lehti (1998), Tulkitseva tiedonanto neljännen ja seitsemännen direktiivin tietyistä artikloista, Vol 41, No C 16, 5–12.

78/660/ETY Neljäs neuvoston direktiivi, yhtiömuodoltaan tietynlaisten yhtiöiden tilinpäätöksistä, annettu 25.6.1978

2001/65/EY Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi tietynlaisten yhtiöiden sekä pankkien ja muiden rahoituslaitosten tilinpäätöksien ja konsolidoitujen tilinpäätöksien laadinnassa noudatettavien arvostussääntöjen osalta, annettu 27.9.2001

2003/51/EY Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi, yhtiömuodoltaan tietynlaisten yhtiöiden, pankkien ja muiden rahoituslaitosten sekä vakuutusyritysten tilinpäätöksistä ja konsolidoiduista tilinpäätöksistä annettujen direktiivien muuttamisesta, annettu 18.6.2003

2006/512/EY Neuvoston päätös, menettelystä komissiolle siirrettyä täytäntöönpanovaltaa käytettäessä tehdyn päätöksen 1999/468/EY muuttamisesta, tehty 17.7.2006

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1606/2002 kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamisesta, annettu 19.2.2002.

- HE Hallituksen esitys 111/1992 laeiksi kirjanpitolain, osakeyhtiölain 11 ja 12 luvun sekä osuuskuntalain muuttamisesta
- HE Hallituksen esitys 173/1997 kirjanpitolain sekä laeiksi osakeyhtiölain 11 ja 12 luvun ja osuuskuntalain 79 c §:n muuttamisesta
- HE Hallituksen esitys 126/2004, 1. Laki kirjanpitolain muuttamisesta
- HE Hallituksen esitys 209/2004, Rahoitustarkastuksesta annetun lain sekä kirjanpitolain 8 luvun 1 ja 2 §:n muuttamisesta
- HE Hallituksen esitys 194/2006 Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1377/1996 Repokauppojen kirjausmenettelystä
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1516/1998 Cross-border leasing -sopimusjärjestelyn kirjausmenettelystä.
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1519/1998 Säätiön velvollisuudesta laatia konsernitilinpäätös.
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1725/2004 Varojen erillisarvostuksesta ja olennaisuusperiaatteesta arvonalennuksessa, annettu 24.2.2004.
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1750/2005 Tilinpäätösperiaatteiden muutosten ja aikaisempia tilikausia koskevien virheiden käsittelystä tilinpäätöksessä, annettu 21.6.2005.
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1775/2006 Sisältöpainotteisuuden periaatteen soveltamisesta tilinpäätöksessä, annettu 28.3.2006.
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1824/2008 EU-hankkeisiin liittyvien alkuperäisten ostolaskujen säilytysajasta ja -tavasta, annettu 16.9.2008
- KILA Kirjanpitolautakunnan lausunto 1828/2008 Sisältöpainotteisuuden periaatteen tulkinnasta autorahoitustoiminnassa, annettu 28.10.2008
- KILA Kirjanpitolautakunnan yleisohje tuloslaskelman ja taseen esittämisestä, annettu 21.11.2006.
- KILA Kirjanpitolautakunnan yleisohje suunnitelman mukaisista poistoista, annettu 16.10.2007.
- KPA Kirjanpitoasetus (1997)
- KPL Kirjanpitolaki 1336/1997
- KHO Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2000:1696, annettu 23.8.2000.
- KHO Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2006:64, annettu 18.9.2006.
- OYL Osakeyhtiölaki 624/2006

Talousvaliokunnan mietintö 33/2006

TilintL Tilintarkastuslaki 459/2007

Valtioneuvoston ohjesääntö 262/2003, uudistus 15.11.2007/1021.

YTL Laki yhteistoiminnasta yrityksissä 334/2007

LIITE 1 IASB:N JÄSENET VUONNA 2009

Vuonna 2009 IASB:n jäsenet olivat (IASB Members, 2009):

- Sir David Tweedie, puheenjohtaja. Hän on toiminut mm. Edinburghin yliopiston professorina, Scotlannin auktorisoitujen tilintarkastajien teknisenä johtajana sekä KPMG:n teknisenä partnerina
- Thomas E Jones, varapuheenjohtaja. Hän on toiminut useissa eri yrityksissä vaativissa talousjohdon tehtävissä Belgiassa, Ranskassa, Kreikassa, Italiassa ja Portugalissa.
- Professor Mary E Barth on toiminut Stanfordin yliopistossa ja saanut lukuisia palkintoja työstään laskentatoimen parissa.
- Stephen Cooper toimi UBS Investment Bankin osaketoimialan toimitusjohtajana.
- Philippe Danjou toimi talousdivisioonan johtajana organisaatiossa nimeltä Autorité des Marchés Financiers (AMF), joka on Ranskan arvopaperimarkkinoita valvova elin.
- Jan Engström on työskennellyt Volvolla erilaisissa johtotehtävissä sekä Ruotsissa että Latinalaisessa Amerikassa. Lisäksi hän on ollut Volvo Groupin hallituksessa kymmenen vuotta.
- Robert P Garnett, IFRICin puheenjohtaja, ei äänioikeutettu IFRIC:n kokouksissa. Hän on ollut Afrikkalaisen Finansbankin toimitusjohtaja, maailman suurimman kaivosyhtiön Anglo American plc:n varatoimitusjohtaja sekä Etelä-Afrikan auktorisoitujen tilintarkastajien instituutin teknisenä johtajana.
- Gilbert Gélard on ranskalainen, joka on sekä vastannut tilinpäätöksistä, toiminut tilintarkastajana sekä ollut säättämässä kansallista tilinpäätössäännöstöä
- Amaro Luiz de Oliveira Gomes toimii Brasilian keskuspankin talouden sääntelyn johtajana, kunnes aloittaa IASB:ssa 1.7.2009
- Prabhakar Kalavacherla ('PK') on KPMG:n partneri San Fransiscossa. Hän on työskennellyt myös Intiassa ja Euroopassa.
- James J Leisenring toimi aikaisemmin US Financial Accounting Standards Board (FASB) kansainvälisten toimintojen johtajana.
- Warren McGregor toimi ennen nimitystään johtajana Stevenson McGregorilla ja sitä ennen toimitusjohtaja organisaatiossa Australian Accounting Research Foundation (AARF)
- John Smith oli osa-aikainen jäsen vuodesta 2002 vuoden 2007 heinäkuuhun saakka. Jäätyään eläkkeelle Deloitte and Toucheen partnerina, hän on toiminut kokopäiväisenä IASB:n jäsenenä
- Tatsumi Yamada oli partnerina PricewaterhouseCoopersilla, ChuoAoyama Audit Corporationilla, Japanissa.

- Zhang Wei-Guo työskenteli johtajana kiinalaisessa organisaatiossa nimeltään Department of International Affairs at the China Securities Regulatory Commission (CSRC).

LIITE 2 KIRJANPITOLAUTAKUNNAN KOKOONPANO VUONNA 2009

KILA:n kokoonpano vuonna 2009 oli seuraava (TEM. KILA 2009). Varajäsenet on merkitty sulkeilla

- puheenjohtaja: professori, KTT Jarmo Leppiniemi, Helsingin kauppakorkeakoulu
- varapuheenjohtaja: professori Anders Tallberg, Svenska handelshögskolan (professori Markku Koskela, Helsingin yliopisto)
- KHT Hannu T. Koskinen, Deloitte & Touche Oy (KHT Henrik Sormunen, PricewaterhouseCoopers Oy)
- KHT, johtaja Arto Kuusiola, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (HTM Alpo Salonen, Lahti Energia Oy)
- laskentatoimen asiantuntija Hanna Kattainen, Keskuskauppakamari (apulaisjohtaja Tommi Toivola, OMX Exchanges Oy)
- tilinpäätösasiantuntija Virpi Virkkunen, Rahoitustarkastus (talousjohtaja Harri Luhtala, Osuuspankkikeskus OSK)
- vakuutusylitarkastaja Tom Strandström, sosiaali- ja terveysministeriö (ylitarkastaja Pirjo Saarelainen, Vakuutusvalvontavirasto)
- asiantuntija Päivi Rätty, Elinkeinoelämän keskusliitto (johtava veroasiantuntija Tero Honkavaara, Elinkeinoelämän keskusliitto)
- laskentajohtaja Jussi Siitonen, Stora Enso Oyj (talousjohtaja Maj-Len Ek, Wärtsilä Oyj Abp)
- lainsäädäntöneuvos Tarja Jääskeläinen, valtiovarainministeriö (ylijohtaja Ahti Leoska, Verohallitus)
- hallitusneuvos Arto Luhtala, sisäasiainministeriö (kehityspäällikkö Oiva Myllyntaus, Suomen Kuntaliitto)
- KLT, KHT Jouko Karttunen, Tiliaktiiva Oy (KLT, ekonomi Leena Rekola-Nieminen, Kirjanpito toimisto Rekola-Nieminen Oy)